

**Historisk-kritiske Bemærkninger over Danmarks
Tilstand under Erik Glippings og hans
Følgængers Regering,
med en Udvikling af de Forhold, der maa antages at
have foranlediget denne Konges Mord.**

Af

A. Cronholm,

Adjunkt i de historiske Videnskaber ved Lunds Universitet*).

I.

Maar der er Spørgsmaal om at fremstille en for længe siden afdød Konges Charakter, var det vist nok psychologisk interessant, og onskeligt fra det biographiske Synspunkt, at giøre Bekjendtskab med Personligheden selv, og se Manden, som bar Diademet, mode os i Bedrifter, som i deres Glands affpeilede Uttringer af en rig individuel Kraft; eller

*) Det er neppe fornødent at bemærke: at endsligst Horsfatteren af nærværende Bidrag vel af det 1842 ved den historiske Forenings Bestyrelse udsatte Præisspørgsmaal, (s. Fort. til III. Bd. S. VI) er blevet foranlediget til de her meddeleste Undersgøller: har han hverten villet eller funnet tage Hensyn til den udsatte Præmie. — Saaledes som denne Afsanding her fremtræder, tilhører Materien aldeles Horsfatteren. I Sprogsformen, der fremhæd betydelige Baustelse, hvorat at overvinde, har man deels været usøgtet til, deels fundet det gavnligt for Fremstillingen, uden nogenslids at træde Horsfatterens Menning eller dens Udtryk for nærl, at benytte den Frihed, som det danske Sprogs Genius og stilistiske Charakter forbedre. Red.

ogsaa at nærmre os det mindre glimrende, i mindre Grad henrievende Skuespil af en Fredsfyrste, som ordner Samfundets Forhold, og forbereder Vilkaarene for Culturens Overgang i en eiendommelig national Form. Men det er bekjent nok, at i visse, længere tilbage liggende Tidsrum er Mueligheden til at se Ønsker af den ørt opfyldte meget svag og indskrænket, uden at deraf den historiske Interesse kan siges at blive aldeles utilfredsstillet. Vi opdage universelle Indvirkninger, i Berøring med Menneskeheden og Staten. De Individerne traadte i Baggrunden, hindrer den lange Afstand os fra at skielne Trækene i den enkelte Charakter, at efsatte Villedet af dens Personlighed: saa har dog denne Afstand ei funnet tilhylle de Masser af Individer, som i forskellige Grupper have leiret sig paa Historiens Circus, og kæmpet for en Tilværelse, som ikke er den individuelt forgængelige, men Corporationens, der strækker sin Indflydelse til Sekler. Her savnes ikke Organer for Modtagelsen af hine universelle Virkninger, som forbinde det enkelte Folks Skiebne og Udvikling med Verdenshistorien. Det er umueligt andet, end med en Deeltagelse, som er Historiens, at følge de Mysterier, der under den fierne Middelalder fremstille sig i deres Retning og Virkninger som Uttringer af de Kroester, der stræbte til politisk Betydning, til at sætte sig i Forbindelse med Statslivet, til at omdanne Menneskehedens Stilling til Statsmagterne; imedens Formerne for disse Magters offentlige Fremtræden undergik en fiendelig Forandring, og de politiske Vægtskaaler sank og steg, i det en Tyngde gik over fra den ene til den anden.

Til Historiens Metamorphoser høre disse Udviklingsperioder; de kosmopolitiske Tendentser træde i Berøring med et individuelt Folkeliiv, og oversøre til den enkelte Nations Historie Indvirkningen af de Bevægelser i Samtiden, der allerede havde frembragt gieunemigribende Omvæltninger i sydlige Landes

Culturtilstand, og ved Tilhjælp af gunstige Omstændigheder havde beredet Organer for et politisk Liv, med mere sluttet Tilværelse, fastere Uddannelse, større Selvstændighed, mere glimrende, og tillige mere trykende Former, end Forholdet blev her i Norden. Og disse Phænomener ses vi hos sydeuropæiske Folkesærd giengivne af en Historie, ikke fragmentarisk og farvelos, saaledes som de losrevne Blad af Danmarks Kroniske over de Tidsrum, da Hierarchie og Aristokratie begyndte Striden med Kongemagten. De danske Annalers Tegning af denne Overgangstid flettes dog i Materialier, som gjøre det muligt at opfatte denne Tids- og Samfundets almindelige Charaktestræk; hvis vi endog nedsages til at tilstaae, at de individuelle Områds have tabt deres Bestemthed, at Male-riets Farver ere afsblegede, at Kroniken savner den dramatiske Interesse, og at de historiske Personer ere saa fordunklede, at vi ikke let kunne træde i nogen nærmere Forbindelse med saadele Individualiteter, for hvis Fremtræden det er undgaaeligt nedvendigt, at de maae eje faste, historiske Skiflesser.

Vi bør imidlertid ingenlunde udlede den omtalte Strid udelukkende fra en Stræben efter den Enkeltes Fordeel, fra Egoismen og dens lave Bevæggrunde, og uden at vi derhos bringe Culturens og Tidsaandens Magt i Beregning. Stor Tanker fra en udrunden Tid ere ligesom et Prism, som bryder det matte Lys, der fra Munkcellen spredes over et temmelig farveligt historisk Materiale. De fragmentariske Bidrag, om de endog ere utilstrækkelige for Historiemaleren, der ønskede at afspeile Charakterbillederne i deres individuelle Rigdom og Bestemthed, ere dog ikke uden et saadant Indhold, som behøves for at vinde en Oversigt af Brydningen imellem Samfundslivets Elementer, af en Strid, som først ved Individernes Deeltagelse faaer en eiendommelig Colorit; imedens den i sin Oprindelse og Retning kan forklares ved de nye Kræfter,

der hævede sig til en forhen i Norden usiendt Betydenhed. Paa samme Tid see vi ogsaa, at det oprindeligt Nationale indtringes i nye Samfundsformer, som en Folge af at den europeiske Verdenscultur foretager sin Vandring over tilforn ubesogte Landstreg, og træder i Veroring med Folk og Regierung, som vel allerede havde faaet Kjendskab til visse Tidsretninger, der i Norden ikke havde noget oprindeligt Hjem; men dog ikke endnu havde fættet dem i deres hele Udstrækning.

Det maa nu være den følgende Fremstilling forbeholdt, at giøre mere omstændelig Nede for de her rhapsodisk udkastede Ansuelser. Vi noxes paa dette Sted med at gientage den østere yttre Bemærkning: at med al den tilfredsstillende Oplysning, som det kan blive os muligt at vinde i Henseende til den historiske Charakter, som det trettende Aarhundrede i dets anden Halvdeel anteg i Danmark, beroyer de historiske Kilders Bestaffenhed os dog Lejlighed til at nedlægge et rigere biographisk Element i Skildringen. De handlende Personer blive, med faa Undtagelser, til stumme Charakterer. Deres Skygger kunne ikke gienkaldes til nyt Liv. Dette kan ei fastholdes allene ved Pergamentsrullerne; og der er ikke levnet os saa mange historiske Udstykker, at vi ved dem kunne restaurere Grindringens Billeder.

Hvad her overhovedet er yttret, kan ogsaa i Sørdeleshed anvendes paa Erik Glippings Konge-Saga. Striden, som han forte med Kirken, var en Arv efter hans Fader. Kongemagtens Stilling var given; men Kongens Personlighed var ikke giennemgribende nok, til at afgive Grundtrækkene til en individualiserende Tegning. Den omtalte Strid vedligeholdt samme Charakter under flere Regieringer, og de under disse mest fremtrædende Personligheder ere fornemmelig Erkebisop Jacob Erlandsen, Erik Glippings Dronning Margrethe, og længere hen Erkebisop Jens Grand. Den samme Be-

mærkning gisler om Kongernes Stribigheder med Slesvig, med Norge, og med det danske Aristokratie. Man tor imidlertid neppe tage i Betenkning at anse den Skyggetegning af Erik Glipping, som Kroniken og Folkeviserne have efterladt, for et Udtryk af Samtidens og Historiens Ros. Vi skulle i det Følgende fremøre de Grunde, ved hvilс Vægt vi troe at kunne tillegge Veretningen om denne Konges Privatliv nogen historisk Bethydning. Vaade Sildragelsernes Sammenhæng og Kildernes Charakteer tillade os ikke, i det strevne Ord og i Traditionen fun at see en vanskabt, eller heelt og holdet opdigter Fremstilling af individuelle Forhold. I øvrigt ville vi her kun forudsænde den bemerkning, at naar man endog antager, at de Skyggetroek af velystig Tilboelsighed, af overdreven Jagtlyst, m. m., som i hine Kilder meddele sig til Erik Glippings Mindebillede, have deres Grund i Virkeligheden: saa savne vi dersor dog ligefuld alle emstændeligere Bidrag til en Opsatning af den offentlige Mands Charakteer og af hans Regent-Egenskaber. For det meste er det ogsaa fun forbeholdt de Konger, som gjore en Epoche i Historien, at reise sig et Monument, der overleverede Østerverdenen Indtrykket af det Charakteristiske i saadanne Kongers Individualitet. Der behovedes upaatværelig i hine Tider en ikke ubetydelig personlig Kraft hos en Regent, for at udmerke sig. Han maatte være en dygtig og heldig Hærfører, eller besidde meer end almindelig Evne til at iværksætte Forandringer i Samfundsorden og Statsstik, for at kunne i sine Regieringshandlinger udpræge et Charakteerbillede, der ei skulde forsvinde ved Siden af ligeartede historiske Phænomener, eller ved Indflydelsen af de traditionelle Bestemmelser af Lovbud og Anordninger, der bereode paa Folkets og Stædersnes Autonomie, og fun gave ubetydeligt Rum for Kongernes Organisationsevne som Lovgiverc. Var ikke dette Tilfældet, da kunde man vel til Erik Glippings

Fortienester henregne hans Indvirkning paa en og anden Lovgivning i Danmark, hvilken dog mere utvunget maa tilregnes og forsklares ved Samtidens Drang til skriftlig at ordne dens Retssædvaner. Det er mindre Kongen, end Tidsalderen, som fremtræder i Grundsætninger, der vare overgaede til den da-værende Slægt eller Tidsalder fra den nærmest foregaaende; og hvis skriftlige Optegnelse egentlig antyder den ved nye Forhold og Bevægelsler i Statslegemet opstaarde Nodvendighed, at ordne og regelbinde Virksomheden i Samfundet med Hensyn til dens nye Ytringer.

Herved bestemtes et Alarhundredes Charakteer, som man har kaldet det lovgivende. At Kongen befrestede Lovene, fulgte naturligvis af hans Myndighed; men man er neppe berettiget til at tilskrive ham en individuel Fortieneste af hvad som udgik fra en Tidsretning; eller udslede fra Kongens Tænkemaade og Afskuelser, hvad der afspejlede almeent gældende Retsgrund sætninger og Villeder af Folkelivet i en Tidsalder, hvori Love mere blev redigerede, end forsatte¹⁾). Besynderligt maa det forekomme os, at en Kronikenetop gior Erik Glipping den Bebreidelse, at han ikke pleiede Lov og Ret; at han tilbendte sig Kirkernes Tiender, og forarmede de Klostre, som han gjæstede med sine Heste og Jagthunde²⁾). Der synes ved første Dækast at ligge en Modsigelse i, at en Konge, som har taget virksom Deel i sin Tids Lovgivning, skulde have forsømt Rettens Pleie *nullam justitiam*

¹⁾ Jfr. V. G. W. Schlegel "om de gamle Danses Retssædvaner og Autonomie." D. Bid. Selsk. Scr. Hist. philes. Afsl. III. Bd. Om Bauneklighederne ved at give nye Love, S. 155, 156. Om den Deel, Erik Glipping tog i Stadsretternes Afsattelse. S. 199, 201, 210. 11, 12. Om den Mordstand, som denne Konge modte, da han vilde belægge Drab med strengere Straf, end Mandebed: s. Scr. Rer. Dan. VI. p. 289.

²⁾ „Hic decimas ecclesiarum tulit, nullam justitiam fecit, monasteria per equos suos & canes depauperavit.“ &c. S. R. D. II. p. 388.

fecit.) Imidlertid kunde herved erindres, at eet er at give Love, et andet at serge for deres ubrodelige Overholdelse; og at man gierue kan tænke sig at den samme Konge, der udstedte særlige Anordninger, Stadsretter og Privilegier, desvagtet i en anarchisk Tidsalder kunde have fulgt dens lovstridige Tendenser, og ved enkelte vilkaarlige Handlinger have lagt for Dagen, at Love ikke levede i ham selv. Det samme gælder om Beskyldningen for Klosterrov og Indgreb i geistlige Stiftelser Eiendom, som her overgaer en Konge, der dog ogsaa ved Gavebreve til kirkelige Stiftelser og Bekræstelser af deres Privilegier viste sig som den, der hyldede Samtidens Overbevisning om religios Pligt og Fortjenester. Enkelte Tilsælde lade sig vel forklare, som udgaaende fra den politiske Strid imellem Hierarchie og Kongemagt³⁾.

Vi have nævnt adskillige Modsigelser, der vanskelig kunne lade sig bringe ind i det samme Charakterbillede. Erik Glipping har heller ikke været i Stand til som Regent at reise sig et varigt eller betydnende Minde, og hverken Folkevisen, eller Kreniken, har deri været ham gunstig. Er endog den forstnævnte Kilde ikke meget anvendelig for den grundige og kritiske Historie: saa kan det

³⁾ Om Christoffer den Førstes voldsomme Afsærb imod Kirkens Eiendom, hvorover Jacob Erlandsen førte Klager, s. Processus litis inter Christophorum I. & Jacobum Erl. i Scr. Rer. Dan. V. p. 590. 91. 93. Om Erik Glippings Penges-uddræsninger hos Erkebispeps Underhavende i Aarhuus og Lund, som man i Forsvaret for Erik Menved søger at vælte over paa hin Konges Hjender: jvs. Actiones adversariae Erici Regis Danic & Johannis Grand. Scr. R. D. VI. p. 281. 287. Om Enkedronning Margrethes Giæftning i Øm Kloster, s. Exordium Caræ insulae. S. R. D. V. 267. — Blandt de til Fordeel for geistlige Stiftelser af Erik Glipping udstedte Bestiermelses- og Immunitets-Breve, kan bemærkes hvad som vedkommer Esroms Kloster (Suhm, Hist. af Danm. X. p. 984. Privilegierne for Marias Nonnekloster i Roestkilde; ib. p. 993. Bekræstelsen paa de Revalske Kannikers Privilegier. ib. p. 1015. m. fl.).

Bidnesbyrd, der udgaaer fra hin traditionelle Kilde, dog vindt nogen Betydning, for saa vist som det stemmer overens med Angivelser, der mode os i saadanne Mindesmærker, hvis prosaiske Natur rober deres Uashængighed af en digtet Grund. Overensstemmelsen viser ikke saameget, at den ene af disse Kilder har laant fra den anden, som den viser: at et Minde samtidigen har levet blandt Folket, og bevaret sig i skriftlige Optegnelser. Vi komme til omstændeligere at berøre dette gienstige Forhold mod Slutningen af denne Undersogelse, og tilfoie her kun den almindelige bemærkning, at Folkevisen, der ikke afgiver nogen paalidelig Overlevering af det Facit, men concentrerer sin Skildring i Udtrykket af en indvortes Tilstand, dog oftest vedligeholder en episk Grundtone ved Siden af den lyriske, og i saa Fald hentyder paa Optagelsen af Sagnminder, som i de saakaldte historiske Viser ei funne reent opdigte.

Traditionen har ikke været til Fordeel for Erik Glipping, uden at det nu er muligt at afgjøre, i hvilken Grad den for Marst Stig fordeelagtige Stemning er udgaaet fra aristokratiske Sympathier (hvor dog neppe kan ventes af Folkesangen, der i Almindelighed digter uden bevidst Bihensigt); eller om Skildringen tog Gienstanden ganske saaledes som den forefandtes i Traditionen. Hes Erik Glipping er det derimod et af Vellyst og Uretfærdighed omskygget Minde, som i Folkesangen og dens Kilde fæstede sig ved denne Konges Navn; og at Annalerne for en stor Deel giengive den samme Forestilling, er ikke ganske uden Betydning, naar man betænker, at neppe noget Caan fra en af Siderne er tænkligt; og at derhos ethvert Bidrag til en historisk Charakteertegning (om det endog kun er til et moralst Skyggebillede) maa i samme Grad vurdes, som de ere sieldne, i Folge af vore nordiske Historie-Kilders Knaphed, utilfredsstillende Korthed, Formloshed og Utilbøjelighed for individualiserende Skildringer. Paa en Tid, da

man mere tog det hele Menneske i Betragtning i og for en historisk Charakteristik, og da den patriarchalske Simplicitet ugerne oversaae den moraliske Side hos en Regent: maatte Indtrykket af en usædlig Handling have været mere uferdeelagtigt, end i sildigere Perioder, da man assondrer alting, og i Folge heraf ogsaa tænker sig den offentlige Charakteer adskilt fra den Stilling, Manden indtog i Privatlivet. — I øvrigt komme vi til det Resultat, at Erik Glipping, paa hvis personlige Charakteer baade Kunalerne og Folkesangen have fastet en Skygge, ikke ved Regieringshandlinger eller Bedrifter har tegnet sit Minde saa varigt og usorgængeligt, at vi kunne giøre os nogen tydelig Forestilling om hans Regent-Egenskaber; eller at hans Individualitet funde tillale os ligesaa kraftigt, som det stormfulde, paa Brydninger, Strid og voldsomt gørende Samfunds-elementer rige Tidsrum, hvilket han tilhørte. Vi opfordres saaledes fra flere Sider til at faste et grandstende Blik paa denne Tids politiske Charakteer, og paa de Samfundslivets Bestanddele, der indsluttede Troet til Stridigheder og til en social Omskabning.

I Middelalderen reiste sig en Culturmagt, som bragte Enhed i den Mangfoldighed, der bereede paa de forskellige Nationaliteter. — Kirken havde opdraget Menneskeheden, havde kraftigt medarbeidet Barbariet og Lovlossheden, havde lagt et Indhold i Dannelsen, højere og rigere, end Cultur-Arven fra det mest forfinede Hedenstak. Men for det, som Catholicismen skienkede, havde den ogsaa Krav paa en Erstatning. Rettigheder, som hvilede paa øldgamle Sædvaner, og paa Frihedsbegrebet hos de kraftige germaniske Folkestammer, fik ikke, der hvor de sandtes i Strid med kirkelige Grundsætninger. Hvor betydningsfuld i sine Principer og Resultater, den Strid var, semi fortet imellem Vaticanet og Thronerne: derom vide Syd-Europas Maiboger nok at

fortælle. Mærkeligt indgribende i det Gamme, vi her ville behandle, er ogsaa Brydningen imellem den geistlige og verdslige Magt i Danmark; en Strid, som ikke i dette Riges Historie har noget tidligere Modstykke, og som her ikke, paa Kirkens Side, tilforn havde fundet nogen Representant, der saa vedholdende, saa modigt og fordringsfuldt, som Jacob Erlandsen, forsvarede Rettigheder, hvilke nu vist nok maa synes os uforenelige med en Undersaats Stilling til Kongemagten; men som dog den Sid uden Vanskælighed lade sig forklare af en catholik Prælates Pligter mod Rom, og af det Uafhængige i Forholdene, som i Følge deraf maatte indtræde. Paverne havde i flere Aars-hundreder forkynyt deres Ansukuer af den geistlige Magts Fortrin for al jordisk Vælde; og de havde, med mere eller mindre Fremgang i de forskellige Lande, stræbt at opnæve de Lehnshaand, som skulde giøre de Geistlige til Statens Tjenere. Cleresiets Lösning fra deres Forpligtelser til Kongemagten gif langsommere i de nordiske Riger, end i det sydlige Europa, hvor den nye Tønkemaade under heldige Omstændigheder lettere banede sig Vej til Indflydelse paa Folk og Regierung. Den fierne Afstand, og en Samfundsforfatning, der var dannet af nationale Bestanddele, som længe vedligeholdt ældgamle Rettigheder for Kongen og Folket, gjorde Optomst og Udvifling vanskeligere for en ny Magt, som fordrede Opooffringer, der vare i Strid med gammel Sæd og Skif. Men Kirken paa sin Side repræsenterede en Culturmagt, og maatte saaledes virke med den Fremgang, hvorpaa en saadan altid kan være sikkert, saalænge den fører nye Bidrag til de i Folkeslivet og Samfundsordenen oversorte Bestanddele af en øldre Dannelsse, og i det den med kosmopolitisk Stræben forbinder de tilforn mere isolerede Ytringer af en national Land, forøger Massen af Kundskaber, hæver Retsbegrebet, og stiller det enkelte Folk i nærmere Forbindelse, baade med de rigere begavede

Gulsturlande, og med en mod Verdensherredommets stræbende Institution. En saadan Institution var den catholiske Kirke i hine Tider, og Strangen for de skandinaviske Riger til at træde ud af deres isolerede, fra det øvrige Europa afsluttede Stilling, gjorde ogsaa her Cleren lettere for en Eare, hvilken det var forbeholdt, for en Tid at blive verdensherkende.

Det er almindelig bekjendt, hvorledes heldige Tidsviskaar understøttede energiske Charakterer paa Vaticanets Throne, under Giennevorelsen af de Pseudo-Isidoriske Decretalers Grundsætninger om Aldskillesen imellem geistlig og verdselig Domstol og dommende Magt, om Cleresiets Uafhængighed af den sidste nævnte, og om Pavernes geistlige Suprematie. Paa den ene Side formindskedes Metropolitanernes Magt; Biskopperne sattes mere umiddelbart, end før, under den romerske Curie; og Udvidelsen af den kirkelige Domsret gav Paverne mere end een Lejlighed til at ydmyge Kongerne, naar disses Eidenstaber og Egenmægtighed fremkaldte Lovmaal, der skulde afgiores ved den canoniske Ret og den geistlige Domstol. Naar Kirkens Overhoved udtalede og gennemførte Netsgrund-sætninger, hvis Gyldighed med Hensyn til det foreliggende Tilfælde erkendtes af den almene Tænkemaade, saa sik han baade denne paa sin Side, og den eengang udøvede Dommer-ret blev et kraftigt Präjudicat for Anvendelsen af samme Nets-tighed i Fremtiden. Det ellevte Aarhundredes kirkelige Nets-begreber havde ikke allene sat Cleresiet i større Uafhængighed af Rom, men ogsaa udvidet Pavemagtens Indgreb i Tilfælde, der hørte under den geistlige Domstol. Derhos gjorde ogsaa den Forestilling sig mere og mere gældende, at den geist-lige Magt var den oprindelige, og den verdslige kun en fra hin uafleddt Magt; hvorved man indskærpede Earen om en laant Glands og overflyttede Rettigheder, hvis rette Bestem-melse var, at virke for det kirkelige Livs Opholdelse og at

anvendes til Beskermelse for den Magt, fra hvilken disse Retigheder havde deres Udspring. Begrebet om et stort theokratisk Monarchie, med et Omfang og en Magtudstrækning, som ingen Grænder kunde, tilhørte en Forestillingsfreds, der fandt kraftfulde Organer i aandrige og charakteerfaste Ledere af Vaticanets Politik; og dette Begreb begyndte alt at høre til Traditionerne og Curialstilen i en Kirkestyrelse, der funde strække sine Prætensioner saa vidt, fordi den ikke var frenmed for den verdslige Statskonfs sine Beregninger, og tillige var grundet paa en Tænkemaade hos Nationerne, der erkendte Trangen til en geistlig Magts Beskermelse mod Lovløshed og Raahed hos de verdslige Store.

Denne Stræben mod en theokratisk Overvælde var det andet Skridt paa en Bane, hvor det første fun gik ud paa Kirkens Befrielse for den verdslige Magts Undertrykelse. Silmoniens Misbrug havde viist Nodvendigheden af at emancipere Kirken; og med Fremgangen vorede Fordringerne saaledes, at i den Freds, hvor man først lksun trægte efter Uashængighed, der begyndte man snart at stræbe efter Overmagt, og selv at undertrykke. Disse theokratiske Niemeds Gjennemforelse var naturligvis allene temporair, og beroede for en stor Deel paa den personlige Overlegenhed hos Rom's Hierarcher, og paa de mere eller mindre gunstige politiske Forhold i Tidssrum, da de lovlige Retigheders Ubestemthed aabnede en vid Mark for Indgreb og Uretsfærdigheder. Denne Ubestemthed gjorde det saaledes langt lettere for Rom's Statskonst, at indvirke, til sin Fordele, paa den almindelige Tænkemaade; og det saameget mere, da Religionens Indflydelse, Udstrækningen af Præstestabets Straffemagt ved de kirkelige Bodovelser, som det funde foreskrive — endelig de mange Veje til Folkets Indre, der stode aabne for Munkeordenerne, Pavemagtens troe og lydige Redskaber, kraftigt medvirkede til en yderligere Uddannelse af

den geistlige Verdensmagt, der naaede sit Culminationspunkt i Slutningen af det 13de Aarhundrede. Vi funne, som besvende Exempler herpaa anføre, at Paven Nicolaus I. twang Kong Lothar i Lothringen til at tage sin fraskilte Dronning Thietberga igjen, og at den samme Konge, under en betenklig politisk Uenighed, blev twungen til at erklaende Paven for sin Dommer⁴⁾). En Vandlysing, som Gregor V. flyngede imod K. Robert i Frankrike, nødte denne til at oploose sit Egteskab med Dronning Bertha, som var beslægtet med ham i fjerde Led; ⁵⁾ og i en meget sildigere Tid blev Frankrike belagt med Interdict, fordi Philip August, til Trods for Pavens Dom, ikke vilde fornye Forbindelsen med sin Dronning, den danske Prinsesse Ingeborg. ⁶⁾)

Det var ikke blot Egteskabsager, som hørte under den geistlige Magt og Myndighed. Paa de kirkelige Auctoriteters Bestraebelser vedligeholdt Roms Pavestol en Indflydelse, der svarede til den Kirkens Frihed, som de Pseudo-Isidoriske Decretaler udtale. Allerede i Slutningen af det 10de Aarh. (to Synoder holdtes til Afgjorelse af højt vigtige Spørgsmaal 991 og 996) forsegtede Gregor V. med seirende Vaaben den romerske Curies Rettighed til at undersøge og afgjøre: om en Erkebisshop var blevet assat af gyldige Grunde eller ikke? og ved den assatte Prælats Gienindsettelse lagde Paven saaledes en Magt for Dagen, der var højere end både Synodernes og Kongens⁷⁾). De indvirkede Stridigheder, som Investiturspørgsmalet under Gregor VII. fremkalde (1075), finde deres Forklaring i den Collision, der var uundgaaelig,

⁴⁾ Planck Geschichte der christlich-kirchlichen Gesellschafts-Beruff. III.
S. 35—101.

⁵⁾ Planck. I. c. III. S. 331—337.

⁶⁾ Innocentii Lib. III. Epp. 11—18; med flere Kilder.

⁷⁾ Planck christl. kirchl. Gesellsch. Berf. III. 322—330.

naar Kongens og Kirkens lehnsherrelige Rettigheder stred imod Kirkens Fordring paa frie Valg og paa Uafhængighed i den Henseende af den verdslige Magt, hvis Indflydelse paa Bispevalgene man bestandig frygtede, da den tilforn saa længe havde været misbrugt, og saa let funde dækkes ved Paaskud af Lehnsholdene. Vi kunne her ei indlade os paa Undersøgelsen: om Investiturstiden allene gik ud paa at bortførne den symboliske Handling ved Forlehningsceremonien, som let funde vække Forestillingen: at den verdslige Magt, i og med Rettigheden, at overantvorde Ring og Stav til Prælaten, tillige var besojet til at indvirke paa Valget, at stadfæste eller understiende det, i Folge af at de omtalte Attributer vare den geistlige Værdigheds Symboller. Man har villet udvide Stridsspørgsmaalets Omfang derhen, at Pavens Protest ikke allene fæstede sig ved den mulige Mislydning af bemeldte Symboler, og den Misbrug af Magten, som kunde formodes at blive Folgen deraf; men at Kvæstens virkelige Oprindelse laae dybere, og bestemtes ved en Stræben efter at afvende ethvert Indgreb i kirkelige Anliggender; og ikke blot den Indvirking paa geistlige Embeders Besættelse, som utvunget kunde udledes fra de Forbindelser med Kongerne, hvori Prælaterne traadte, naar de erkendte disse for deres Lehnsherrer. Vortages denne Anledning til et Subordinationsforhold, da var Kirken med det samme fri, og Vaandene med det verdslige Samsund vare løste^{7b)}. Lehnspflichterne kunde Kongerne dog aldrig estergive, saalænge som Biskopper og Abbeder vare i Besiddelse af de betydelige Donationer, hvorpaa der hvilede saadanne Dienstebyrder, som bestemtes ved Vasalsforholdet. — Hvad enten nu Striden har haft et meer eller mindre udstrakt Formaal, saa er det lige vist: at Concordatet i Worms kun var

^{7b)} Ges. Planck. I. c. III. §. 127—135.

en tilshyneladende Sæler for Kirken, saafremt den tænkte paa at befrie sig fra Basalserholdenes Baand; thi de Byrder og Pligter, som paalaae Indehaverne af verdslige Beneficier, vedblev man at erkende, endog naar disse overslyttedes paa en „manus mortua.“ Tilstaelser havde saaledes fundet Sted paa begge Sider.

Kirken synes uafbrudt at have handlet efter de Grundsætninger, der bestemte Gregorius VII., da han erklærede enhver Geistlig for affat, i samme Øieblif som denne modtog en kirkelig Værdighed i Forlehnning af nogen Lægmand; og da han forkynede Vandlysing over de Fyrster, der vovede at udstede Investiturer paa clericaliske Embeder. Det var saaledes ikke Lehnsceremonierne, men Forlehnningen selv, som fremkaldte Modstand⁸⁾. Det halsp ikke, at den statskloge K. Henrik II. i England paa Mødet i Clarendon A. 1164 sogte at indskrænke den geistlige Straffemagt, og at vinde tilbage for Kongedommets flere Høihedsrettigheder over de Geistlige, sørdeles den, at være deres Dommer, og at fordre Hæstsabsret af Cleresiets Forlehnninger. Da samme Konge siden blev indvirket i vidtudseende Stridigheder, og paa Grund af den Forlegenhed, han kom i, da han blev mistænkt for at have medvirket til Thom. Becketts Mord, ønskede Forlig med Paven: nødsagedes han til at underfaste sig de af denne forestrevne Vilkaar; og hertil horte, at alle under bemeldte Konge i den engelske Kirke opkomne Misbrug skulde affaffes⁹⁾. Det er bekjendt nok, hvormange Ydmygeler den svage og tillige

⁸⁾ „Si quis Imperatorum, Ducum vel quilibet sæcularium potestatum investitaram Episcopatus, vel alieuius ecclesiasticae dignitatis dare præsumserit, eiusdem Anathematis vinculo adstrictum se sciatur.“ Chron. Verdun. ad Ann. 1075. jvf. Planck. I. c. IV. S. 126.

⁹⁾ Matth. Paris, ad Ann. 1164. Baroniis Ann. ad Ann. 1164. 1172.
Jvf. Gieseler's Lehrb. der Kirchengesch. II. 2. S. 76—82.

despotiske K. Johan uden Land udsatte sig for, da han prøvede paa, ved voldsomme Midler at tilintetgøre Erkebispestovsvalget i Canterbury, skondt dette Valg var blevet stadsfæstet af Paven. Englands Konge saae sig nødtvungen til at erkende sit Rige for et Lehn af den pavelige Stol, (1213), maatte aflagge Ed som Vasal, og aarlig betale 1000 Mark Sterling til Rom¹⁰⁾. Drommebildet om et theokratisk Universalmonarchie syntes at nærme sig til at blive til Virkelighed, da baade Arrageniens, Portugals, Neapels og Siciliens, og Englands Konger erkendte sig for den romerske Stols statsklydige Fyrster og Vasaller; på samme Tid som den statsklege Philip August i Frankrig og Kong Alphonse IX. af Leon maatte lade sig tringe ved Vand og Interdict til at lyde de canoniske Loves Forkrift i Henseende til Egteskabssager; og saaledes med det samme erkende Regenternes Afhængighed af et geistligt Forum, hvis sidste Instants var den romerske Curie. Man kan saaledes her ikke oversee Indflydelsen af italiensk Statskonst og af overlegne Herrestalentter hos en Række af kraftfulde Paver i det 13de Aarhundrede, hvis Navne knytte sig til en storartet Historie, og blandt hvilke man især kan nævne Innocentius III., Gregor IX., Innocentius IV. og Bonifacius VIII. Man seer tydeligt, med hvor skarpt et Blik disse Paver opfattede de førstkalte Rigers politiske Forhold; og at deres consequent fulgte Stræben, mindre i dette, end i et tidligere Tidrum, aldrig gjorde noget Tilbagestridt eller eftergav nogen Paasland. Stolende paa den offentlige Menings Magt, viste enkelte Paver sig endog stundem mindre opmærksomme paa den praktiske Muelighed i at sætte de hierarkiske Fordringer igennem; saaledes som Tilfældet f. Ex. var med

¹⁰⁾ Diplomet, som indeholder K. Johan's Erkendelse af hans Lehnsværtighed (homagium) og Statsklydhed under Rom, er trykt hos Gieseler, l. c. S. 107. 108.

Bonifacius VIII. og nogle af hans Førgængeres Strid med Hohenstaferen Manfred.

Undertiden virkede den geistlige Straffemagt i stærkere Afstand med mere Estertryk, end i Italien selv. Ikke desmindre vare dog denne Myndigheds Virkninger mindre udstrakte i det fraliggende skandinaviske Norden, end i mange andre Stater, saaledes som vi i det følgende ville faae Lejlighed til at vise. Den fremstridende Stræben mod et theokratisk Universal-Monarchie beroede vist nok paa et Drommebillede, som aldrig tilfulde funde realiseres, og som i sig selv hvilte paa en Misforstaelse af Spørgsmaalet om Kirkens Rettigheder; men denne Kirkesfatningens Grundtanke havde imidlertid, i det politiske Ew's Kreds, en Støtte i den erkendte Trang til en bestiermende Magt for Folket og Kirken imod Feudalismens og Kongernes Undertrykkelse. Den hentede Vægt og Styrke for sine Paastande fra den folte Nodvendighed, i Krofternes Modvægt at sege det Vilkaar for Culturens Udvikling, der ikke lod sig tænke, naar den geistlige og verdslige Magts Dualisme reent skulde flettes. Derfor kunde endog Stædernes frie Forfatning opblomstre under Pavemagtens Hegn. Den vedvarende Strid om Overvælde var i sig selv gavnlig; i Særdeleshed da Stridens egentlige Formaal dog aldrig funde realiseres i den europæiske Menneskeheds Historie. Saalsenge en Indretning er virksom i Culturens Dieneste, eier den i saa Henseende en Borgen for sin vedvarende Indflydelse. Der var dog ikke blot Tale om en Modvægt, for at aflede den Alt nivellerende Gnevælde, som den geistlige og verdslige Magts Forening havde fremkaldt i det Byzantinske Keiserdomme og i Asiens Despotier. Ogsaa Trangen til Samfund og Forening gjorde sig gielende i Tidsalderne, da Barbariet allene derved funde modarbeides, at Nationerne bragtes i noermere Beroring, baade med hverandre og med den Civilisation, som fulgte paa

den antike, og som i Kirken eicde sine Organer og sine Ve-skyttere. Baade de europæiske Nationers Opdragelse og den videnskabelige Udvilning hvilede i geistlige Hænder, og de sær-stilte germaniske, romaniske og slavoniske Nationaliteter tillegnede sig da først en mere bestemt Ejendommelighed, da den indivi-duelle Folke-Charakteer og de farvelige Levninger af Heden-stabets verdslige Cultur-Arv opfriskedes ved Fermentet af et nyt Princip for Sædelighed, Kundskab og religiøse Forestillinger. Kaldelsen til at modvirke den Raahed, der var uadskil-elig fra Nationernes isolerede Stilling, forklarer Nodvendighes-den af en Magts fremkridende Tilvært, som knyttede nye Baand imellem Folkene og Samfundet, og som underordnede dem alle Indflydelsen af en Kirkesfætning, der vilde afkaste Lehnsforsatningens Læufer, imedens den selv i Begyndelsen grundede de hierarhiske Myndigheders indbyrdes Forhold og Afhængighed paa lignende Forestillinger.

Europa behøvede i hin Tidsalder, i ulige Retninger, baade Enhed og Dualisme; og begge disse Fordringer tilfredsstillede Kirken. Den methodiske Fremgangsmaade paas-trakte to Seklers Arbeide — fra Gregor VII. (1073) til Bonifacius VIII. (1295) — en Charakteer af Genshed og Consequents, som let sluffer os med den Forestilling, at det Hele var een Mands Værk; uagtet mange Sloegter gif til Hvile, imedens der byggedes paa Hierarchiets colossale Baby-lonstaarn. Det var Tidsaandens Magt, der sogte Hjelp hos den romerske Statskonst, og denne opnaaede anden Gang, at underfaste sig Verden. — Vi ville meddele en i hurtige Om-rids udfastet Tegning af hin Magts Grobringer under den lange Strid med Kongedømmet, i det vestlige og sydlige Europa, i det vi derhos tillige gaaer over til at berøre de Forhold, under hvilke Hierarchiets Fordringer i Danmark nærmede sig et i de sydligere Lande lettere opnaaet Maal.

Forestillingen om den verdslige Magts Afhængighed af den geistlige udgik fra den sidstes formeente theokratiske Charakter, og den førstes Egenstab som noget der var afledet fra Theokratiet og dennes Repræsentant, og saaledes maatte være underordnet samme. Heraf forklares da ogsaa, hvorledes den romerske Curie kunde betragte og behandle Kongerne som sine Vasaller. Allerede have vi anført flere Eksempler herpaa, og tilfoje endnu, at ogsaa den danske Konge Svend Estridsen (omtr. 1075) modtog Breve fra Gregor VII., hvori denne Pave, skjøndt i den venligste Tone og i Udtryk, der maatte være Kongen behagelige, ikke undlod at paaminde ham om de kirkelige Loves og den pavelige Myndigheds vidé Udstrækning¹¹⁾. Pavemagtens Stroben efter Udvidelse af dens Myndighed har imidlertid paa hin Sid (i det 11te Aarh.) neppe været i Stand til i det fierne, halv barbariske Norden at kunne sætte de Plænere, igennem, der først i en sildigere Sid, og i sydligere, mere afhængige Stater kunde modnes, og vinde en asgiort, skjøndt ikke altid vedvarende, eller uafbrudt Seier. Dette gælder i Særdeleshed, hvor der er Tale om en geistlig Lehnsafhængighed af den pavelige Støel. — Med Hensyn til de saakaldte Peters-Penge, en Stat eller aarlig Afgift til Rom, der var af en anden Natur, end de i Kirkerne, paa Alsteret frembaarne frivillige Gaver til Geistligheden: da gives der vel en Beretning, som tilskriver Kong Svend, første Gang at have bevilget Paven (Alexander II.) en saadan Tribut, og derved at have gjort sit Rige statskyldigt til den romerske Curie; men Kilderne til denne Beretning ere nye og upaalidelige¹²⁾. Om

¹¹⁾ Gregorii VII. Epp. Lib. II. Ep. 51. 75. (Jvf. Suhms Danm. Hist. IV. S. 451. 455.)

¹²⁾ Jvf. Pontoppidan Ann. I. S. 211, og det her efter Pontanus anførte Pavebrev, der endogsaal skalde være fra 1056. Pontoppidan selv finder dem mistænkelige. — Peterspengen (som ogsaa i Buller,

en Afsigt af saadan Art har haft sit Udspring fra en udtrykselig Afhængighedserklæring af Kongerne, nyttet det ikke at undersøge, da Historien er ganske taus herom. Sandsynligt forekommer det, at den Ærbødighed, som den romerske Stol kunde giøre Regning paa i et Land, (Everrigé) der neppe før et Par Menneskealdere siden var blevet omvendt til Christendommen, kan have betient sig af Udtryk, som Hierarchiet har vidst at udtyde i Overeensstemmelse med sine Planer og sin Fordeel. I det Innocentius III. lægger Vægt paa, at Danmarks Rige var underkastet den romerske Kirkes specielle Domsret, og Henorius III. giventager lignende Uttringer (1223) i et Brev angaaende Valdemar II.s Befrielse af sit Gangenskab¹³⁾: spore vi Udtrykket af en Tænkemaade, hvis historiske Betydning allerede er antydet, og hvis Indvirkning paa sildigere Tidsforhold i Danmark mest synlig fremtræder i de Stridigheder imellem Kongedømme og Hierarchie, der udgiøre et af de mest betydnende Momenter i Skildringen af Erik Glippings og hans Følgænders Regering.

Når nu endog Pavernes Paastand paa en Lehnsbindelse, som den verdslige Magt skulde iflæde sig i dens Forhold til Kirken, egentlig kun bliver mærkelig i theoretisk Henseende, og kun naar ydre, gunstige Omstændigheder traadte til, kunde blive umiddelbar anvendelig til Indgreb i Staternes politiske Forhold: saa opnaaede derimod den hierarkiske Stroben mere umiddelbart dens praktiske Resultater paa andre Punkter, under den Strid, der fordes om en Sag (de kirkelige

der angaae Everrigé, forekommer under Benævnelsen „census,”) blev i dette Land først paabudet 1152. (Drnihielm's Bullarium p. 65. Vagerbring, Sv. R. Hist. II. S. 115. 116.) Erkeb. Jacob Erlandsen i Danmark omtaler paa sin Tid „census, quem (Dominus Papa) in regno Daciæ recipere consuevit.” S. R. D. V. p. 593.

¹³⁾ Innocentii III. Epp. L. XII. ep. 157. (Vf. Schröd, Kirchengesch. XXVII. S. 82. 83.) Suhm Danm. Hist. IX. S. 447.

Valg), hvis Afgørelse kunde være mere tvetydig, da Lehnsforholdene til den verdslige Magt, og Kirkens Paastand paa Valgfrihed, syntes at indebefatte lige retmæssige Fordringer. Ved Bestemmelser, der indeholdtes i det navnkundige Worms'feste Concordat (sluttet 1122 imellem Clemens II. og Henrik V.), havde man paa begge Sider i Investiturstriden viist sig eftergivende og gjort hinanden Tilstaaelser; men der var levnet Muelsighed nok til, i en kommende Tid, at giore Fyrsterne deres Indflydelse paa de kirkelige Valg stridig, eller endog reent betage dem samme. Forholdet i England under K. Johan uden Land, i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, er allerede berort. I Tydskland havde K. Otto IV. opgivet ældre Retigheder, i det han ikke hindrede Appellationer til Rom. Allerede før den Tid var det blevet Praxis, at Keiseren, i tvistige Valgtilsælde, allene iværksatte hvad Bisshopperne havde afgjort og besluttet. I samme Forhold sem Bisshopernes Magt efterhaanden i Tidernes Løb overflyttedes til Paverne, blev ogsaa disses umiddelbare Indflydelse paa Besættelsen af ledige Embeder i Kirken forøget. Man benyttede Devolutionsretten og Reservationerne til Paaskud for den romerske Curies Uttraa, at kunne ester eget Godtbefindende udnøvne til ledige Bispedommer¹⁴⁾). I Danmark, hvor Kongerne i Begyndelsen, paa Grund af Patronatsretten, bortgav Bispestolene, og hvor endeg Menigheden stundom havde udsøvet en Valgret (i det mindste forsvaredes Paastanden herpaa undertiden med blodige Argumenter), vilde Kongerne i det høieste kun undtagelsesvis afstaae hinst Prærogativ, hvilket imidlertid esterhaanden gik over til Domcapiternes Medlemmer; endskindt disses Ret til at vælge Bisstopper uden kongeligt Samtykke, aldrig, eller først i en meget sildig Tid, (under K. Hans) af de danske Kon-

¹⁴⁾ Prof. Schröd, Kirchengesch. XXVII. S. 103. 104; 86. Planck Gesch. V. S. 711.

ger blev erklaedt. Beviser herpaasaa finder man ogsaa under Erik Glipping; f. Ex. da denne Konge af særdeles Bevaagenhed („ob specialis prerogativam dilectionis“) i A. 1287 overlod til St. Knuds Kloster og Capitlet i Odense at besette denne Bispestol¹⁵⁾; og da han 1283 bekræftede den 1277 Capitlet i Reval af hans Moder givne Rettighed til selv at vælge deres Bisstop¹⁶⁾, hvilken Rettighed Kongerne tilsorn harde haft, er netop dette et Bevis paa, at disse ikke i det 13de Aarhundrede havde opgivet denne Rettighed. — Naar altsaa Paverne her vilde giore Indgreb baade i Kongernes og Domcapitlernes Ret, kan man saa meget mindre fra en vilfaarlig Fremgangsmaade slutte til, at deres Paastand var lovligen erklaedt.

Af mere twetydig Beskaffenhed blev derimod altid det Spørgsmaal: hvorvidt Biskopper og Abbeder stode i Lehnsforpligtelse til Kongerne for deres verdslige Beneficier. Sydflands og Frankriges Regenter vilde i det mindste aldrig frasige sig deres Paastand paa Homagium af Praelaterne, skonadt Paverne vedbleve at ville giore dem denne Rettighed stridig. Efter Alexander III. Besaling skulde Vandlysing overgaae Enhver, som af nogen Lægmand modtog et geistligt Embede i Form af en Forlening; og denne kirkelige Straf synes især at have været rettet imod det Lykkesøgeri, og den Tilboelsighed for den verdslige Magt, der saa ofte lagdes for Dagen, naar Nogen for at opnaae en geistlig Værdighed ikke undslog sig for at giore sig ashængig af Fyrstemagten; men

¹⁵⁾ Pontoppidan Ann. Ecc. Dan. I. 758. (Urigtigt af T. Nothe, Nordens Statsfors. I. 326, hensørt til Erik Lam og til A. 1110.) Prof. Maanersstr. for Lit. 1829. I. S. 458 og flg. (E. Engelstoft.)

¹⁶⁾ Suhm, Danm. Hist. X. S. 743. 861, og 1015, hvor Diplomet er trykt. Heitsfeldt I. 281; hvor han isørrigt tilskoier, at Kongerne ikke holdt denne, Capitlet i Reval af Dronningen stiftede Ret, og at den «ei kom i Drug.»

Straffen kunde ikke gaae ud paa et Forhold, der først indtraadte efter electio canonica, paa Grund af de verdslige Forleninger. Paverne tildeelte først Consecrationen; siden overantvordedes Regalierne af Keiseren¹⁷⁾). I den meget omfattende geistlige Ed, som de danske Bisæpper i det 12te Aarh. aflagde til Paven, nævnes derimod intet om Pligter imod Kongen eller det verdslige Samfund¹⁸⁾). Afhængigheden af den romerske Stol var naturligvis det, som altid først kom i Betragtning og til Omtale; og Forbindelsen med Staten og dens Regent vedblev at være af uvis og ubestemt Bestaffenhed; men under det Tidsrum, hvilket Betragtning vi nærme os (den sidste Halvdeel af det 13de Aarhundrede) synes de hierarkiske Dicemed at have forefundet heldige forberedende Vetingelser til en uhindret Fremgang; om endog Kirkens uindskrænkede Valgfrihed, ved Bispesteles Besættelse, ikke altid var uden alvorlig Modstand fra Kongemagtens Side. Jo mere selvstændig Organisationen blev indenfor Kirkens Omraad, jo lettere maatte det ogsaa blive, at tilbagevise enhver lovlos Fremgangsmaade paa den verdslige Magts Side. Herom vil endel forekomme i det Følgende; og vi ville her i Sædeleshed kun henlede Læserens Opmærksomhed paa det Hovedpunkt: at allerede ved den ovenfor angivne Tid var det lykkedes den pavelige Myndighed, at befæste og udbrede Grundsætninger om en den tilhorende Magthylde, som hverken Concilier eller Bisæpper funde indskrænke. Kirkens forrige aristokratiske Forfatning havde maattet give Plads for en monarkist. Det var ikke blot Kongerne i Europa, som man havde berøvet den Rettighed, at sammenkalde og lede Kirkeforsamlinger eller Concilier, og at forestrukke eller befæste Kirkelove; men endog Bisæpperne

¹⁷⁾ Øhrød, 1. c. XXVII. S. 109. 106. Yland, 1. c. V. S. 698—705. 671.

¹⁸⁾ Rentoppidan, 1. c. I. S. 245. 46.

havde mistet al lovgivende Magt; og paa de Provincial-Synoder, som de sammenkaldte, havde de kun at op læse og forkynde de pavelige Decrete, for siden at iværksætte hvad den romerske Curie egenmændigt havde besluttet.

Eieren om et almindeligt Episcopat, og at al biskoppelig Myndighed kun var udgaaet fra, eller delegeret af Paverne, forte emsider til den Slutning, at denne hele Magt ogsaa kunde tages tilbage, og af den geistlige Monark udøves i hvilket som helst enkelt Tilfælde. Paa Grund heraf tillegnede Paven og hans Muntier sig Rettighed til, med Forbigaaelse af Biskopperne, at dispensere og at optage Sogsmaal endog i første Instants. For at kunne holde nationale Concilier i ethvert særskilt Rige begyndte man nu ogsaa ikke at ansee sig forbundet til at indhente Kongernes Samtykke; og Betydningen af hine lovgivende kirkelige Forsamlinger i ethvert Land formindskedes betydeligt, i samme Grad som den Grundsætning gjorde sig gældende, at det ikke tilkom hver enkelt Nationalkirke at give Lov, men allene at væage over de allerede udstedte Anordninger's Esterlevelse; at paatale Brud paa Kirkeloven; at indskærpe og væage over Cleresiets Embedsførelse og Handlinger, og overhovedet sagttage hvad der hørte til Kirkens Politie og til dens moralske Domstol. Den lovgivende Magt udøvedes af Paverne, og Concilierne Underordning under den romerske Stol havde paa engang nedsat den biskoppelige Myndighed og fremkaldt en Enevoldsmagt i Kirken, hvis Grundsætninger indskærpedes ved den canoniske Ret, der nu blev Gienstand for et mere udbredt Studium, og hvis Anordninger op læstes paa Synoderne¹⁹⁾. Da man finder, at de Danske i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede berømmes for den Over og Fremgang, hvormed de, under deres Ophold ved Høistolen i

¹⁹⁾ Schröd, Kirchengesch. XXVII. S. 96. 98. 99. Pland, l. c. V. S. 698. 705. 671.

Paris, studerede saavel Theologien, som den canoniske Ret²⁰), kan det ikke undre os, selv i det fierne Norden at finde nidskære Forsvarere af Kirkens Frihed, og Organer for en Tænkesmaade, som reiste sig imod enhver Uttring af Kongemagten, der kunde ses ud som et Indgreb i Kirkens Rettigheder.

Hertil hørte ogsaa de omtalte Lehnsforpligtelser; og den forskellige Opfatning af disse Forhold havde ikke mindre, end Krænkelser af Kirkens Ejendomsret og voldsom Behandling af enkelte Prælaters Personer, bidraget til at vække og vedligeholde Bitterhed imod Kongerne Christoffer I., Erik Glipping og Erik Menved. En stærk Uwillie mod denne Green af det danske Kongehus rober sig under hele Ebet af den høstige Strid, der reiste sig under den Forstnevnte af disse Konger, og næsten uden Afsbrydelse fortsattes, saavel under hans Eftermand, som under en stor Deel af Erik Menveds Regering²¹); imedens de samme Grundsætninger i Henseende til Kirkens Frihed forsøgte des, selv under Omverslinger af de høje Prælaters Personer, der fremtraadte som Organer for Kirkens og Clericiets paastaaede Rettigheder. Da ogsaa netop den hierarhiske Streben i bemeldte Periode naaede sit Højdepunkt i det sydlige Europa, er det let forklarligt, at Stridens Vigtighed og Betydning for Kongemagten maatte fra dens Side fremkalde en alvorlig Modstand; ligesom at de Regenter, som

²⁰) „Propter naturalem linguae celeritatem, non solum in argumentis dialecticis subtiles inveniuntur, sed etiam in negotiis ecclesiasticis tractandis boni Decretistaræ sive Legistaræ comprobantur.” Arnoldi Lübecens. Chron. Lib. III. c. 5.

²¹) Saaledes hedder det i et Svar af Provsten Jacob Lange: „Ad aliud, quod dixit ipsum (Erkebispen) prædicasse Ripis, nunquam pacem futuram in Dacia regnante aliquo nato de Christophoro: ponatur, quod hoc dixerit, in quo male dixit? Cum & ipse Christophorus, & ab eo descendentes, in regni regimine pessime se habuerunt usque in diem hodiernum.” (Actiones adversariæ Erici regis & Archiep. Joh. Grand.) S. R. Dan. VI. 302.

i højere Grad end deres Førgængere saae deres Høihedsrettigheder truede, funde blive tvungne af deres Stilling baade til Forsvar og Angreb; hvorhos det i hine Tider ikke let funde undgaaes, at begge Dele under Stridens Hede stundom ystrede sig i ulovlige Handlinger og en voldsom Fremgangsmaade. Disse Forhold vare saaledes ganske stikkede til at giøre Uenigheden næsten usorligelig imellem Cleresjet og en Kongeslægt, der vel i sig selv mere af Omstændighederne, end af egen Tilboielighed, blev tvungen til en Strid, som esterhaanden antog Charakteren af bittert Fiendstab. Alt Kongernes Personlighed ikke indvirkede betydeligt paa disse Forhold, lader sig tilsynne, baade af den Overeensstemmelse i Synsmaaden, hvorefter de modsatte Retsgrund sætninger forsvaredes paa begge Sider, under tre Regierung, og deraf, at samme Beskyldninger fremførtes imod alle tre Konger. Bestrobbelsen for at bringe Thronfolgen i Danmark over til de slesvigiske Hertuger af Kong Abel's Stægt, var en Plan, som man tillagde baade Jakob Erlandsen og Jens Grand, og som virkelig i Thronprætendenternes og en aristokratisk Factions Hærsksyge og Raenker fandt Bevordinspunkter for en levende Deeltagelse. Mueligen gif denne Plan i Begyndelsen ud fra de Anledninger til en indvortes Krig, som havde sit første Udspring i hine Partiers egenyttige og ørgierrige Hensigter; men i ethvert Tilfælde var det Cleresjet, der benyttede sig af Striden for sine egne Dismed; og en samtidig historisk Kilde paastaaer: at den hierarhiske Interesse var den egenilige Ledet af de Parti-Uroligheder, som bragte saa mange Ulykker over Fædrelandet. ²²⁾.

²²⁾ „Scripsit Archiepiscopus Joh. Erlandi Curia Romanæ pro haeredibus Abel & contra regem.” (Processus litis inter Christoph. I. & Jac. Erl.) S. R. Dan. V. p. 612. „In primis ponit & pro vere intendit, quod Dominus Jacobus, quondam Archiepisc. Lundensis,

Partierne fandt deres Fordeel i at nærme sig hverandre — saa meget kan man med fuld Sikkerted paastaae, skonadt det nu er umueligt at afgjøre, hvorfra den første Impuls er udgaaet. Den mest storartede Charakteer tilhørte imidlertid Prælaternes Parti, som kempede for Grundsætninger, der stræbte til et Verdensherredomme; men som i Danmark virkelig modte en Modstandskraft, der var kraftigere og mere betydningsfuld, end Individerne, fra hvilke Modstanden udgik, og allene kan forslares af Fortidsvedtægters, Rettigheders og Nationalkraftens positive Vægt: Inden vi nærmere undersøge Stridspunkterne imellem Kongerne og Prælaterne, er det nødvendigt, først med nogle Ord at berøre den ulige Stilling til de stridende Parter, som nogle af Paverne indtoge.

At Alexander IV., Clemens IV. og Bonifacius VIII. med Vandboller og Interdict straffede Voldsgierninger, som varé bægaaede mod Kirkens Personer, stemte overeens baade med Paverses Politik, og med Nødvendigheden af at paatale Krænkelse af den canoniske Rets Fornskrifter. At derimod Urban IV. i sin Tid (1262—64) tog Parti mod G. B. Jacob Erlandsen; at han indstævner ham for sig i Rom, og da Prælaten ikke møder, tilskriver ham et Brev, fuldt af haarde Ord og Besbriedelser, og raader ham til at nedlægge sin Værdighed og overantvordede Stiftet til Prioren i Halmstad og Guardianen

*& Petrus, quondam Episc. Roschildensis, cum horum sutoribus & sequacibus, odium, inimicitias & guerras habuerunt adversus inclitæ memoræ Christophorum Regem Daciaæ," &c. (Actiones Erici Regis, &c. S. R. D. VI. p. 312;) med den helse videre Fortsættelse af Klagen, hvorledes Erkebisstoppen og Bisstoppen havde overført deres Had og Fiendstab paa Christoffers Son og Efterfolger: „eundem regem dicti Archiepiscopus & Episcopus odio gravi & inimicitia capitali prosequuti fuerunt;" hvorledes Hovedmændene for de sammensvorne Kongemorhære bare disse Prælaters nare frænder, som forsegtede deres Sag (*persequentes guerram eorum contra Regem*) o. s. v. (Ibf. ligeledes p. 323. 324.)*

for Prædikebrødrene i Lund²³⁾: er noget, som maa udledes af et ganske andet Synspunkt, hvorfra denne Pave har beslagtet Striden, dens Alarsager og Folger. Hvad de sidste angaae, saa vare de i det mindste høist usordeelagtige for Lunds Stift, hvis aarlige Indkomster man forhen havde funnet anslaae til 6000 Mark Sterling; men som nu, paa den Tid Pavens Bulle udgik, vare sjuanke til 100 Mark, eller derunder. Politiske Stridigheder, der medførte en saa betydelig Formindskelse af et Erkefists verdslige Fordele, kunde i sig selv ikke andet end mishage Kirkens Overhoved; ja man maatte formode, at Paven om han endog vilde oversee det materielle Tab i Kirkens Indkomst, i Overensstemmelse med Curiens Grundfætninger, havde maattet tage en Prælat i Forsvar, der ivrigt kæmpede for Kirkens Frihed og Magt, og anvende Kirkens Straf for at tringe en Fyrste, der vilde sætte sig op imod den kirkelige Myndighed; men man seer ikke desmindre, at denne Pave snarere har seet Sagen fra den Side, at hans egen Høihed og Myndighed led under Erkebisoppens aabenbare Ulydighed, Stolthed og Usurpation af en Metropolitanmagt, der stred imod Roms Overherredømme i Kirken. Hün Magt havde Paverne i senere Tider anseeligt indskrænket, saaledes at Metropoliterne kun udøvede en nere tilfældig og begrenset Indflydelse paa Kirkedisciplinen, end tilforn; ligesom Nationalkirernes Valgsfrighed blev af missig Verdi, naar Revolutionensretten aabnede en saa vid Mark for den Pavelige Stols Indgreb²⁴⁾.

Vi kunne tillige i den Anledning bemærke Modsatningen imellem den aristokratisk- og monarkisk-hierarkiske Myndighed, som allerede i lang Tid havde fremkaldt jævnlig Splid i

²³⁾ Jvf. S. R. Dan. V. p. 609—12. Pontoppidans Ann. I S. 714—717.
Suhms D. Hist. X. S. 457. 513—515.

²⁴⁾ S. Planck, I. c. V. Bd. S. 671. 676. 681. 689.

Kirken, og som i den her omhandlede Periode havde oplost sig i en af det monarkiske Hierarchie erhvervet Overmagt. Det var saaledes ikke umueligt, at Paverne ligesaa ofte kunde staae i et spændt Forhold til fremmede Metropoliter, som til Kongerne. Omtvistede Rettigheder opvakte ikke allene Spild imellem Staten og Kirken; men den sidstes ikke sielden uenige Auctoriteter kæmpede længe for modsatte eller usige Grundsætninger. — Saaledes har vel ogsaa i dette Tidsalde den romerske Pavestol under Urban IV. følt sin Unseelse saaret ved den Mangel paa skyldig Verbodighed, som Jacob Greenland sen udviste, i det han opførte sig med overmodig Stolthed mod den pavelige Nuntius i Danmark, Mester Gerhardus, og ikke vilde esterkomme den af ham overbragte Stævning, ved hvilken Erkebiskoppen indkaldtes at møde i Rom: „Et heelt klar, eg endnu længere — hedder det i Pavens Brev — ventede vi Dig; men Du foragtede vor Indkaldelse, og af et haardnakket Hjerte vugrede Dig ved at komme; endog da denne Legat, af ret apostolisk Myndighed satte Dig i Vand, estersom Du ved Din Forseelse havde forskyldt²⁵⁾). Alt Erkebiskoppen saaledes trodsede den Bandsættelse, som en pavelig Nuntius forkyndte over ham, og vedblev at udføre sine Embedspligter: maatte være Mange til Forargelse, indeholdt en Krænkelse af Kirkeloven, og opfordrede ill en alvorlig Tugtelse af den apostoliske Stol. — Under den vedvarende Bestræbelse for at udvide deres Magt, oversaae Paverne ikke Nødvendigheden af at give deres Legater Ret, naar disse under deres Visitationstreiser kom i Strid med Prälaterne,

²⁵⁾ Literæ Papæ adversus Archiepiscopum. (1264). Ser. Rer. Dan. V. p. 611. (Ivf. Hvilstedt. I. 266.) Man kan isvrigt legge Mærke til, at den samme Nuntius, Mag. Gerhardus bestyldes af en samtidig Amiasist, for at have været en af dem, som medvirkede til at Lund og Noestilde Stifts Ejendom blev plyndret, og anden Overlast tilfældet Kirken og dens Dienere. (S. Rer. Dan. V. 571).

hvis Embedsførelse hine skulde påstaae og følge med Opmærksomhed. „*Legati ad visitandas provincias*“ forestillede Pavens Person, og hvor de indsændt sig i fierne Lande, der realiserede de Idealer af den høieste kirkelige Magt, Enhed og Udelelsighed, og gjorde det muligt for den romerske Stol umiddelbart at udøve Rettigheder, hvilke, naar de hvilede i Metropoliters og Bisopppers Hænder, forklaredes kun som en Delegation eller Overdragelse; og paa Grund heraf maatte disse Rettigheder ogsaa kunne vende tilbage til Magtens Kilde, naar den oprindelige Besidder fordrede det. Det var ganske overeensstemmende med denne Theorie, og med den romerske Curies Grundsetninger og Fordeel, at betragte en mod Nunnisterne udvist Ringeagt som en Krænkelse af den apostoliske Stols Majestæt. Jacob Erlandsen havde desuden ikke allene forsæct sig mod Legaten, Magister Gerhardus, men imod Paven selv, hvis Stævning eller Indkaldelse han ikke ville lyde, og hvis Rettigheder han havde krænket ved egenmyndig Afdærd i Anledning af to Bisopsvalg. — Ulydighed mod „*Sedes apostolica*“ havde han nemlig lagt for Dagen, ved at indvie Bislop Oluf (Glob) i Vørglum (1254) og Bislop Arnfast i Bergen (1260); det første imod Curiens ligefrem yttrede Villie, da Candidaten var berygtet for sine Laster; og det andet, uagtet det omtvistede Valgspergesmaal endnu ikke var afgjort i Rom. ²⁶⁾.

Det er bekendt, at Pavernes saakaldte Provisionsret i mange Tilfælde ophevede eller gjorde Indgreb i Domcapit-

²⁶⁾ Ser. R. Dan. I. c. pag. 611. (Jvf. Hvitsfeldt. I. 26², om Oluf Glob. Suhm Danm. H. X. S. 203. Denne Bisrop var ikke desmindre siden paa Christoffer I. Parti imod Jacob Erlandsen, og blev ihjelstaaet af sin egen Frænde Jens Gleb 1260. Suhm I. c. S. 412. o. flg. Arnfast, der ansæes for Christoffer I. Morder, kom heller ikke i Besiddelse af Stiftet, eg døde som Abbed i Ry Kloster, i Stiftet Slesvig. Suhm I. c. S. 381—82. 404, 405. 48²).

Iernes Valgfrihed. Den samme Retstheorie, som forenede Kirkens høieste lovgivende Magt og dens Udvælelse i Pavernes Person, og som fordrede, at hos dem maatte allene joges Bevilgning til at sammenkalde Provinzialsynoder — en Rettighed, som i ældre Tider Kongerne havde besiddet — maatte ogsaa, i Overeensstemmelse hermed, sege at føre al kirkelig Myndighed tilbage til dens Udspring; og saaledes funde man let, efter denne Grundsetning, ogsaa motiveret Pavernes Fordring paa at besætte ledige Prælatenembeder. Var Valget i nogen Henseende tvivlsomt (f. Ex. ved Arnsfaß's Bispevalg, da han kun havde de halve Stemmer for sig), eller havde nogen ulovlig Fremgangsmaade fundet Sted, da gjorde Devolutionsretten sig gældende; og Paverne udnaevnte da selv en Eftersøger ved Vacansen²⁷⁾. Af meer end een Grund funde saaledes Paven have Afdkomst til at eie den afgjørende Stemme ved Bispevalg af den omvistede Bestkaffenhed, som ved de ovenanførte i Danmark; og da Erkebiskoppen her aabenbart havde forbigaet den høieste Kirkemagts Rettigheder, og handlet imod den canoniske Lovs udtrykkelige Forkrist, var Urban den Fierdes Misnoie med Prælatens Fremgangsmaade ikke uden Grund. Det bliver da heller et, naar Sagen ses fra denne Side, usædvanligt, at Paven gav den danske Konge Ret, i hvor usædvanligt det ellers pleiede at være, at en Pave tog Parti med en Konge, der laae i Strid med en Prælat; især naar Tilfældet var som her, hvor Striden med Jacob Erlandsen især resiste sig fra den bekendte Constitution i Velle (1256), hvorved denne Prælat havde segt at befæste Hierarchiets Myndighed i Danmark, og at give den en lovlig Støtte og Bekræftelse ved en paa Beslutninger af et Nationaleconcilium grundet

²⁷⁾ Gregorii IX. Decretal, Lib. I tit. 6. De electione & electi potestate c. 23.

Kirkesefatning og særegen Lov²⁸⁾). Mueligen kan bemeldte Legats Stilling til Kongehuset have havt Indflydelse paa de for dette gunstige Hætringer, som den pavelige Bulle til Erkebiskoppen indeholder; i det dennes hele Handlemaade under Striden med Kongerne Christoffer I. og Erik Glipping erklares for oprørst og krenkende den Trostabseed, han havde aflagt til en Konge, i hvis Valg og Hylding han selv havde deeltaget²⁹⁾.

Til de førstkalte Klagemaal imod Jacob Erlandsen hørte i øvrigt ogsaa at han med sin Krigsmagt havde understøttet en aabenbar Landsfriende, Fyrsten Damer fra Nygen, under dennes Anfald paa Bornholm, og ved Nedbrydelsen af et, Kongen tilhørende Slot; videre, at Erkebiskoppen havde søgt at styrte den unge Kong Erik og at hindre ham fra at blive kronet, og at han siden havde bandlyst baade Kongen, og den Bisshop, der havde kronet ham; uagtet begge havde appelleret til Paven — saaledes altsaa overtraadt den samme canoniske Reisgrund sætning, hvilken vi ovenfor angav som Anledning til, at Paven vel af reen kirkelig Interesse kunde være misforøret med Erkebispons egenmægtige Fremfærd. Endvidere havde Jacob Erlandsen, af Fiendskab til Bisstoppen i Slesvig, skaffet denne Prelat et haardere Fængsel da han var blevet taget til Fange af Danmarks Fiender under Slaget ved Lohede (1261). Det var ligeledes Erkebisoppons Verk, at K. Abels Enkedronning Mechtilde, imod det Kyndshedslofte, („Votum castitatis perpetuae“) hun havde aflagt, siden øgte Birger Jarl i Sverige. I Jarlen ha-

²⁸⁾ Constitutionen i Beile, „Cum ecclesia Daciana“ &c. havde tillige Aaret efter (1257) faaet Paven, Alexander IV. fuldstændige Confirmation. (S. Scr. Rer. Dan. V. COO. 601.)

²⁹⁾ Postodo contra homagium & juramentum fidelitatis, quod emi præstiteral, temere veniens hostiliter opposuitse ipsi, dicens ipsum non esse Regem.“ &c. I. c. V. p. 610.

bede nemlig i Jac. Erlandsen at støtte den danske Konge en farlig Modstander^{29b)}.

Vi gæntage saaledes: at vel hørte Sproget i bemeldte Bulle til de usædvanlige Phænomener i Rom; men det er allene eller især ved de nylig berorte Grunde, at man kan forklare en Paves Misbilligelse af levstridige Handlinger, begaaede mod den verdslige Magts Indehaver af en Erkebisshop, under Bestræbelser for at forsvare Kirkens Frihed og de Grundsætninger, hvilke den romerske Stol længe havde erklaedt for sine. Disse havde ogsaa, fra Universiteter, hvor Decretalerne studeredes, udbredt sig i en praktisk Sphære, selv til de fierne nordiske Riger, hvilcæ aldgamle Forsatning saa længe bevarede en Modstandsraft imod Hierarchiets Indgreb. Var det maaßke en estergivende Hylding af denne Modstandsraft (der i visse Tilsælde ogsaa fandt Understøttelse i indenlandiske Retssædvaner — man vil erindre sig Striden om den skaauste Kirkelov — og maaßke i den almindelige Tænkemaade i Danmark) hvilken man kan tilskrive Udtysk i den omtalte pavelige Bulle, der erklaende Majestætsrettigheder, som endog en Erkebisshop i Lund skulde respectere, i Folge den *Trostabæd*, (*fidelitatis juramentum*), han havde aflagt til en Konge — og som Paven i strenge Udtysk bebreider ham at have brudt^{29c)}? Var det klog Værenskomhed, og Frygt for at funne bidrage til, ved for vidt drevne Fordringer til Konge-

^{29b)} „Quod non ob aliud procurasti, nisi ut prædictum ducem in ipsis Regem & regnum suum provocares.“ S. R. D. V. p. 610.

^{29c)} „Fertur, quod licet claræ memorie Christophoro Regi Dariæ, secundum morem & consuetudinem regni sui homogium feceris, & super Eucharistiam & lignum veræ crucis, & alia sancta, *fidelitatis præstiteritis juramenta*: Tu tamen, huius juramenti religione contempta, *in crimen læsa Majestatis incidere non formidans*, conspiracionem contra eundem regem facere, teque cum potentibus eorundem regis & regni hostibus confoederare proditorie præsumpsisti“ &c. S. Rer. Dan. V. 610.

magten, at sætte den danske Kirkes ydre Vilkaar og Forfatning i større Fare, som fremkaldte Uttringer fra Pavens Side, hvorved denne syntes fuldkommen at gaae over paa Kongens Parti, ved at optage alle de mod Erkebisoppen rejste Klage-maal som virkelige Forbrydelser, og at betragte denne som en Førraeder mod sin verdslige Overherre? — Man seer i det mindste, i Overeensstemmelse hermed, at Paven i den mærkelige Bulle først straffer de Handlinger af Erkebisoppen, som havde paadraget Denne Kongens og Dronningens Fortornelse, og hele Landets Misnøje; og længere hen tilhøres Ønsket: at Folgerne af disse onde Gierninger allene maatte ramme den Skys-dige og ikke Kirkerne, som saa lange havde lidt derunder. Hvad der i øvrigt tillægges, om Erkebispons kirkelige Forseel-sfer, i det han i sit Stift egenmægtig vilde indføre og paabyde Forandringer i Herrens Bon og i Troesartiklerne: er derimod en Klagepost, der mindre staar i Forbindelse med nærværende Undersøgelse. — Saameget er afgjort, at man finder saa stor Forskiel imellem Sproget i Pave Urbans Bulle, og Stilen i Curiens Skrivelse, baade for og efter, i samme Sag, at man maa forudsætte særegne Omstændigheder, der have foranlediget en tilhyneladende Alsvigelse fra den pavelsige Stols sædvanlige Consequents og i hin Tid herskende Alskuelse. Neppe er denne Alsvigelse at sege i Urbans Individualitet; men dog uden Tvivl i Grunde, som maa have været særegne for denne Pave, da man seer at hans Eftermand, (Clemens IV.), der maa have opfattet Sagen paa en helt anden Maade, saa hurtig blev omstamt af Erkebisoppen³⁰⁾.

³⁰⁾ Neppe var Urban IV. død (2. Oct. 1264), før Jacob Eriksen rejste til Rom; og allerede 1265 sendte Clemens IV. sin Legat, Cardinalen Guido til Danmark, med et Brev til R. Erik, fuldt af hierarchiske Trudster, og i den hos Curien sædvanlige Myndigheds-Tone. *Ray-naldi Annales*, XIV. p. 126—128. Suhm D. Hist. X. 538.

Striden imellem Kronen og Hierarchiet vedligeholdt sig saaledes, næsten uafbrudt, under flere Regeringer; og for at udrede Forholdene under Erik Glipping, bliver det nødvendigt, i en noget tidligere Tid at sege Oprindelsen dertil i de modsatte Tendentser hos Kirkens og Statens Mænd, i den canoniske Ret, og i Danmarks nationale Rettsforhold og Samfundsforfatning. Uden at gaae ind i en annalistisk Opregning af alle Enkelheder i denne Strid, der gav Anledning til 10 pavelige Legaters Sendelse til Danmark, og paaførte dette Rige et nittenaarigt Interdict: ville vi fornemmelig føge at sammenfatte og angive Hovedretningen i de Modsetninger, hvilke hver i sin Sphære havde udviklet en esendommelig Forfatning, og som, da de omstider fremtraadte i Norden, fornyede endel af de store tragiske Oprin, som i det sydlige Europas Culturstater udgiore vigtige Momenter i en indholdsrig Historie. Vi skulle saaledes først gennemgaae Kong Christoffer I. Klagepunkter mod Erkebislop Jacob Erlandsen ved Mødet i Vordingborg 1256, da disse, i Forening med Erkebisoppens Svar, ville give os Anledning til at gaae ind paa Stridens væsentligste Formaal og Omstændigheder.

For det første sagdes der, at Jacob Erlandsen havde opnaaet den erkebiskopelige Værdighed uden Kongens Vidende og Billie. Hertil svarede han: at dette Punkts Afgjorelse allene hørte under Pavens Domstol. Domcapitlernes Rettighed til at vælge deres Biskopper var erkiendt i den canoniske Ret, og var allerede paa et Concilium i Skænninge 1248 blevet indført i Sverriga af Legaten Vilhelm af Sabina³¹⁾. Eftersom Hierarchiet tidligere slog Rodder i Danmark, end i Sverriga, og Kongerne i forstørre Rige ved enkelte Lejligheder havde stadsfæstet Gammernes Besøelse til at vælge en

³¹⁾ Vof. Boehmer principia jur. can. p. 390. 400. Münster Kirchen-Gesch. v. Dænemark. II. 50. Geijer Sv. Follets Hist. I. S. 169. 170.

Bisshop — ja selv under den kraftfulde Valdemar Seier, Domcapitlet i Nibe havde funnet undlade at begiere Kongens Samtykke til et Bispevalg, og der siden den Tid udkraedes megen Austrængelse fra Kongernes Side, for at faae en af dem yndet Candidat valgt til Bisshop: saa bliver det tydeligt nok, at allerede før Jacob Erlandsens Tid maa en Tænksmaade, der ivrede for Kirkens uindskrænkede Valgret, have fundet Indgang og Magt i Danmark. Man seer imidlertid tillige, at vel stundom Frygt og Tvang i enkelte Tilfælde have hindret Cannikerne fra at udelukke Kongernes Indflydelse paa Valgene, eller at unddrage sig deres Confirmationsrettighed. Heller ikke havde Danmarks Konger nogentid formelig assagt sig Ret til at stadfæste Bislopsvalgene. Men Pavernes Skif, selv at afgiore stridige Valg af den Art i Sydsjælland og Frankrig, og den Grundsætning, de havde været i Stand til at sætte iglenem: at Bielsen eller Consecrationen skulde gaae forud for Investituren, nedsatte denne Majestætshandling til lidet mere end en tom Ceremonie. Meer end eengang havde ogsaa Bands-Buller og Interdict virket kraftigt nok for at legge Afgiorelsen af Spørgsmaalet, hvo der skulde intage en ledig Bispestol, i Pavens Hænder. — Disse Oprin af fremmede Landes Historie, i Forening med den canoniske Reits Grundsætninger, ere nok til at forklare den trodsige Sikkerhed, hvormed Erkebiskoppen henskyder haint første Klagepunkt under Pavens Dom.

Videre klagede Kongen over, at Jacob Erlandsen, Kongen uadspurgt, havde indsat og indviet Biskepper. Hertil svarer Prælaten: at saafremt Capitlet i lovlig Form havde foretaget Valget, var det overslodigt, at forespørge hos Kongen: naar Indvielsen kunde foregaae? Man seer, at Svaret omgaaer den umiddelbare Veroring af Hovedspørgsmaalet, Kongens Fordring at sanctionere Valget; eller med Flid

misforstaaer det, som om Fordringen kun angik *Tiden* for Bispeoppons Indvielse. — Med Hensyn til Klagemaal: at Erkebisoppen tiltog sig at underkiende Kongens Præsentationsret til ledige Canonicater, svarede Prælaten, at han havde agtet denne Ret, naar Kongen virkelig eiede Patronatsretten, eller saa ofte den præsenterede Candidat havde de til at være valgbar fornødne Egenstaber³²⁾. — Disse vare de Punkter, som vedrorte Twisten om Grændserne imellem Kongernes og Kirkens Adkomst til at besætte ledige geistlige Pladser.

Naar det fremdeles af Kongen lægges Prælaten til Last, at Denne fornyede Vandlysningen over geistlige Personer, og Kongens egne Dienere (*homines regis*), som Paven selv havde løst af Vand: da forsvarer Erkebisoppen et saabant Skridt, hvis det havde fundet Sted, dermed, at det allene tilkom Paven at afgjøre, om det var Skeet med Rette eller ikke, efterdi Kongen ingen Ret havde til at domme om Kirkens Sager; skulde Kirkestrafte altid estergives paa Kongens Forbon, da vilde det snart være forbi med Kirkens Myndighed³³⁾. — Det synes ogsaa mindre at være udgaet fra Selvraadighed hos Jacob Erlandsen, end fra Anvendelsen af Decretalernes Grundsatninger paa Kirkens Unsliggender, naar det lægges ham til Last, at han fristed sine Geistlige for at mode for den verdslige Ret; ja endog Kirkens Dienere for at indstille sig for en

³²⁾ „Ecclesiæ . . . in quibus certum est, vos habere jus patronatus.”

S. R. D. V. 592. „Si Rex, ex aliquorum suggestione, alicubi dicit se jus habere præsentandi, sed præsentat aliquem, cui obstat canonica exceptio, mirari non debet Rex, si petitionem eius Archiepiscopus non admittit” l. c. p. 597. Om det, som udfordredes til at være valgbar, s. Boehmer, l. c. p. 400. I Erkebisopbens Svar hebber det: „Præsentati examinantur per Prælatos in scientia, moribus & natalibus.” S. R. D. V. 592.

³³⁾ „Ad regem non spectat cognoscere vel judicare de causis ecclesiasticis spiritualibus . . . Si eius preces semper admitterentur, annihilaretur Ecclesiæ judicium.” l. c. p. 597.

Kejserlig Domstol³⁴⁾). Erkebiskoppen paastaaer endog, at Kongen alvorligen maatte forbyde den Usik, hans Fogeder tillode sig, at ville indkalde Geistighedens Tienere for en verdslig Domstol. Af den Dristighed, hvormed denne Paastand udtaltes, maatte man funne sluite: at den kirkelige Domsret var udvidet, ikke alleue til de Geistiliges egne Personer, men til alle dem, som boede paa Kirkens Grund, eller vare blandt de geistlige Stiftelssers Undergivne. En bekendt historisk Forfatter (S. Rothe) har bestridt dette Punkt, hvad Danmark angaaer, med den tilfoede bemerkning: at man ikke af de Geistiliges Rettighed, at tage Voder, var besolet til at slutte sig til en fra samme uadskillelig Jurisdiction; især da en saadan sted i aabenbar Strid med den oprindelige Folkesfrighed og Rettsforsatning; og skulde man endog tænke sig en slig Rettigheds Overdragelse til Kirkens Mænd, saa kunde disse dog, i Folge den canoniske Ret, ikke selv sidde til Doms i Livsager; og at de ved saakalde advocati, eller Fogeder, have udøvet en saadan Ret, er noget, som de danske Annaler ikke oplyse³⁵⁾). Denne Indvending taber dog sin Vægt, ved den afgjorende Vestemthed, hvormed Erkebiskoppen i ovenanførte Tilfælde henskyder Kirkens og dens Tieneres Sager under geistlig Domstol, og hvorved den allerede erkendte Tilsværelse af en saadan Domsret tydelig lægges for Dagen. At en Paastand, der fremsattes med saa stor Sikkerhed, allene skulde gaae ud paa en ny og uehimlet Frighed, mangler al Sandsynlighed,

³⁴⁾ S. R. D. V. p. 586. 592.

³⁵⁾ S. Rothe Nordens Statsforsatning. II. S. 199—203. og fl. St. Imidlertid modsiger Forf. her ganske sig selv, da han tilforn har ytret: »at det klartigen sees at de Geistlige (i Christoffer I. »Tid) havde Jurisdiction over deres Tienere og Basals-ter. m. m. sammestl. I. S. 311—44.

og modsiges af Erkebisoppens udtrykkelige Udsagn om Forhelsing i Lunds Sist³⁶⁾.

Endvidere gik Striden ud paa Erkebisoppens og de øvrige Bisopppers Lehnspligter, som svigtedes i det Prælaterne, under Paaskud af Størning for en pavelig Nuntius, hindredes fra at efterkomme Kongens Kald til at følge ham i Leding. Erkebisoppens Paastand, at et førstilt Privilegium fristede Lunds Kirkes Dienere fra at giøre Krigstjeneste, strider dog i det mindste lige imod den jydske Lov, som uden Undtagelse fastsætter Landværns- og Ledingspligt, som Almuens Skyldighed, hvad enten den hørte under Bisopper, geistlige Stiftelser, eller Herremænd; og Bisopernes Stilling, som Kronens Lehnsmænd, kunde heller ikke andet end medføre en saadan Skyldighed for deres Undergivne. — Kongen fandt ligeledes Anledning til at paaklage Erkebisoppens Paabud: at Bisopernes Forpligtelse til Krigstjeneste, skulde, i Overensstemmelse med de italienske Lehnsforhold, være indskrænket til 6 Uger; maaske stod dette i Forbindelse med den foregivne Adkomst for Lunds Kirke til en Forrettighed, som Kongen ikke vilde erkiende. — Ville vi antage et homagium som gieldende for Erkebisoppen, da kunne vi heller ikke i disse og lignende Tilfælde finde samme, fra den canoniske Ret, eller statsretligt udbannede Forhold, hentede Netsgrunde, som der, hvor det gik ud paa Kirkens Valgfrihed og Jurisdiction. — Det samme gelder om det Klagemaal: at Erkebisoppen havde taget saadanne Kirkens Folk i sin Dieneste, som hørte til andre Skibslag. At Kongen bestridt Prælatens Ret til at flytte sine Undergivne fra et Skibslag (Skiprede) til et andet: stod formodentlig i Forbindelse med Nodvendigheden af at vedsligeholde

³⁶⁾ „Ecclesia Lundensis in quibusdam locis, imo in multis, *habet judicium sæculare*, et oportet in his locis continuo adesse eos qui jus dicunt.” S. R. D. V. p. 599.

den Inddeling af Landet, der laae til Grund for Krigsforsatningen og Ledingspligten³⁷⁾). Erkebispen beraabte sig derimod paa en Rettighed, Kirkens Overhoveder skulde eie til at undersøge, hvilke af deres Undergivne der vare i Stand til at udgiøre Ledingen, og henviser til Høihedsrettigheder, som beroede paa Bisstoppernes Skyldighed til selv at udruste Skibe til Leding, hvilket ellers paalaae Skibsrederne. — Jacob Erlandsen klager paa sin Side over, at Kongen til Besætning paa sine Slotte benyttede sig af saadanne af Præsternes Undergivne, som ei havde Heste, og derfor vare fritagne for Leding.

Til Indgreb i *Jus majestatis* og Regalierne maatte uden Dovol regnes følgende Klagepunkter: at Erkebiskoppen paa Kirkens Grund havde opført tre Slotte og en Kibstad; hvortil denne svarede: at her ei var Tale om nye Anlæg, men kun om Fornyelse af øldre³⁸⁾. Videre, at Erkebiskoppen fordrede Toldafgifter, vilde tilsgnue sig Brag og Dannefæ, domte i Sager, som hørte under de kongelige Domstole, og vilde oppebære 40 Marks Boder i Rettergangssager, der angik Kirkens Bønder. Hvorgetyve Marks Boder hørte til de Kongerettigheder, som ikke aftraadtes, selv naar Kongen overlod andre Fordeler og Rettigheder til Jorddrotten; i det mindste maatte en saadan Afstaelse udtrykkelig omtales, der som den skulde blive gielende. At man heller ikke overgav slige kongelige Rettigheder, om endog Cleresiet vedblev at gjøre

³⁷⁾ Om denne Forpligtelse, s. Velschow de Institut. milit. Dan. p. 52—60.

³⁸⁾ Anledningen til Kongens Besvar over at E. Bispeppen havde opført tre Slotte paa Kirkens Grund, stod i forbindelse med den Utrillie, som i Almindelighed yttedes baade af Regenten og Folket ved nye Borges Anlæg. Almuen saae deri nye Midler til Undertrykelse, og dens Dagsværk forsogedes baade ved Slottenes Bygning og deres Vedligeholdelse; Regeringen derimod frygtede for slige faste Pladser, der kunde blive Sættepunkter for Opstand.

Paastand derpaa, sees baade af den Modstand, som ytrer sig i Christoffer den Forsles Klagebriester over Jacob Erlandsen, og af en Anordning, som tilhører denne Konges Sons, Erik Glippings, Regeringstid. Haandfæstningen af 1284 bestemmer utrykkeligt: at naar Jorddrosten sik Ret til at oppebære Kongens Boder, skulde 40 Marks Boderne være undtagne deraf, med mindre det Modsatte i et eller andet særskilt Tilsætning var tilstaaet. Erkebispen havde heller ikke anset at støtte sin Paastand i den Henseende paa, end at han mente at have denne Ret over Kirkens Boder, især hvor en heel Landsby var i Kirkens Eje³⁹⁾). Et andet Tilsætning, hvor der twistedes om Grændserne imellem Kronens Regalier og de Rettigheder, som fulgte den private Besiddelses plenum dominium, var Rettighed til Brag, som Erkebiskoppen paastede at tilkomme Lunds Kirke der hvor den havde Forstrand. (S. R. D. V. p. 598). Men det er bekjendt, at Forstrandsret og Ret til Brag fra Arilds Tid ansæes for at tilhøre Kongerne, og kun ved udtrykkelig Afstaaelse kunne gaae over til Andre⁴⁰⁾).

I mere umiddelbart Sammenhæng med de canoniske Retsbegreber fremtræde Erkebiskoppens Forseg paa at indføre en kirkelig Lovgivning, med Pavens derpaa erhvervede Stadsfæstelse. Kongen erklaerede saadanne Anordninger for stridende mod Rigets almindelige Lov og Rettigheder; hvorpaa Erkebiskoppen svarede: at Statuter imod Rigets Lov havde han aldrig udgivet; men fun saadanne, der vedkom Kirkens

³⁹⁾ S. R. Dan. V. 598. Det var først i de sidigere Haandfæstninger, at Rettighed til 40 Marks Boder blev tilstaaet Bisshopperne, s. Kolde-rup-Rosenvinges D. Retshistorie. I. S. 100. 101. K. Anch. saml. jur. II. S. 524.

⁴⁰⁾ Jvf. Rosd Anch. I. c. II. S. 298—303; og bl. a. det i Schles-gels Ann. S. 309 ang. Giside af Valdemar II. til Domkirken i Aarhus. A. 1216.

geistlige Ret. Han beraabte sig paa, at ligesom der gives et aandeligt og et verdsligt Sværd, saaledes maatte man ogsaa erkende en dobbelt Lovgivnings Rettigheder, af hvilke den ene var uafhængig af den anden; men saaledes at Kirkeleven havde afgjort Fortrin for den verdslige Lov. Den Brug, J. Erlandsen havde giert af den kirkelige Lovgivningsret, som især vakte Kongens Fortornelse og gav Anledning til Kla- gerne mod Erkebisloppen, indskrænkede sig dog til den beryg- tede Constitution i Veile 1256, hvorved det blev gjort til Lov: at hvis nogen Bisshop i det danske Rige blev fængslet efter Kongens Besaling, eller med hans Samtykke, eller sat i Fængsel af nogen Adelsmand, eller anden Bold og Uret tilhøiedes hans Person: da skal strax („de facto“) al Gudstjeneste i hele Riget ophøre; og den Præst eller Capellan, som desvagter vilde driste sig til at holde enten offentlig eller hemmelig Gudstjeneste for nogen Adelsmand, glor sig derved skyldig til Bands- straf⁴¹⁾. Det lader sig ikke negte, at flere Boldsgierninger mod Geistlige, som foregik i hhn Tid, f. Ex. det med Haan og Spot af Borgerne i Holbek udførte Mord paa Præsten Adser⁴²⁾, og Mordet paa Bisshop Oluf i Vørlum i en noget senere Tid; hvortil endnu flere Sideslykker kunne findes, f. Ex. at i Christoffers Tid 8 Præster i Lunds Stift ustraffet bleve dræbte, og to lemlestede,⁴³⁾ vidnede om Nødwendigheden af at sætte Grændser for slige barbariske Handlinger, og at

⁴¹⁾ S. R. Dan. V. p. 600. 601. Hvitfeldt. I. p. 214. 216. (Vof. Subm D. Hist. X. S. 280—83.)

⁴²⁾ Efterat have slaact Præsten ihiel, slæbte de ham med et Reb om Halsen igennem Byen ud paa Ritterstedet, og nedgrave ham der, efter at enhver havde spittet Riget i Ansigtet. S. R. D. V. p. 590. Hvad Præsten havde forbrukt, derom tier imidlertid E. Bisloppen ganste.

⁴³⁾ S. R. Dan. V. p. 589. „Propter poenæ levitatem & venia faciliatatem, faciles sunt homines ad cædes & mutilationes:“ siger E. Bisloppen vist nok ikke uden Grund.

der behovedes haarde og affækkende Kirkestrafte i en vild og lovlos Tidsalder; uden at man dersor kan billige Straffens Udstrækning til et heelt Rige eller Bispedomme. I øvrigt var et saadant geistligt Lovbud i Tidens Aaland, og afveg ikke fra Kirkens Fremgangsmaade i andre Lande.

At den danske Kirke havde Narsag til at besluge sig over lidte Kroenkelser, som havde deres Grund mere i vilkaarlig Lovloshed, end i modsatte Retsprinciper, og som yttrede sig i Veld og Plyndringer: dette bliver temmelig viensynligt ved de Klagepunkter af Erkebiskeppen, hvilke fra Kongens Side blevne ubesvarede. Hertil hørte bl. a. at K. Christoffer paamindedes om, at tilbagegive endeel fra Noeskilde Domkirke laante Reliquier og Kostbarheder; at tilbagebetale 160 Mark Solv og 2 M. Penge, som Kongen havde laant af Pavens Peders-Penge; at indfrie K. Erik Plogpennings Skyld til Kirken og til de Fattige; og særdeles at afskaffe den Ustik, der hyppigt udøvedes, at Kongen med talrigt Folge giæstede hos Geistligheden og i Klosterne, og til saadant Giæstet (servitia noctium, Albergaria, Veitzlo) ogsaa fordrede Underhold for Heste og Jagthunde — en Bebreidelse, der ogsaa gientages mod Erik Glipping; skonadt man seer, at han ikke var den første, eller eneste Konge, der udøvede denne Ustik. Det var vel ogsaa mindre Rettigheden, hvorover der klagedes, end over dens alt for vide Udstrækning og for hyppige Anvendelse; da Giæsteri hos Geistligheden virkelig grundede sig paa en oprindelig kongelig Rettighed, og vidner om de kirkelige Besiddelsers Lehnsplygt. (Jus. Tyge Rothe I. c. I. S. 334.)

En anden Anledning til Besværing fra J. Erlandsens Side, som forekommer i den Brevverling, der gif forud for Striden imellem ham og K. Christoffer I., er den hadefulde Uwillie, hvormed man, baade hos Allmuen og flere af Kongens Dienere, yttrede sig mod Kirkens, ved de canoniske Love

hemlede Rettigheder; en Uvillie, der næredes ved høiere Medhold og Opmuntring, og daglig truede Kirken med Voldsheder og lovlose Indgreb. Kongen foreholdes de edelige Foresætninger, at ville beskytte de kirkelige Rettigheder, som han selv havde givet, og som han dog, hvilket ved de ovenanførte Exempler bestyrkes, saa lidet overholdt, eller endog reent til-sidesatte. K. Christoffer havde endog, ved aabne Breve til Skaanes Indbyggere, opfordret dem til at folge og rette sig efter deres gamle Skraa, og lovet at hjelpe og beskytte dem imod Alle, der vilde hindre dem heri, eller frænke deres gamle Love og Vedtægter. (Scr. R. D. V. 591). Derover klagede Erkebiskoppen høiligen, fordi den gamle Skraa fun var indført og taalt i Kirkens tidlige Barndom, da Christens dommens Eære endnu ikke var ret rodfæstet, og den geistlige Lovgivning ikke endnu havde vundet Kraft nok til at giøre sig gældende i sit hele Omfang⁴⁵⁾. Hermed sightedes uden Twivl til den staanske Kirkeret, som allerede under G. B. Eskil i det 12te Aarhundrede var blevet givet, som det hedder, „efter alle Staaningers Bon, fordi Natten før var alt for haard“ (thy at rettin war of harthir før). Dette kan bl. a. oplyses derved, at den staanske Kirkeret virkelig endnu indeholder Rettsvedtægter, der staac i aabenbar Strid med de canoniske Lovbud; for Gr. Tilladelsen at anvende Jerubyrdb som Bevismiddel, uagtet dette stred mod Kirkelovene, og om-sider paa det Lateranske Concilium 1215 alvorlig blev forbus-det; ligesom den Bisshoppen paalagte Pligt, paa ny at indvise en Kirke, hvor Kirkefreden var blevet brudt; og man finder det anført som en af Kongens Klagepunkter mod Jacob

⁴⁵⁾ „Quibus (Statutis, quæ dicuntur Skra) paullatum derogatum est, iam per contrarias consuetudines, a praedecessoribus nostris in-luctas, quam per constitutiones Romanorum Pontificum.“ Scr. R. Dan. V. 591.

Grlandsen, at han havde negtet at opfylde denne Skyldighed. Det hørte ogsaa til den staanske Kirkerets Forskrifter, at Ingen paa sit Ørste maatte stienke til gudeligt Brug („Guthi“) meer end sin halve Hovedlod; og blev der Twist om Gyldighed af saadan Gave efter Doden, da kunde Arvingerne omstode den ved Bevis med 12 lovfaste Mænds Ed. Eigesom denne Artikel aabenbart var til Almuens Vedste, saaledes stred ogsaa Rettigheden, som den staanske Kirkelov giver Vonderne eller Menigheden ill at vælge deres Præst, i Forening med Biskoppen, imod Geistlighedens statutariske Ret. Heri, og i Indskrænkningen af Ret til at testamentere til Fordeel for Geistligheden, kan vel Hovedgrundet søges til at Prælaterne vilde abrogere den staanske Kirkelov, som Kongen derimod vilde holde i Hævd.

Allerede det her anførte vil giøre det tydeligt, at en Strid af saa dyb Betydning og vidstrakt Omsatning som den, der paa den ene Side vedrørte Folgets gamle Retsvedtægter og Kongernes Høihedsrettigheder, og paa den anden Side Kirkens Stræben efter at regelbinde Lovgivningen i alle christelige Stater efter de canoniske Retsgrund sætninger, umueligen lader sig henvøre allene til reent private og personlige Forhold; til Magthyst, Herskedyge og saaret Stolthed hos en myndig Hierarch, eller til vilkaarlig Selvraadighed hos Konger, som blot af personligt Had skulde have ophidset Folgets Uwillie mod Kirken, og tilladt sig Voldsomheder mod Prælater, der ikke opsorte sig som lydige Undersaatter. Personlige Motiver kunde vel blande sig i Stridens Udvikling; men den havde sin dybere Rod i mere universelle og forvirkede Forhold, der udsprang fra den i Tiden herskende Modsætning imellem de to ulige Magter i Kirken, der stræbte efter et uafhængigt hierarkisk Universalmönarchie, og den enkelte Stats og Statsstyrers Bestræbelser for at modsætte sig det geistlige Herres-

domme, hvor det alt for sterkt og føleligt vilde gribe ind i Regentens og Folkets nationale Rettigheder. En saadan Modsetning stod i det noeste Sammenhæng med Tidsalderens historiske Udvifling; men den fremtraadte tillige i forskellige, nationalt eindommelige Former og Veroringer af Samtidens almindelige Culturmomenter, hvis Udvifling fremmedes eller standses, ikke saameget ved de individuelle Kræfter eller Samfundsforhold, som ved Elementernes Bestaffenhed og forskellige Grad eller Blanding hos de forskellige Nationer.

Saaledes finde vi ogsaa her baade Genhed og Dualisme; baade en almindelig Culturtendents, og en eindommelig national Modstandskraft. Heller ei kan det negtes, at vi her mode enkelte Individualister, prægede med en Kraft og Bestemthed, som gør det muligt for os, i den betydningsfulde Strid og dens Totalitet at skielne Grundtræk til saadanne Charakteerbilleder, hvis eindommelige Skikkelse funde meddele en egen og afgjort Form til den universelle Kamp, og i det mindste afgive noget Stof for biographiske Skizzer. Men naar vi dermed navnligenville hentyde paa de tvende danske Erkebisopper Jacob Erlandsen og Jens Grand, maae vi dog tillige bemærke, at ogsaa disse Hierarchers Charakter i Historien kun fremtræder i saa svagt udprægede personlige Træk og Uttringer, at man knap er i Stand til at skielne den individuelle Eindommelighed, hvorved den ene af disse Prelater adskiller sig fra den anden; uagtet man tydeligt nok kan opfatte de almindelige Grundsætninger, der bestemte begges Handlemaade, eg for hvis Giennemførelse ingen af dem tog i Betænkning at bruge Midler, som vildnede om Forglemmelse af Pligter imod Fædrelandet og Staten. I det mindste er det, hvad Jacob Erlandsen augaaer, efter historiske Data utvivlsomt, at han som Landsfiende indkaldte en fremmed Krigsmagt til Anfalb paa Danmark, og stiftede Forbund med den Rügiske

Fyrste Jarmer (Baromar), ved hvis Bisstand Erkebisloppeens Broder Andreas erobrede Bornholm. Med Hensyn til Jens Grand var det almindelig bekjent, at en sterk Mistanke hvilede paa ham, for at have været i hemmelig Forstaelse med K. Erik Glippings Mordere, og at han, for at fremme sine Planers Udførelse, ophidsede Norges og Sverriges Konger imod Erik Menved.

Jacob Erlandsen havde endog gjort sig skyldig i Gierninger, der endnu mere aabent stempledte ham som Kongens og Rigets Fiende. Den politiske Rolle, der kunde motiveres ved det catholiske Cleresies Pligter og Stilling, og ved en Tænkemaade, grundlagt ved det canoniske Lovstudium og beskerkende en fra de øvrige Folkeklasser strengt assondret Ordo clericalis, modtog deg i nærværende Tilfælde en sterk Skygge af det umoraliske Princip, der vil lade Diemedet hellige ethvert Middel; saaledes ogsaa hos Jacob Erlandsen hans Brud af den Troskabsed, han havde svoret K. Christoffer paa Høsten og Træ af Christi Kors (super eucharistiam & lignum veræ crucis) Han hørte vist nok ikke til de store og opfødede Charakterer i den Tids geistlige Stand; men maa snarere betragtes som en stolt og herksesyg Hierarch, der i øvrigt ogsaa var bevandret i den diplomatiske Konst, som dannede sig efter Monstret af den italienske Politik. Selv Paven Urban IV.) bebreidede ham, blandt flere Fæll og Forseelser, Ondskab og Stolthed (malitia & superbia); og vilde man antage, at Beskyldninger af den Art nærmest skulde være udgaaede fra hans politiske Fiender — hvorved det igien bliver paafaldende, at Kirkens Overhoved uden al Ekaansel optog dem og gjorde dem til sine — saa finder man dog, at ogsaa Klagemaal af mere geistlig Natur mod Erkebisoppen havde naaet Pavens Øre. Alt Jacob Erlandsen endog dristede sig til at ville foretage Forandringer med Fader Vor* og

Troesartiklerne, grændsede til Ritteri, eller gif endog over Grænsen. Det kan formodes, at hvad han af Herrens Bon har villet udelade, har været Dorelogien, som ikke blev foredraget naar Messen blev sjungen, og som nogle latinste Kirkesædre havde udeladt, i det de støttede sig til Vonnens Form i Matthæi Ev. VI. 13. Det Symbolum, som Erkebiskoppen sigtes for at have forandret, var vel ikke det Apostoliske, men det Nicæanske; især da Pavebullen beraaber sig paa værdige og hellige Fædres Autoritet, som liggende til Grund for de Troes-Artikler, hvis Udtryksmaade Erkebiskoppen vilde forvanske. Mueligen bestod Forandringen deri, at han af den Formel, der indeholder den Hellige Alands Udgang fra Faderen og Sonnen, vilde hortage Udtrykket „filioque;“ fordi dette skulde være tilføjet ved frankiske Theologers Afsgiørelse af den, under det opkomne Schisma med den græske Kirkes Troessystem, emtvistede Formel. I hūn Tid (det 8de Aarhundrede) var Paven selv ikke tilbeelig til at optage det foreslaacde Tillæg; i det mindste ansaae han Distinctionens Indsærelse i Kirke-Rituallet for overflodig; deels fordi hemmelighedsfulde Ceremonier af saadan Art ei ansaaes for at være foreenlige med Mængdens Hatte-Evne; eg deels fordi ethvert Tillæg medførte en Afsvigelse fra de Formler, der vare fastsatte paa de almindelige Concilier, hvis Beslutninger antoges som dicterede af den Hellige Aland. Münter formoder, at det har været dette Tillæg, Jacob Erlandsen vilde udstryge; og af Bullens Ord skulde man slutte, at Erkebisoppens Forslag til Forandring netop gif ud paa den Formel, ved hvilken den vesterlandste Kirke adskilte sig fra den græske; thi det var hūnt Tillæg, der forandrede Symbolum, og Erkebisoppens Ophold i Frankrige en længere Tid funde mueligen have gjort ham tilbeelig til at optage en symbolisk Distinction, der i dette Rige var blevet erklaendt som fornoden for at betegne en vis Forskellighed

imellem det rituelle Udtryk og Kirkens Eceresetning⁴⁶⁾. Saa Tilsælde funde vel Forandringen ikke egentlig kædes først; endskindt den, som Afsigelse fra den almindelige symboliske Form, funde vække Forargelse.

Jacob Erlandsen skal i øvrigt have udmærket sig ved lærde Studier, og yttret sin Kærslighed for Videnskaberne ved at stienke Midler til en geistlig Ecercaanstalt. Af de Gaver, han som Bisshop i Roskilde gjorde til Helligaands-Huset i denne Stad, og hvoraf en Deel var bestemt til Syges Pleie, skulde en anden Deel anvendes til tolv fattige Disciplers Underholdning. Blandt de foreskrevne Undervisningsgjenstande forekommer Grammatik og Musik, og saaledes har Biskoppens Stiftelse formodentlig taget Hensyn til den Tids *Trivium* og *Quadrivium*. Til Brug for Ecerlingerne havde han stienket endecl Bøger i forskellige Faculteter, og tillige anordnet, at det ved en streng Provelse af Disciplernes Fremstridt hvert Åar skulde afgiores, hvilke af dem der skulde have Ret til at blive ved Skolen. Et Reisetipendium havde Biskoppen tillige sorget for, ved at bestemme en Understottelse af 2 Mark puurt Sølv om Åaret for hver af de to dueligste og mest forfremmede Skolærer, som skulde sendes til Hojskolen i Paris og der nyde dette Stipendum i to Åar⁴⁷⁾). Man kan i Forbindelse hermed erindre, at blandt Jacob Erlandsens Klagepunkter imod K. Christoffer I. var ogsaa Myntens Forringelse, der siges at være til megen Skade for „Presbyteri & Clerici,” sørdeles for „extra regnum studentes & peregrinare volentes;” foruden at ogsaa Pavens Indkomster af Danmark der ved formindskedes⁴⁸⁾.

⁴⁶⁾ Vof. Neander allg. Gesch. der christl. Relig. IV. S. 584—86. S. R. Dan. V. p. 611. Münter Kirchengesch. v. Dänem. II. 513—15.

⁴⁷⁾ Suhm Danm. Hist. X. S. 193, 234, 235.

⁴⁸⁾ Scr. Rer. Dan. V. p. 593.

Selv havde Erkebiskeppen i sin Tid studret i Paris, epholdt sig i flere Aar udenlands, og under sine Reiser erhvervet sig Innocents den Fierdes Indest; maastke allerede inden denne besteg den hellige Stol. Han havde siden i nogen Tid været Capellan og Verdgæst hos denne Pave, og ledsgaget ham til det Lyonste Concilium 1244. Det var saaledes baade Eerdom og Midkærhed for hierarchiske Formaal, som Jacob Erlandsen havde at tække for sin Forfremmelse til Roskilde Bispestol. Her var allerede hans Forgænger, Nicolaus Stygot, kommen i Stridighed med Erik Plogpenning, i Anledning af denne Konges formeente Indgreb i de kirkelige Rettigheder; og Eftersolgeren i Bispesødet tog heraf Anledning til at erhverve en pavelig Bulle, der under Trudsel af Interdict, paalagde Kongen af Danmark at restituere Roskilde Stift dets inddragne Giendele og Indkomster. Den nye Biskop blev saaledes paa en Maade nødt til at betroede en Bane i den hierarchiske Medstand mod Kongemagten, som han hverken fattedes Kraft eller Sindelag til at fortsætte, da han fra Roskilde forfremmedes til Lunds Erkefist. Hans Strid med Christoffer I. have vi allerede giennemgaet i de Hovedpunkter, som funne siges at grike ind i Tidsalderens almindelige Tendentser. I mere speciel og umiddelbar Forbindelse med Rigets daværende Stilling, ligesom formodentlig ogsaa med Jacob Erlandsens egne Planer og Hensigter, var vel det Forhold, han beskyldtes for at staae i til Danmarks Fiende, den norske Konge, med hvem han skal have underholdt hemmelig Brevoverling. Af de øvrige mindre væsentlige Klagemaal mod Prælaten fra Kongens Side, ville vi kun endnu nævne dette: at han havde vægret sig ved ataabne København for K. Christoffer, efter det Nederlag, denne led i Striden med Henrik Wmehlthorp.

Man skulde tænke sig, at de hierarchiske Tendenters Forsvar i en saadan Udstrækning, og med et saadant Eftertryk,

som vi have set, at Jacob Erlandsen paatog sig samme, maatte have modt villige Nedskaber og Hjelbere i den geistlige Stand, og derimod hos Allmuen, hvis hævdede Rettigheder truedes ved en forandret og strengere Kirkelovgivning, have fundet en Modstand, der svarede til Bøndernes Tænkemaade og Forhold i Absalons Tid; men ingen af Delene indtraf ganske. Bist nok blev Erkebisloppen nidskært understøttet af Bisshop Peder Bang i Roskilde og Bisshop Peder i Odense; men det var saaledes kun Øernes Prælater, som forsvarede den geistlige Magt; alle fire jyske Bisshopper tilligemed Bisshoppen i Slesvig holdt derimod med Kongen, og paa samme Side finde vi flere Priorer og Kanniker⁴⁹⁾. Den Ulydighed mod Kirkes magtens Paabud, som rober sig i den ringe Virkning af Inddictet, estersom Gudsstienesten uagtet dette paa de fleste Steder uafbrudt fortsattes, viste, at Præsteskabet overhovedet ikke maa have deelt deres høieste Formands Synsmaade, og ei har funnet vænne sig til de canoniske Grundsætninger, der skiede imellem Clerkens og Undersaattens Pligter. Afhængigheden af Rom var i Danmark ikke naact derhen, at den kunde quæle den nationale Følelse, der oprortes ved den Charakter af Landsforræderi, som fæstede sig ved Erkebisloppeks Forbund med den Nügiske Tyrste. Det var saaledes egentlig eller især kun hos de nævnte to, med ham lige tækende Biskepper, at Jacob Erlandsen fandt Overensstemmelse og Medvirking; det var dem, der strax efter hans Føngsling paabød Iværk-

⁴⁹⁾ I den pavelsige Legat, Guido's Brev til Bisshoppen af Lybek (1268) nævnes, som bantlyste, tilligemed Kongen og Dronningen, „sautores eorum,” Bisshop Tyge i Aarhus, Bisshop Johan i Borglum, Broder Tage, Provincial-Prior i Danmark, Bo (Boetius) „fordum Prost i Roskilde“ (altsaa assat af Bisshoppen), Erland, „qui se gerit pro Archidiacono Lundensi, Niels Torkildsen og Tord, Kannicer i Lund, Henrik Prior i Antvorskov, John Prior i Dalum, og endel flere Geistlige. (S. R. Dan. V. 607.)

sættelsen af den Beslutning om Forbud mod offentlig Guds-tjeneste, som Constitutionen „eum ecclesia Daciana“ indeholdt. At dog Interdictet ikke engang i Næskilde Stift i Begyndelsen blev overholdt, seer man af det gientagne Forbud, som Bisshop P. Bang blev nødt til at udstede. At dette vel har haft nogen Virkning, kan sluttet af Christoffer I. derpaa følgende Befaling til Geistligheden, at aabne Kirkerne og holde Guds-tjenesten, saafremt ei Præsterne, hvis de vægredede sig ved at lyde Kongens Paabud, vilde see sig deres Embete berovede; og som Retsgrund beraabte Kongen sig paa den Appellation, hvormed han var indgaat til Paven⁵⁰⁾)

I Syen og Ylland synes det som Interdictet mest er blevet overholdt; og om endog Erkebiskoppen senere, under Erik Glipping, indskrænkede deis Quærhættelse til de Steder, hvor den unge Konge og hans Moder opholdt sig, og til den Tid, deres Ophold paa hvert Sted varede: saae man dog altsaa, at den straffende Magt ikke recent havde tabt sin Kraft i de Stifter, hvor de mod Kongehuset mest forbittrede Prælater havde deres Sæde. Næskilde Bisshop gientog endeg Udvælsen af denne Straffemagt; hvorimod Ulydigheden med Hensyn til Interdictet lader sig forklare, deels af den allerede antydede Forstiel i Clerrets Tænkemaade; deels af mange Geistliges Misfornoelse over den Ringeagt, som de antog at være viist dem paa Concilium i Veile, i hvis Beslutning man ikke lod dem deeltage⁵¹⁾). Der yttrede sig saaledes en indbyrdes Splid blandt Geistligheden selv; og det var ikke blot Præsterne, eller den lavere Clerus, som fandt sig tilsidesatte af det hierarkiske Aristokratie; men ogsaa blandt Prælaterne selv finde vi et kongeligt Parti; tre jydiske Bisstopper i Ribe, Viborg og

⁵⁰⁾ S. Kongens breve til Geistligheden i Næskilde Stift. S. R. Dan. V.
p. 602, 603.

⁵¹⁾ Hvitfeldt. I. S. 262.

Marhuus) forsynede endeg Christoffer I. Appellation til Paven (1266) med deres Segl; og til en af disse, Bislop Niels af Viborg, der var Kongens Kantsler, henvendte Paven Alexander IV. sig for at paalægge ham at underhandle om Forlig imellem Kongen og Erkebisshoppen, og udvirke dennes Frigivelse af Fængselet⁵²⁾. Man seer af det betydelige Aantal af Prælatter og høiere Geistlige, der indlemmedes i Vandlysingingen over Erik Glipping og Enkedronning Margrethe, (s. Ann. 49), hvormange, og tildeles betydende Medlemmer af det danske Clerestie, der havde taget Kongens Parti mod Erkebisshoppen, og ingenlunde vilde hylde hine Grundsætninger, hvorefter Kirken skulde betragtes som fritaget fra enhver Afhængighed af Nationalitet og Kongedømme.

Betrugte vi paa den anden Side Roeskilde og Odense Biskoppers og det Lundiske Domicapitels offentlige Fremtræden, saa fattedes der ikke Anledning til grundede Klagemaal over sanimié paa Erik Glippings Side. Saaledes besværede Kongen sig for Paven over at Bislop Vang i Roeskilde flere Gange havde brudt sin aflagte Trostabsæd til Kongen; at han ikke havde villet stille den Krigshjelp, han paa Embedsvegne var forpligtet til; at han havde været Alarsag til det anseelige Nederlag, som den kongelige Magt havde lidt ved Nestved, (1259) under den Nygiske Fyrste Farmers Anfald paa Sjælland — et Foretagende, hvortil denne endog havde været opfordret, baade af bemeldte Bislop og af Paven; ligesom den forstnævnte endog gif saavidt, at han forbod christelig at begrave det betydelige Aantal af Kongens Krigsfolk, der vare faldne i denne Strid, eller at løse Sjælemitter for dem, uagtet de dog hørte til hans eget Stift. Begge de anklagede Prælatter havde understøttet Rigets Fiender ved Hjelp af

⁵²⁾ Svf. S. Rer. Dan. V. p. 605.

Indkomsterne af deres Bispedømmer; og ligesom Bislop Bang, for at opnæae sine Hensigter, havde betient sig af den Nygjæste Fyrste, saaledes havde Biskoppen Jens Bang i Odense, indledet forræderiske Underhandlinger paa Als med de holsteniske Grever. Begge disse Bisoppper havde søgt at hindre den unge Konges Kröning; den ene af dem havde, uden nogen foregaaende Advarsel, bandlyst baade Kongen, og dennes Broder Valdemar; den anden (Jens Bang) havde et ulovligt Vælg at tafte for sin Ophojelse paa Bispestolen, og havde hindret Kongen i Uddovelsen af hans Patronatsret. Hertil kom endnu, at Bislop Jens af Odense var sigtet for Deeltagelse eller Medvidenhed i Mordet paa Kong Erik Plogpenning⁵³⁾, m. m. I Klagepunkterne over Hindringen af Kongens Patronatsret, og over Bandsættelsen af Kongens Tilhængere i den Strid, han sorte med Kirken, komme vi tilbage til de samme Retsprinciper, der bestemte det hierarkiske Parties politiske Charakter, og dets fiendtlige Stilling til Kongemagten. At Bisoppperne forbant sig med Danmarks Fiender og understøttede dem; at de saaledes ikke blot vøgredede sig ved at opfylde deres Lehnsplicht, men bred Eden mod deres verdslige Lehnsherre, gialdt fra Hierarchiets Side for Nodværge og levligt Forsvar af Kirkens Ret; imedens Kongerne deri saae forræderiske Handlinger af Prælaterne, som deres edsvorne Vasaller⁵⁴⁾.

⁵³⁾ Ser. Rer. Dan. V. p. 613. Jvf. Suhm D. Hist. X. S. 271.

⁵⁴⁾ „Constat“ — hedder det i Piæcessen med Jens Grand — „ipsum Archiepiscopum, sicut & omnes prælatos ipsius regni, ac suos prædecessores, ab ipso rege & suis progenitoribus, qui ecclesiæ regni totius fundarunt & dotarunt, esse & fuisse feudatos; nam quicquid habeant ecclesiæ in temporalibus, a regibus habuerunt, & ob hoc homagium faciunt & juramentum fidelitatis præstant ipsi regi sicut veri Vasalli & feudatarii vero Dom'no.“ S. R. D. VI. p. 321. (cfr. p. 291.) Erkebispeppens Svær paa dette Udsagn

Maatte Jacob Erlandsen og hans Venner, som vi have set, probe afgjort og betydelig Modstand, endeg af sine Ordensbrødre og Kirkens Mænd i Danmark: saa synes det derimod som han turde giøre Negning paa mere Velvillie hos den skaaeste Almoe, end man skulde have funnet formode, i Folge tidligere Forhold og i Folge den alvorlige Tiendestrid under Absalons Styrelse. I Begyndelsen af Striden imellem Christoffer I. og Jacob Erlandsen, var Kongen nedsaget til (1256) med Magt at tvinge Woderne, der havde grebet til Vaaben baade i Skaane og Sjaelland⁵⁵⁾; Alret derpaa (1257) reiste Almuen sig paa ny, og nedbød nogle kongelige Slotte, men blev atter bragt til Lydighed. (Suhm X. 306.) Uagtet disse Folkebevægeller i Bondestanden vist nok ikke allene vare rettede mod Kongen, eller Misfernoielsen allene fremkaldt af Almuens Iver for at forsvere Erkebisbens Sag, vise dog de paafølgende Begivenheder, at Opstanden uden Twivl har været betydelig, og formodentlig har fremstykket Kongens (ester Wondersnes Nederlag ved Leire-Bro) i Lund sluttede Forlig med Jacob Erlandsen; (Suhm. X. 291.) ligesom man tillige seer Beskyldningen, at denne havde opægget Almuen mod Kongen, optaget iblandt Klagemaalene over denne Prælat. (S. R. D. V. 595.)

gaar ud paa en fuldstændig Modsatning heraf: „Dicens, non esse vera, nec credit, quod Ecclesia vel Archiepiscopus sint, aut unquam fuerint feudatarii Regis Dacie.” &c. l. c. p. 322.

⁵⁵⁾ Det er om denne Opstand at Udtryffene forekomme i de danske Annales: „at Rotfarle rasede (bare galne) med deres Koller” (S. R. Dan. I. 168. III. 312); „Rustici senvierunt in milites cum clavis;” Sjæll. Kron. S. R. Dan. II. 631.; „Rustici exerunt se contra militares cum clavis” IV. 283. o. fl. Et. Om Benavnelsen Rotfarle (Huusmand, Hytteboere) s. Langebeks Annaler. S. R. Dan. I. 168. Suhm. X. 288. 289. Skindt omstændelige Beretninger om denne Opstand flettes, seer man dog tydelig nok, at den har hort til de ikke usædvanlige Almuesoprør, fremkaldte af Misfernoielse med Adelens Tryk og med Kongernes Magtlosshed.

Det har saaledes vel ei været uden Anledning, at baade Erkebisshoppen og Bislop Peder af Roeskilde, tillsigemed nogle Riddere, efter Forliget drog omkring i begge Stifter for at stille Almuen tilfreds ved gode Løfter. (Hvitseldt. I. 243.) I Sjælland synes det som ogsaa Almuen har været deelt i et langeligt og et biskoppligt Parti; efter hvad man funde formode af den ulige Behandling, som Roeskilde Bislop ved Bandsættelsen paabød imod dem, der holdt med Erik Glipping, og dem, der var paa Farmers og Prelaternes Side. (Hvitseldt. I. 259. 261.) I Staane synes det tydeligt, at Erkebiskeppens Parti til en Tid maa have havt Overhaand; endskindt det ikke er let at forene et saadent Sindelag hos Almuen med den Beskyttelse, som deres gamle Kiskevedtægter, eller den skånske Skraa, nod hos Kongen, og med Streiden som derover førtes. Den videre Udstrekning, som det i denne Anledning anvendte Udttryk: „plebs Scanica“ synes at indebefatte, gior det mindre sandsynligt, at dermed blot skulde være meent de Bonder, der stode umiddelbart under Erkebiskeppen, som bosiddende paa hans, eller Lunds Stifts Lehnsgods. Imidlertid forekommer paa et andet Sted, i samme Anledning, Udtrykket „plebecula,“ der maaske snarere funde modtage denne Fortolkning, og saaledes funde bringes i Forbindelse med Kongens Paabud: at estersom Kongen vil frastage Erkebisshoppen og hans Cleresie alle de Privilegier og Friheder, som varer skenkede dem af den danske Krone eller af Danmarks Konge: saa havde Erkebisoppens adelige Vasaller og andre Lehnsmænd inden femten Dages Forløb at aflægge Trostabsæd til Kongen, saafremt de vilde undgaae Plyndring, og siden skulde de være samme Dienstskyldigheder underkastede som andre Bonder⁵⁶⁾.

⁵⁶⁾ „Mandamus etiam omnibus militibus ac aliis, qui memorato Domino omagio sunt adstricti, ut infra XV Dies ad nos veniant,

Hvad Beskaffenhed det har haft med disse Forhold i alle enkelte Omstændigheder, lader sig i øvrigt, formedelst de historiske Beretningers Ufuldstændighed og Utydelighed i endel Tilfælde, ikke paavise. Saamget seer man, at det paa begge Sider ikke altid er gaact til efter den strenge Ret; og at Lovlosched, Bold og Foragt for Kirkens Straffedomme heller ikke vare fremmede for den staanske Almue, seer man bl. a. af Erkebisoppens Klage: at Bonder med dragne Sværd forfulgte hverandre lige til Høisalteret i Lund Domkirke, uden nogen Werbodighed for Stedets Helligdom. (S. R. D. V. p. 589). Kirkelovens Bud og Straf for begaaede Forbrydelsler begyndte man at unddrage sig fra, og Personer, som vare under Intersdict, dristede sig til at deelteage i Gudstjenesten. Det lader til, at Almuen i saadanne Tilfælde ikke meer end andre har afholdt sig fra Overtrædelsler af Kirkelovens Bud. Kongens Bonder paa Hveen, i Lomma og Skanor vare af Erkebiskoppen udelukkede fra Kirkens Samfund; og denne Prälat negter at ophæve Bandsættelsen for dem, med mindre de stille Vor gen for, at de i Fremtiden ville vise sig lydige mod Kirkelosvene. (S. R. D. V. p. 589. 595) Den Deel af den staanske Almue, som under Striden holdt fast ved Erkebiskoppen, har vel især bestaaet af saadanne Bonder, som hørte til det geistlige Gods; og paa dem er det, man kan anvende Christoffer I. Paabud, at Erkebisoppens Vasaller, der hidtil vare ham Lydighed skyldige, skulde aflægge Trostabsæd til Kon gen. Tilboelsighed til Uro, og Haab om at drage Fordeel af Forvirringen, har uden Tvivl bidraget til ogsaa at bringe Almuen til at tage Deel i Stridigheder, som kun middelsbart bererte den; men hvorved den føleligt nok blev rammet, naar

a nobis omagium accepturi, prout direptionem omnium bonorum suorum voluerint evitare: de cetero nihilominus sicut alii Rustici servituri." S. R. Dan. V. p. 588.

den ved Striden berovedes Deeltagelse i Gudsdiienesten, og ethvert Samfund med Kirken.

I Sjælland er det tydeligt, at baade Geistligheden og Folket var deelt imellem det kongelige og det biskoppelige Parti; et lignende Forhold kan man antage for Skaane; og saaledes fremtræder overhovedet, under Interdictets Tid i Danmark, Billedet af et oplost Følkeliiv, en undergravet og ubesøstet Samfunds- og Retstilstand, og en Svaghed hos Statsstyrelsen, som hverken fiendtes, eller var tænklig under de store Valdemarer. Men under disses Regierung stode ogsaa Prælater, ligesaa udmærkede ved Patriotisme, som ved andre personlige Egenstaber, ved Kongernes Side. Uliigheden, med Hensyn til den førstnævnte Egenstab, imellem en Absalon eller Anders Sunesen og en Jacob Erlandsen, er bærende, naar Spørgsmaalet er om Midlerne, som anvendtes for at fremme de nye kirkelige Grundsætninger. Man seer hos hine, at de ikke glemte Fædrelandet over Hierarchiet; Valdemar I. og hans Sonner havde i begge Prælaters personlige Hengivenhed og Troskab en kraftig Støtte. Men under det Schisma, der udviklede sig af Hierarchiets og Aristokratiets Optagelse i Danmarks nationale Liv og Historie, gjorde nye Kræster og Næsninger sig gældende. Det var vel hos de senere danske Hierarcher tildeels en Misforståelse og Mistydning af den Modstands Kraft, der for en stor Deel udgik fra Tidsforheld og fra den gamle Samfundsskif, naar de med fiendligt Sind tilregnede Kongernes personlige Tænkemaade, hvad der ofte havde en af denne ganske uafhængig Oprindelse. Men herfra reiste sig da saadanne Domme og Ytringer, som da Jens Grand, medens han endnu var Provst i Roeskilde, havde sagt om Erik Glippings Mord: „at det var kun at beklage (*mala hora fuit*), at han ikke blev slaaet ihel for 15 eller 16 Aar

.siden; thi da havde han ingen Afskom efterladt⁵⁷⁾.) Nogle Aar derefter, da Jens Grand var bleven Erkebiskop, og Kongen nedsagede ham til at flygte ud af Riget, havde han under sin Landsflygtighed ved en Leilighed yttert: „at det var ham ganske ligegyldigt, hvem der var Konge i Danmark — enten det saa var Hertug Waldemar af Jylland, eller en Jude, en Ma-homedaner, en Hedning — ja om det var Fanden selv; naar det kun ikke skulde være K. Erik (Menved) eller hans Broder.“ (S. R. D. VI. 293.) En saadan Bitterhed gav sig ved enhver Leilighed Lust i Smædeord; f. Gr. da Jacob Erlaudsen offentlig kaldte K. Christoffer en Rover (*raptorem*); eller da Jens Grand sagde om samme Konge, „at han ikke var en Christi Dyrker, men en Christi Fordærver, som tillod sine Hofmænd og Drabanter at plage, berove og mishandle Bonder og fattige Undersætter“⁵⁸⁾). Af samme Art er den Bebreidelse, at baade Erik Menved og hans Forsædre havde udovet Kirkeran, og begaact de skammeligeste Forbrydelser imod den hellige Kirke og dens Tjenere; ja endeg giort sig mistænkte for Kætters⁵⁹⁾. Man tilregnede Kongerne personligen, hvad Ondt og Lovlost der skeete i Landet, skøndt vi dog kunne bemærke ved det forst anførte Sted, at det ogsaa lægges Kongen til Last, at han af Uforstandighed tilstede sine Hof-

⁵⁷⁾ Ser. Rer. Dan. VI. p. 290.

⁵⁸⁾ „*Dictum regem non suisse Christi cultorem, sed ipsum Christicus-sorem suisse & divinorum in regno calcatorem, qui propter suam insipientiam & malitiam regnum turbavit per sequaces suos permisit subditos suos, maxime rusticos & miseriiores, a suis satellitibus deprædari, mutilari & occidi. &c.*“ S. R. D. VI. p. 298.

⁵⁹⁾ Erkebislop Jens Grands Procuratør Reinald taler i sit Indlæg: „de persecutionibus, quas *reges Daciae*, *de quorum genere descendit præsens rex*, qui tot sacrilega, tot nefaria scelera cum suis fautoribus in sanctam Dei ecclesiam & catholicae ecclesiæ ministros, *non sine haeretica suspicione*, commisit & patravit, per tempora fecerunt longiora, abutentes regia dignitate in subversionem ecclesiarum,” &c. S. R. D. VI. p. 297.

møndes Voldsglerninger og Undertrykkelser. Hün i sin Oprindelse ikke uforklarlige Forbittrelse mod Kong Christoffer I maa det tilskrives, at Jacob Erlandsen (hvad aldrig før var hort), vægredte sig ved at frone Erik Glipping; og derimod skrev Breve til den romerske Curie for at anbefale K. Abels Sønner og deres Arveret; hvormed det ligeledes staer i Forbindelse, naar en anden Prælat (Jacob Lange) offentlig i en Prædiken yttrede: at Danmarks Tilstand aldrig blev bedre, saalænge nogen af K. Christoffers Et regerede; og i sit Forsvarsskrift vedgik dette, og meente at kunne bevise hvad han havde sagt⁶⁰⁾). Det herskede hos de to Erbebisper og deres tilhængere et indgrotet Had til denne Kongeslægt, i Forbindelse med Forestillingen om dens mod Kirken fiendtlige Grundsætninger og Tænkemaade. Mårsagen hertil maa, som vi ovenfor have vist, dels suges i de almindelige Elementer og Motiver til Striden, som Hierarchiets Tilvært og Udvidelse medførte og satte i Virksomhed; men dels ogsaa i virkelige Forurettelser, som græslige Stiftelser og Individer havde maattet side^{60)b)}). Paa denne Maade, ellers ved et forplanted System i det danske Hierarchies Politik, erholde vi, som det synes, den rimeligste historiske Grund til de fortsatte, af Præsterne i det mindste understøttede, Sammensvoergelser og Opvisninger mod Kongerne; og med en saadan Opsatning af Sammenhængen i de historiske Forhold stemmer det fuldkommen overens, at Jens Grand overtog den politiske Rolle, som Jakob Erlandsen noget tidligere havde udført. Det er

⁶⁰⁾ „nunquam pacem futuram in Dacia, regnante aliquo nato de Christophoro; ponatur, quod hoc dixerit, in quo maledixit? Cum & ipse Christophorus, & ab eo descendentes in regni regimine pessime se habuerunt usque in diem hodiernum.” S. R. D. VI. 302.

^{60)b)} Jens Grand bruger herom de stærkeste Udtryk: „Regno prædicto ecclesiis Regni, prælatis ecclesiarum, Clericis & personis ecclesiasticis, secularibus & regnicolis dicti Regni in statu miserabili existentibus, & quasi ad servilem conditionem redactis.” S. R. Dan. VI. 297.

heller ei usandsynligt, at den første har søgt at benytte sig af de samme Midler, som den sidste, nemlig hemmelige Forbund med Kongens og Rigets Fiender; skondt Begivenhederne under Erik Menved ikke kom til den Udvikling, at man fik saa fuldkommen Bispedømme i Henseende til en saadan Sigtselje mod Jens Grand, som man havde om at Jacob Erlandsen var i Ledtog med R. Christoffers og Erik Glippings Fiender.

Man kan dog ikke tænke sig andet, end at det maa have været meget magtpaalliggende Grunde, og svær Mistanke, som ogsaa kunde bevæge Erik Menved til at lade Landets mægtigste Prælat fængsle, og Lund Domkirkes Sacristie opbryde med Vold, i Forventning af der at finde Kristelige Beweiser for Jens Grands Forræderi. Mod ham vare de sterkeste Beskyldninger: at han ved hemmelige Underhandlinger med den norske Konge ophidsede denne mod Danmark; at han, som Kongens verdslige Lehnsmand, ligesom Jacob Erlandsen, vøgrede sig ved at opfylde sin Ledningspligt; endelig at han stod i Forbund med Erik Glippings Mordere, og dersor negtede at bandlyse dem, af den Grund, at de ikke vare lovligen overbeviste. Man bragte endog hermed hans Ophoierlse paa Erkesædet i Forbindelse; og man finder i Procesbacterne mod Jens Grand mærkelige Uttringer om, at det gif i Grev Jacobs, Marsk Stigs og de øvrige fornemste Sammensvornes Planer, at ville understøtte det hierarchiske Partie i Danmark i dets Strid med Kongemagten. Vi kunne dog allene med Indskräenkning antage en saadan Paastand. Aristokraterne og Prælaterne havde hver sine særskilte Planer og Niemed, uden noget andet egentligt og dybere Foreningspunkt, end fælles Hæd mod Kongernes Personer, og den for begge fælles fiendtlige Stilling og Retning imod Indehaverne af den verdslige Magt. Spørge vi da, paa hvilken af Siderne der fandtes en klart gennemtænkt Plan — eller hvor de forræderiske Handlinger stode i Forbindelse med konsekente Grundsætninger, der stræbte til Realisering af en

fast, organisk Samfundsforfatning: da maa Svaret blive, at en saadan Stræben ikkun hos den høiere Geistlighed havde udviklet sig til Bevidsthed om Stridspunkterne og det eftertragtede Maal. Hos Adelspartiet var Retningen mere u klar, mere afhængig af personlige Forheld, uufredsstillet Øresyge, tilhøiede Fornarmelser; eller i alt Fald af den Tilstrækningskraft, som Magtens Udøvelse besidder. Prælaterne allene vidste klart, hvad deres Id og Stræben gif ud paa; og fra et politisk Synspunkt erkiendes let den underordnede Stilling, hvilken anvises de Sammensvorne, naar de siges „*persequi guerram dictorum Archiepiscopi & Episcopum contra Ericum regem.*“ (S. R. D. VI. 313.)

Det fortiner endnu at bemærkes, at hin samtidige Kilde udtrykkelig tillægger J. Grand, at han optog de samme Planer, der tilhørte den afdøde Jac. Erlandsen og Bisshop P. Bang; ligesom han allerede i deres Levetid havde sluttet sig nær til dem. (S. R. D. VI. p. 313.) Saaledes fandtes der et, allerede af Medlevende bemærket strengt Sammenhæng i de forskilte Perioder af Kampen imellem Kongedømmet og den geistlige Magt; og et fælles Maal forbinder de i ulige Tidsmomenter, under forskellige Personers Ledning, virkende Stridskraæster, under de tre Kongers, Christoffer den Høvdes, Erik Glippings og Erik Menveds Regeringer.

Spørge vi om den romerske Curies Stilling til Partierne under den lange Kvæstighed, da maa Svaret blive: at denne Stilling var tilstrækkeligt bestemt, baade ved kirkelige Retsgrundfætninger, og ved Fordel. — Jacob Erlandsen havde i Danmark villet indføre den canoniske Lovs Statuter; og da dette var det egentlige Udspring til Misforstaelse imellem Primaterne og Kongerne, funde det ikke være andet, end at den romerske Curie maatte beskytte Prælaterne, som et Slags Martyrer for Hierarchylets Sag. Constitutionen i Veile sik Pavelig Stadsfæstelse, da Legaten Guido forkyndte Interdict over Dan-

mark; og under den følgende Regering bragtes den i bemeldte Synodalbeslutning udtalte Grundsætning, at Bold imod en Bispe's Person ipso facto paasorer et Nige Vandlyssning, til virkelig Udsørelse. — Alt imidlertid Urban IV. gav Erik Glipping Ret, og ved haarde Trettesættelser straffede Jacob Erlandsen, var vist nok en uventet, paa en Maade inconsequent Fremgangsmaade, hvortil en bidragende Marsag maaske tor føges deri, at den pavelige Nuntius, Magister Gerhard, har været mere gunstig stemt for Kongen, end Guido; skondt man dog neppe kan forklare sig, hvorledes hun Nuntius kunde gaae saa vidt, at han endog gav sit Samtykke til at den daværende Rigssorstander i Danmark, Hertug Albrecht af Brunsvig, lagde Beslag paa Kirkegods, der tilhørte Lunds og Roskilde Domkirker⁶¹⁾. Man saae ogsaa, at Tænkemaaden i Rom tog en anden Vending, saasnart Erkebiskoppen blev i Stand til, efter sin Besviselse, selv at fremstille sin Sag i Rom fra den for Kongen ugunstigste Side. Den nye Nuntius, Guido, som Urbans Efterfolger, Clemens IV. 1266 sendte til Danmark, syntes vel i Begyndelsen mere fællig, men forandrede snart sin Tone. Den Vandlyssning, hvorved han egentlig kun bekræftede den allereste af Bisopperne i Roskilde og Odense forkyndte Vand, lagde for Dagen, at Spændingen imellem Kirkens Overhoved og den danske Kroge havde naaet sit Yderste; og at det ikke var let at sige, hvorledes det brudte Forhold igien skulde komme til Rette. At Kongen i Ydmyghed skod sig ind under Pavens Kiendelse, benævnede man en „appellatio frivola.“ Paven paaminder alvorligen om, hvad Erik Glipping skyldte Urban IV. Bestræbelser for at saae ham løsgivet af Gangenstab; han

⁶¹⁾ Per mandatum dicti Ducis, & Magistri Gerhardi, & Johannis dicti Parvi, omnia bona Lundensis & Roskildensis ecclesiarum sunt spoliata, simul & bona Canonicorum confiscata." (1262.) Annal. Esrom. S. R. Dan. I. p. 246.

advarer Kongen for Guds straffende Retfærdighed, og erindrer
em sin egen Pligt: at hjelpe og beskytte Kirkens Dienere.
Uoploselige Baand forenede den med Kirkens Overhoved; den
remorste Curie fulgte kun sit naturlige System, i det den billis-
gede og stadsfestede Legatens Handlemade. Om hans Ops-
hold i Slesvig kan have bidraget noget til hans bitre Stem-
ning mod Kongen, tor man ikke afgjøre. Usandsynligt er det
dog ikke, at saavel Guidos Veroring med den mod Kongen
fiendste slesvigiske Hertugsfamilie af K. Abels Slægt⁶²⁾, som
et nærmere Fiendskab til Danmarks anarchiske Samfundstil-
stand, kan have foregået Legatens Dristighed.

I midlertid medførte det pavelige Interdict ikke de tilsig-
tede Virkninger. Erkebispen trættedes formodentlig ved Stris-
den, eller ved sin langvarige Landflygtighed, og blev da mere
tilboelig til det Forlig, der længere hen blev indledet⁶³⁾; saa
meget mere, som hans store Patron Clemens IV. allerede
1268 afgik ved Doden. Det afgjordes endelig 1274 (eller
snarere (Slutningen af 1273) under det Kirkemøde, der hold-
tes i Lyon, hvor Hovedemanden i Lund Jon Little (Jes-
hannes Parvus) var Kongens Underhandler, paa saadanne
Vilkaar: at Kongen skulde betale 15,000 Mark lodigt Sølv i
Skadeserstatning til Jacob Erlandsen; denne igien indsættes i
sit Embede og i dets fulde Indkomster^{63b)}. En af de

⁶²⁾ Suhm antager, at Guido under sit Besøg i Sverrigé (Jun. og Jul. M. 1266) ogsaa, og det ei uden Virkning, kunde have talt med
Mechtild, K. Abels Enke, og Birger Jarls Eggfælle; imellem
hvilken og Dronning Margrethe (Erik Glippings Moder) der herskede
et usorsensigt Fiendskab. — D. Hist. X. 55^a, 554—55.

⁶³⁾ Erkebisloppen gjorde selv de første Etaper berill. f. Gramm Not. in
Meurs. p. 441. Suhm D. Hist. X. S. 684.

^{63b)} Hvitfeldt. I. 275. Pontoppidan Ann. I. 735. Suhm I. c. X. 684,
685. Forliget, mener Suhm, maa være sluttet mod Enten af 1273,
Holdt Conciliet i Lyon, hvortil Paven kom i Norbr., egenlig først
holdtes 1274; efterdi Erkebisloppen paa sin Piemreise allerede i Februar

landflygtige danske Bisæpper, Jens Bang i Odense, var allerede død 1266. Da Bisæppen af Roskilde, Peder Bang, fulgte med Paven til Lyon, og 1275 i Januar var tilbage i sit Stift, maa han have deltaget i Underhandlingen, skonadt han ikke udtrykkelig nævnes⁶⁴⁾. Som bekendt, døde Erkebisæppen inden han naaede Danmarks Grænser (den 18. Februar 1274, paa Rygen); og Kirken tabte i ham en Prælat med udmærkede Egenskaber; de danske Konger befriedes derimod for en farlig Modstander. — At Kirkestraffens Indsydelse paa den almindelige Mening og paa Stemmligheden hos Folket i Danmark ikke kan have været ret stor, ses bedst deraf, at Interdictet vedvarede saa længe, uden at Erik Glipping gjorde nogen betydelig Anstrengelse for at faae det ophevet, og bestyrker den Uttring om Erkebispen: „at han døde forladt næsten af alle Sine“⁶⁵⁾. Den Ydmighed i Sjælen, hvormed Kongens Appellationskrivelse er affattet, hindrede heller ikke, at den tillige indeholder afgørende Vetingelser, uden hvis Opfyldelse Kongen ikke vil modtage de landflygtige Bisæpper. Deres Restitution i vedkommende Stifter og Bisæpssæder var det første Fredsvilkaar, som Legaten forelagde Kongen; hvorimod denne havde ferdret, at Prælaterne skulde høitideligen love, ikke at medfore eller nogensinde indbringe udenlandste Landsfiender eller Fredsforstyrre i Danmark, at de skulde stille Borgen for dette Vilkaars Opfyldelse, og at Stridspunkterne imellem dem og Kongen skulde afgøres ved Voldgåfsmænd. Den forskellige

1274 var paa Rygen. Om Erik Glipping nogensid betalte den siore Sum af 15000 Mark Sølv: tor være meget twivlsonit, da Jacob Erlandsen døde, inden han fandt tiltræde sit Stift.

⁶⁴⁾ Jof. Suhm D. Hist. X. S. 691 og 714. Hertilget imellem Kongen og Bisæp Peder sluttedes i Mai 1274. (S. R. D. VI. p. 287. Suhm X. 703.) Bisæp Peder døde 1274. (Suhm I. c. S. 741.)

⁶⁵⁾ *Magni Matthiae Ser. Epp.* Lundens p. 75. (cf. Gram Not. in Meurs. p. 442.)

Synsmaade, hvorefter den verdslige Magt og Hierarchiet betrakte Stridsmaterien, medførte Hovedvanskelsigheden i at komme til Enighed om disse Fredspræliminairer; heraf fulgte igien Interdictet, og en paa begge Sider foroget bitter og fiendtlig Stemning, der neppe blev hævet ved det omtalte, i Lyon sluttede Forlig; og som dersor snart igien, efter Erik Glippings Mord, opblussede paa ny, under en af Jacob Erlandsens Efterfølgere.

III.

Vende vi os, efter denne almindelige Betragtning af Striden imellem Kronen og Kirken i Danmark, dens Oprindelse og dens Folger, til Statsfamfundet: da opdage vi ogsaa her, under den Uro og de Stridigheder, som blottede Kongedoms mets Svaghed og undergav lovlige Orden og faste Retsfor hold, Indflydelsen af nye Samfundsidéer, hvilke dog, ved deres Fremtræden i et nordisk Rige, sattedes det Fundament af oprindelige Rettigheder og historisk uddannede Forhold, ved hvilke det i det sydlige og vestlige Europa blev letttere, paa en allerede lagt Grundvold at opføre det indviklede Feudalsystem. I Nordens Stater havde aldrig nogen fremmed Grobrings Prærogativer gjort sig gildende. Her fandtes en almindelig Folkesfrighed, som ogsaa stod i Forbindelse med politisk Magt. De almene Rigsmoder (Folkeeting, Danelag) og Landstingene, hvor den hele frie Allmue, eller de særlige Landstakbers Indbyggere, funde mode, betryggede Folket arvede Rettigheder. Ledings- og Landværnsplichten gjorde den Enkelte stridbar, og den autonomistiske Charakter, som bestemte Retsforsatningens Uddannelse, viser, hvilken Vetydenhed en Menighed havde, som i ældre Tider, under den endnu kraftige Folkesfrighed, udøvede en Magt, der ikke var en everdraget Gave af nogen Lehnsherre,

men en oprindelig Rettighed, og i sin Virkning alleue indskrænket ved hævdede Retsvedtægter. I alle Ytringer af Folkelivet, baade naar det glædte Udevelsen af politisk Magt, og naar der var Spørgsmål om Unliggender, som tilhørte en mere indskrænket Kreds af det borgerlige Samfund, rober sig en demokratisk Aaland, der staarer i Harmonie med det Billede af en germanist Fortid, hvis Grundtræk ere udkastede af den mest geniale Historiekritvers Pensel. Vi gienfinde, under fastere Former, en Samfundsforfatning og et Folkeliiv, der bekræfter Sandheden af Taciti Tegning. Ikke desmindre maa man vedgaae, at Danmark tidligere, end begge de øvrige skandinaviske Stater, saae den egentlige Almue fieret fra politisk Bestyrdning; medens dog endnu Ledings- og Landværnspligten, og hele Krigsforsatningen, saavel som Maaden, hvorpaa Rettens Pleie udovedes, robede Spor af en Indflydelse fra Allmuen's Side, som tidligere havde været endnu mere udstrakt, og tillige omfattet Staten's Formaal og Unliggender.

Marsagen til at saadanne Forandringer tidligst indtraadte i Danmark, forklarer man sig lettest af Naboskabet med Tydskland, hvorfra de nye Unskuelser for Samfundsstyrelse og Forsatning bauede sig Vejen til Norden og lettede den Forbindelse med Tydskland, der indtraadte paa flere Maader; saaledes ogsaa da mange Personer af det danske Kongehuus i længere eller kortere Tidrum opholdt sig ved tydiske Hoffer; da Giftermaal sluttedes imellem danske Prindser eller Regenter og tydiske Prinsesser, og da Adelsmænd fra dette Land, i et betydeligere Antal, sogte ind i Danmark, her erhvervede Grundejendom og for bestandigt bosatte sig i Landet. Desuden havde de langvarige Borgerkrige i Danmark baade formindsket de frie Mænds Antal, og indskrænket deres Velstand, som var en væsentlig Vetingelse for deres Uafhængighed. Vendernes lange forsatte Novertog til Danmark havde i samme Henseende virket

uforbeelagtigt. Forandringer i Krigskonst og Bewæbning havde givet Nyteriet en større Vigtighed, og medfort Nødvenigheden af rigere materielle Tilgange og Vilkaar for dem, som gjorde Krigen til deres udelukkende Haandværk, og af noiere Kundskab til Maaden, hvorpaa Krigene fortæs i andre Lande. Herved ferringedes de store Ledingshæres Betydning, i Sammenhæng med de mindre Skarer af øvede Krigsfolk, hvis Brugbarhed i Krigen bereede paa de angivne Marsager. Krigen var allerede blevet til en Konst, eller nærmere til et Haandværk; og da først saae man en egentlig Krigerstand danne sig, med Forrettigheder, som grundede sig paa den Art af Virksomhed, hvortil Standens Medlemmer udelukkende opoffrede sig. Man bør heller ikke oversee, at allerede i en ældre Tid, da de danske Konger krigede i England og erobredt dette Land, gav dette Anledning til Oprættelsen af de saakaldte Kongens Huustropper (Vitherlagsmænd), hvis Love og Indretninger for en Deel tiente til Model for senere Tiders kongelige Høfarle eller Drabantter og disses Gaardsretter.

Det lader sig imidlertid ikke oversee, at naar Talen er om en stedfindende Uliighed i Folkets Rettigheder og i den politiske Magts Fordeling under forskellige Perioder, — saaledes Adelsmandens Frihedstid, og de aristokratiske Prærogativers Tidsalder — at allerede i den førstnævnte Periode finde vi visse enkelte Personer og enkelte Slægter i Morden udmerkede fremfor den øvrige Mængde af frie Statsmedlemmer; selv i de Lande (Norge og Sverige), hvor Adelsmandens Rettigheder muligens eiede, eller i det mindste længere vedligeholdt en større Udstrækning, end i Danmark. Men dette var en Uliighed i Anseelse, og den deraf folgende Indflydelse, som højere personlige Egenstæder og større Rigdom aldrig forseile at skaffe deres Besiddere, naar disse kun ville det. Disse saakaldte Rikismænd, Storbændur, m. m. afgjorde meget ofte Sagernes Udsalg

i de offentlige Forsamlinger⁶⁶⁾). For Loven var dog alle frie Mænd lige; og det meget omtvistede Spørgsmaal, hvorpå Nordens Fortid har haft nogen Adel, kan let udredes, saafremt man ved dette Udtryk tænker sig en med særegne Fortrui hædret Samfundsklasse, som Loven har sikret bestemte Forrettigheder; da Svaret i saa tilfælde maa falde benegtede ud. En Stand kan ikke tænkes uden ved Siden af andre, som ere hiin imodsatte⁶⁷⁾). Endnu havde Følsomlivet ikke oplost sig i alle de førstkalte Former og Individueliteter, som ere Udttryk for ulige Arter af Virksamhed. Da dette efterhaanden indtraf, og Følsomengden tillige tiltog, begyndte Folket ikke længere i den Mængde, som tilforn, at indfinde sig paa Thingene, eller de almindelige Sammenkomster, men lod sig repræsentere ved Ombud, der traadte i de Fraværende Sted. Repræsentation blev samtidig med en Fordeling af Folket, der adskilte Folkeklasserne efter deres forskellige Hovedsyssler. I denne senere Periode finde vi allerede Folket repræsenteret efter Stænder paa de almene Thing. Man finder desuden i Nordens siernere Fortid en saakaldet Sveit — noget der paa en Maade sværer til Germanernes Geselge — en Stilling, egen for dem, som paa Konge-Tjeneste, alt-saa netop paa et ashængigt Forhold, grundede en Udsigt til Udmærkelse og Hæder. Hosttjeneste og Krigstjeneste berovede heller ikke dem, som paatog sig en saadan Forpligtelse, de frie Mænds Rettigheder for Loven. Den Udmærkelse og Anseelse, som kongelige Embedsmænd erhvervede ved deres Stilling, udtryktes ved selve Venævnen pignarmenn, og bestyrkes yderligere af den Vetydenhed, der fæstedes ved en saadan,

⁶⁶⁾ S. for Ex.: Saga Olafs Tryggvas. c. 59, 60, 62. Saga af Haraldi Græfeld. c. I. Saga Olafs h. hel. c. 81. (Jvf. herom N. M. Petersen histor. Fortell. om Æslanderne II. S. 234).

⁶⁷⁾ Nordström Bidrag till den Sv. Samhällsförfatn. Historia I. p. 131.

ivrigt nok esterstørst Værdighed. Om endeg, som Tilhøldet var i ældre Tider, Tankerne varc deelte i Henseende til de Fordele, som vandtes ved en Udmærkelse, der var forenet med visse Opfrelser: saa opdage vi her Indflydelsen af en Lænkemaade, der havde sin Rod i Adelsmandens gamle, oprindelige Uafhængighed. Vi kunne skielne to forskellige Retninger, svarende til lignende Forhold hos Taciti Germaner i de førstlste Fortrin, som tilhørte de frie Mænd og Kongernes Folge (Hofmænd, Hostienere, Gasindi.) Med Kongernes, ved Gro bringer udvidede Magt, aabnede der sig for deres ministeriales flere Udveje til at vinde Betydenhed, og baade større materielle Fordele og politiske Rettigheder. I denne Henseende varer Krigene i England under Svend Tveskæg og hans Eftersolgere uden Twivl af stor Indflydelse; og Eksemplet af den angelsariske Forfatning ikke uden Virkning. Sammenhøldet blev stærkere imellem Medlemmerne af Kongernes Hird (Hoffstat); og for Kongerne aabnedes en større Lejlighed til at belonne deres Mænd. Knud den Stores Vitterlagsret antyder baade det nærmere Forhold imellem Kongen og hans haandgangne Mænd, og frembyder tillige det første Eksempl paa en Retsnorm, der tiente til Monster for Lehnsstidens Gaardsretter. Det var imidlertid først en senere Tid forbeholdt, at uddanne saadanne politiske Forrettigheder, der maatte være afhængige af Aristokratiet fremstridende Betydenhed, og af Lehnsforholdenes stigende Indflydelse paa Samfundsforfatningens Udvikling. De ovenfor angivne Tidsomstændigheder forberedede den Forandring, som, under Indflydelsen af en ny Tidsaand, overslyttede den politiske Magt fra Folket til en enkelt Samfundsclasse, og gav denne Rettighed til, i det offentlige Liv at træde i Folkets Sted. Saalænge endnu en demokratisk Land fandt sit Uttryk i Statsformerne og i Nationens offentlige Fremtræden, see vi ikke

noget, der sværer til en egentlig Adel; om det endog ej kan negtes, at en højere Indflydelse var tilstaaet saavel Adelsmændenes og deres Friheds fornemste Repræsentanter, som Tignarmændene, eller Kongens højere Hoftjenere. Det samme gælder om den Æpperlighed og Ulseesse, der udgik fra Kongeslægtstab, eller som den almindelige Mening tillagde Personer af kongeligt Blod. Der fandt saaledes unegtelig, med Hensyn til Samfundsrettigheder, en væsentlig Uliighed Sted, imellem Tilsstanden i Ødelsmandsfrihedens Periode, og i det Tidsrum, i hvilket Valdemarerne og deres nærmeste Efterfølgere beherskede Danmark.

Oprindeligen var Ledings- og Landværnspligten fælles for alle Landets frie Mænd, med den Indskrænkning i den overnævnte Skyldighed, at Vedtagt foreskrev, at kun een Mand skulde stilles eller sendes i Leding fra hvert Bol eller Hösn⁶⁸⁾. Det hører ej til Formaalene for denne Undersøgelse, at giøre fuldstændigere Nede for disse Forhold, som en dansk Historiesøster med ualmindelig Ærdom og kritisk Skarpsindighed har udviklet. Det vil være tilstrækkeligt her at hænslende Opmærksomheden paa de af Grundeindommenes Værdi og Skattekoblet afhængige Bestemmelser for den større eller mindre Andeel, som enhver Jordeier havde at udrede, naar det gjaldt om Leding. Gieren af en „Heelgaard“ hvilken svarede til en Mark Gulds Værdi, var forpligtet til at paataage sig en Trediedeel af de Byrder, som i ovennævnte Tilfælde hvilede paa en Hösn; for en „Halvgård“, af 4 Mark Solvs Værdi, svarede Deeltagelsen i Udrustningen til en „Sextlings hasnæ;“ og en Jord af 2 Mark Solvs Værdi medførte Forpligtelsen til at udrede „Tolstings hasnæ.“ Ogsaa „Landboer“ paa en Maade svarende til sildigere Tiders

⁶⁸⁾ Jes. Beßchow: de institutis militaribus Danorum, regnante Waldemaro II. p. 6—10. 54—58.

Jordfæstere eller Fæstebonder) vare forpligtede til, i Forhold til Ejendomsværdet, at deelte i Ledingsbyrden⁶⁹⁾). Da derimod „Garthsæter” og Bryder ikke vare underkastede denne Skyldighed, have vi i denne Forskellighed en fuldgylig Grund til den Forudsætning: at Nydelsen af den fulde medborgerlige og politiske Frihed forudsattes hos den, der skulle være forpligtet til Deeltagelse i Ledingspligten. Da nu derhos Grundeindommens Værd og Beskatning nødvendigen kom i Betragtning, naar der var Spørgsmaal om Gradationen af det større eller mindre Ledingsbidrag, som skulle udredes: saa indsees, at det var den uindskænket frie Personlighed, og tillige Formuens Størrelse, der tiente til Bestemmelsesgrundten for de Fordringer, Staten gjorde til sine Borgere, naar det gialdt om en Pligt, der tillige betragtedes som en af den frie Mands Rettigheder. Dertil kom siden særlige Bestemmelser og Rettigheder for de Samfundsmedlemmer, som indbefattedes blandt de Privilegeredes Tal. I Forbigaaende maa erindres, at et andet Forhold indtraadte, naar det gialdt Landets Forsvar mod en Fiendes Anfaerd. Da blev Mand af Huse opbudten, og da maatte ogsaa Trælle, Gaardsæder og Bryder deelte i den Forsvarspligt, som den almene Fare foreskrev. (Welschow. auf. St. S. 9). I et Vaabud af Erik Glipping til Vara Herred i Skaane, er denne Landeværns skyldighed paalagt „villie & coloni, tam privilegiati, quam alii.” Her omtaltes saaledes en med særlige Forrettigheder begavet Bondesstand; men ogsaa de Andre undergivne Jordbrugere vare indbefattede i det almindelige Opbud. Til de Forandringer, som indtraadte med Nyttierets hyppigere Anvendelse, hørte ogsaa, at betydeligere Friheder bevilgedes dem, der forbandt sig til, ved hvert Udbud af Leding at møde i fuld Rustning og til

⁶⁹⁾ Welschow, l. c. p. 102—110.

Hest. Den større Bekostning, som fulgte med en saadan Forpligtelse, krævede en Godtgjørelse fra Statens Side, og denne bestod i Nettigheden for dem, som tiente til Hest, at kunne opdyrke saamange Boel, som de formaaede, uden nogen Forhøjelse af deres Dienstespligt. Herved formindskedes altsaa Antallet af dem, som deltog i den almene Leding; og da de herunder horende Byrder ogsaa indbesatte Forpligtelsen til at udruste Krigsskibe, blev i Folge hün Nettighed, der tildeles Hærmændene, som tiente til Hest, ogsaa Krigsslaadens eller Hærfibenes Antal efterhaanden formindsket. Imedens man saaledes i det 10de og Begyndelsen af det 11te Aars hundrede i Danmark troer at kunne regne henved 1200 af saadanne Fartøjer, med en Besætning af over 30,000 Mand, var Fladen under Erik Emun formindsket til omtrent 1100 Skibe, og under Valdemar II. til 850 (hvorthos dog er at bemærke, at her ikke blot Skibenes Antal, men deres Størrelse kan komme i Betragtning). Ledingsbondernes Antal maatte, i Forhold hertil, aftage; og saaledes regnes, at omtrent 25,500 Mand svarende til ligesaamange Havnslag (eller Skibredere), have i sidstnævnte Periode udgiort Ledingshærens Styrke. Da Havnslagene bestod af et vist Antal Gaarde, flere eller færre i Forhold til Ejendomsværdien, saa har den allerede anførte lærde Historieforfører meent, i Folge sine her benyttede Beregninger, at være kommen til det Resultat: at Antallet af saadanne Gaarde i Danmark, der afgav Bidrag til Ledingen, har, i Forening med dem, som Jaæ i Øversæde²⁰⁾, udgiort omtrent 134,000. De privilegerede Jordcierdommes Tal i det 13de Aarhundrede beregner han til 66,000⁷⁰⁾. Vi beraabe os paa disse Beregninger og Tal-Angivelser, uden at kunne gaae ind paa deres kritiske Grandstning.

²⁰⁾ Belschow om Boltemængden i Danmark, i det 18de Aarh. Histor. Tidsskrift. IV. S. 33—38.

Efterdi endel Forpligtelser til Allmænningen, med Hensyn til Ledingen, maatte præsteres af de frie Jorddeiere, og de af disse, som af ovenanførte Grund forundtes Frihedsbrev for deres opdyrkede Boel eller Gaarde, i Folge den Hydiske Lov vare fritagne fra hine Skyldigheder: maatte naturligvis Byrderne derved forøges for saadanne Jordbrugere, der ei vare delagtige i hines (Hærmændenes) Fritagelse og foregode Rettigheder; eller ogsaa maatte Kongernes Herdring paa en for Staten ofte uundgaaelig nødvendig Dienesteplygt indskränses. Vaade Klostrernes Jorddejendom, og de privilegerede Jorddeieres (Adelens) Besiddelse fritoges hyppigen ved kongelig Indulgents for Ledning, Innæ og Stuth. Landeværnspligten blev dog aldrig i neget Tilfælde estergivet. Det var fornemmelig de Byrder og Dienesteplygter til det Offentlige, som fordredes i Anledning af Kongernes Reiser, og til Flytningen af det "kongelige Fadbuur" (Hoffets og Kioffenets Forværelsheder og Redskaber) samt Forpligtelsen til offentligt Arbeide paa Kronens Borge og Slotte, tilligemed Broers Anlæg og Vedligeholdelse, som hørte til de Præstationer, hvis Byrde maatte forøges i samme Forhold, som et større Antal Personer derfra befriedes. Med Hensyn hertil maa de ovenfor meddeleste Talforhold være oplysende, i Henseende til Størrelsesforholdet imellem de offentlige Byrder og deres Antal, som de fornemmelig paahvilede. Af hinst Forhold imellem "Hærmænds" (Frälsemåns) og andre ledingspligtige Jordbrugerens Besiddelse, lader sig ogsaa tildeels forklare den Overvægt, som de forstnevnte maatte erhverve; i det de med betydelig Grundejendom forenede den Indflydelse, der udgik fra en nærmere Stilling til Kongen, større frigerst Færdighed og Dygtighed, og fra det fastere Sammenhold, som man maa tænke sig i en Kreds, hvis Medlemmer tilhørte en egen, begunstiget Stand, der styrkedes af Tidsaanden, og fandt hente Understøttelse for sine Fordringer fra analoge For-

hold i andre Lande, blandt hvilke vi fortinligen maa nævne Sydsjælland, som ikke ubetydeligt indvirkede paa Uddannelsen af Danmarks Samfundsforhold i Middelalderen; saaledes ogsaa paa den Magts fremstridende Silvært, der bidrog saa meget til at give Folkelivet og Historien i dette Rige en forandret Retning.

Det var ikke allene Territorial-Inddelingen, der stod i det næste Sammenhæng med Hærens Organisation. Denne greb ogsaa ind i det offentlige Liv, og havde Indflydelse paa dettes former. De almindelige Vaabenshyr eller Monstringer endtes i ældre Tider sædvanlig med at tage Beslutning om Ledingens Bestemmelse for Året⁷¹⁾, og Folgets Samtykke udkrævedes, saa ofte Kongen vilde drage med Hæren udenfor Rigets Grænser. At denne Rettighed kun skulde være tilstaaet Folket af en enkelt Konge, er en Paastand, der mindre stemmer overeens med de oprindelige Forhold; end den rober en senere Tids Bestræbelser for at forklare Oprindelsen til en saa betydelig demokratisk Magt⁷²⁾. Folgets Krav paa at have en Stemme med i Laget, naar det gjaldt om at beslutte Ledingens Anvendelse, forklarer man mere naturligt af den Forpligtelse, der hvilede paa Ledingshæren, at underholde sig af egne Midler, ved Krigsgierd eller Sammensud af Havnelagene. Selv Valdemar den Store var engang nødt til at oplose Ledingen, eller lade Folket fare hjem, paa Grund af de Indvendinger, der fremsattes af „Seniores, quibus pro rostris dicendi mos erat“⁷³⁾. Næste Gang samme Konge agtede at foretage et Hærtog, raadspurgte han ikke Folket, men kun nogle saa, og fulgte deri Absalons Tilskyndelse, som hyldebe den Menning: at frigeriske Foretagender bor udføres „publicis viribus, sed

⁷¹⁾ Velschow de inst. militar. Dan. p. 44.

⁷²⁾ Jvf. Siebet hos Saxo, Lib. XII. Ed. Müller, I. p. 604. Velschow I. c. p. 44, 45.

⁷³⁾ Saxo. Ed. Müller. I. p. 736.

„privatis consiliis.” (Saxo I. p. 741). Men da var ogsaa Folkekraften allerede brutt; og Overgangen fra Folkemøder til Herredage indtraadte omtrent samtidigen, som de nærmeste Aars Tildragelser lægge for Dagen. Knud VI. valgtes til Konge og Faderens Efterfolger, ikke af hele Folket, men af principes; og Valdemar lod ham essentlig hylde som Konge ved den samme Leilighed, da han til sin Faders Skrinlægelse havde sammenfaldt en stor Herredag i Ringsted („omni danica nobilitate sub edicto Ringstadium evocata”);) hvilket Mode ogsaa bencænnes magna optimatum frequentia”⁷⁴). Kongevalgene paa de gamle Folketing eller Landsting gik snart over til at blive blotte Hylsinger. Rigets vigtigste Amtsbygninger afgjordes efter i Samraad med „principes”, „proceres”, „primates”; om „bondones” var ved sige Leiligheder ikke meer Tale. — Et sildigere Angrebstog af Valdemar I. mod Venderne besluttedes, som det hedder, „vocata Maiorum concione.” Det kan imidlertid, efter flere forekommende Eksempler, antages som rimeligt, at man i Allmindelighed tilskalde Bonderne, naar store Rigsmeder eller Daneshof holdtes, for at de kunde bisalde hvad Kongen og Adelen besluttede. Saaledes besværede G. V. Jacob Erlandsen sig ogsaa derover, at Kongen ikke havde fremfort Klagemalet over ham i Prælaternes og Adelens Forsamling; men „under aaben himmel” og for det hele forsamlede Folk⁷⁵). Det var imidlertid dog Medlemmerne af de to første Stænder, som allerede i Slutningen af 12te Seculum afgjorde alle vigtige Sager; og da de reelle Forhånd medføre og bestemme Udtrykkene, hvormed

⁷⁴⁾ Saxo. I. p. 846. 817. 852. 912.

⁷⁵⁾ „Non in camera, aut in palatio, coram discretioribus & melioribus Regni; sed sub divo Prætorum constituens, coram nobilibus & popularibus, sive plebeis, eundem Archiepiscopum super statutis suis . . . arguit” S. R. Dan. V. p. 585.

de angives: saa er det forklarligt, at her sieden mere var Tale om almindelige Folkething eller Landsting; hvorimod i det 13de og 14de Aarhundrede Venævnen sen. *Danehof* eller blot „*Hof*“ (Parlementum generale Danorum, dictum *Danehof*, 1354, 1360), traadte i Steder⁷⁶⁾. Endnu senere er uden Twivl Venævnen „*Herredag*“, som fuldkommen svarer til det virkelige Forhold paa en Tid, da det udtrykkelig nævnes i offentlige Documenter: at de tagne Beslutninger havde erholdt de Fornemmes, eller de kongelige Raadsherrers Samtykke. Christoffer I. tillagde (1255) Staden Reval lybst Stadsret, „*cum consilio meliorum regni nostri*“⁷⁷⁾. Friheder, som bevisgedes Greifswalds Borgere, naar de paa Handelens Begne besøgte Skaane, udstedes i Vordingborg (1280) „*præsentibus consiliariis nostris*“. (Suhm. X. 1011). Samme Tillæg findes i Erik Glippings Bekræftelse paa de Revalske Kannikers Rettigheder (1283). Da Grev Jacob 1283 paa et Danehof i Vordingborg fik Norre-Halland til Lehn af K. Erik Glipping, beraaber Kongen sig paa „*de Fornemmes Raad, Billie og Samtykke*“ i denne Regleringshandling⁷⁸⁾; og alle rede Kongens Farfader, K. Valdemar II., havde „*ex consilio Regni sui meliorum*“ overdraget dette Lehn til Grev Nicolaus. „*Nobiles*“ og „*Regni meliores*“ bruges ved denne og lignende Leiligheder som Synonymer; og Personer af denne Classe udgjøre Kongens Raad. Betydningen af Navnet „*consiliarii*“ er dog omtvistet; og man har fundet det twivsamt, at et af Kongen mere uafhængigt Rigstraad skulde have deelt Regies-

⁷⁶⁾ Larsen om Rigsdage, Landsting, m.m. i Danmark. Histor. Tidsskr. I. S. 246.

⁷⁷⁾ Suhms Danm. Hist. X. S. 270, 973.

⁷⁸⁾ „*Ex voluntate, consensu & consilio Regni nostri meliorum.*“ S. det hos Suhm X. 1017 astrykte Diplom. („*præsentibus universis melioribus totius regni Dacie, tunc in consilio existentibus*“).

ringen med ham, allerede i det her omhandlede, eller i det nærmest paafølgende Tidsrum; saameget mere, som de tidligere Haandsætninger endnu ikke melde noget om en saadan Indskænking af den kongelige Myndighed. Man tor saaledes formode, at de „Consiliarii“, som nævnes i Erik Glippings og hans Sons eller de nærmeste efterfølgende Kongers Tid, have været det samme som „poliores & meliores regni“⁷⁹⁾. I ethvert Tilsælde seer man af Diplomerne, at det altid var Personer, repræsenterende de to højere Stænder, hvilke Kongerne tilfaldte ved vigtigere Sagers Afgørelse, eller hvis Raad og Bisald de indhentede; om saadanne endog snarere maa betragtes som Medlemmer af et Danehof, end af et Rigsraad. Men under de endnu saa lidet bestemte Grændser for al offentlig Magt — i en Overgangstid, hvori nye Statsformer uddannedes, er det meget antageligt, at de forskellige Myndigheders Virkekredse ikke have været strengt assondrede; og at den Tids aristokratiske Repræsentation af Folket (Meliores Regni) i samme Forhold har udvidet sin Sphære, som Kongemagten svækkedes, og Adelsmagten tiltog. Vi see Christoffer I. og Erik Glipping ved flere Lejligheder, f. Ex. til Bekræftelse af Privilegier for Demcapitler og Stæder, at beraabe sig paa „consilium meliorum regni nostri“, til Undersættelse af saadanne Regieringshandlinger, der neppe, for at vinde Gyldighed og Kraft, havde behovet at bringes for et Folketing eller Danehof. Al Magt i denne endnu vildt bevægede Tid var meer eller mindre svævende, og beroede mindre paa det strevne Begstav, end paa de Størkeres Fordringer, og paa Tidsretningen, som bar dem oppe. Uden at ville allerede i hin

⁷⁹⁾ Imidlertid atstilles disse udtrykkelig fra „Kongens Raad, Ugesem fra det menige Folk, eller „hele Riget“, i en Forordning af Er. Glipping fra 1276. („per consiliarios illustris regis Danorum & ceteros meliores totius regni, assentiente toto regno.“)

Periode forudsætte et Rigsraad, med lovligt erkendte Rettigheder, kunne vi gjerne erkende, at jo mere Adelsmagten vorede Kongedømmet over Hovedet, desto flere blev den førstes Indgreb paa den sidstes Omraad, og desto mere behovedes det at forsikre sig om de Samfundsmedlemmers Samtykke, der i modsat Tilfælde kunde, om ikke med Retten, dog med Magten, omstode kongelige Beslutninger. Enten man under den omfattende, noget ubestemte Venævnelse „regni meliores“ vil forståae et sluttet Rigsraad, eller ikke: saa see vi dog i dem en Magt, som til sig havde overslyttet Folkes Rettigheder, ja endeg deelte Kongernes.

Bliver der Spørgsmaal, ved politiske Rettigheders Udvølelse, om en kiendelig Adskillelse imellem en højere og en ringere Adel, da kan det neppe bestrides, at en saadan Afsondring allerede synes at være indtraadt i det offentlige Liv. Saaledes beretter Hvitfeldt (1252), at skjont Rigets Raad havde forsikret K. Abel om Thronfolgen for hans Sonner, blev dog hans Broder Hertug Christoffer valgt til Konge efter ham; især fordi „den menige Mand og Adelen“ var imod Abels Sonner for det Mord, han havde begaet paa sin Broder. (Hvitf. I. 235). Den historiske Kritik har vel anført flere Grunde imod Noagtigheden af Hvitfeldts Udtryk, hvor han om tidligere Tider bruger Venævnelsen „Rigens Raad“⁸⁰); men ligesom hans Udtryk „menig Mand og Adel“ synes at svare til hvad Jacob Erlandsen kaldte „nobiles & populares“: saaledes kunde man formode, at han ved „Rigens Raad“ 1252 forstod det samme, som Erkebisoppen ved „discretiores & meliores Regni“ (ovensor S. 404, Anm. 75); eller en Forening af den højere og mægtigere Adel, der jævnlig tilkaldtes

⁸⁰⁾ Jvf. Larsen, auf. St. I. S. 266—271. Rosenvinges Levhistorie (alderne Udg.) II. S. 21. 23. Engelstoft, i Maanedsskr. for Lit. I. S. 292. o. f.

ved vigtige Forhandlinger af Kongerne, og i hvis Nærværelse Beslutninger fattedes, som siden bekendtgjordes for den ringere Adel og Menigmand. Hine sammentraadte med Kongen „in camera et palatio regis”; de sidste sammenkaldtes „sub divo”. Der er saaledes Grund til at agte paa Forstelligheden i Displomernes Udtryk, hvor Talen er om et sammenkaldt Danchof, eller om en Bekræftelse af kongelige Regieringshandlinger eller Anordninger ved et Udvalg af den høiere og mægtigere Adel (meliores regni).

Paa Danehof afgjordes Sager, der vedkom Lovgivning og Skatters Udstrievning; der besluttedes om Krig og Fred; vigtige Forlehnninger bortgaves; man underhandlede med udenlandske Vasaller og fremmede Fyrster, og Kongevalg foretages. Danehoffet var ogsaa den høieste Domstol; og troede Regen at have lovlige Tilstale mod Kongen selv, funde han soge sin Ret ved Danehoffet⁸¹), hvilket K. Christoffer I. pleiede at holde hvert År; og det samme lovede Erik Glipping i den Rigsdagsact, der udstedtes paa Danehoffet i Bordingborg 1282⁸²).

Vi have set, at Thronfølgen 1252 var blevet fastsat ved en Convention imellem K. Abel og det af Hvitsfeldt saafaldte Rigens Raad. Erik Glipping sammenkaldte derimod 1276 „generalis nobilium conventus”, for at faae sin Søn valgt til sin Efterfolger; og her have vi Erempler paa, at Thronvalget maatte overslades snart til den høiere, snart til den ringere Adel; og da Erik Glipping selv blev Konge, hedder det hos Hvitsfeldt, (l. 258) at „menige Stænder holdt sig

⁸¹⁾ K. Erik Glippings Forordn. af 1282, anført af Larsen, i Hist. Tid:str. I. S. 256.

⁸²⁾ S. R. Dan. V. 584. (Her hedder det, at Kongen til Danchof sammenkaldte „omnes maiores Regni Dacie”). K. Anchers saml. Erf. I. p. 580. Hist. Tid:str. I. S. 217.

til ham.* — Alt imidlertid Almuen og Vorgerne overhovedet kun tilskendegav deres Bisald af det, som de holere Stoender havde besluttet og bestemt: var overhovedet ikke meer end en naturlig Folge af de forstes ubetydelige politiske Stilling i Samfundet, der blev mere og mere markelig, jo større Overvægt Adelsørsden fik, paa Bekostning af Folkets gamle Rettigheder.

Den Omvæltning i de statsretlige Forhold i Danmark, hvis Oprindelse og Utrænger vi have berørt, blev i sine stadslige Folger egentlig først kiendelig under Valdemar II.s nærmeste Efterfolgere; og det i saa afgjort en Skifte, at Kroniken lader denne Konges og hans Sonners Regeringer betegne to væsentlig ulige Samfundsstillinger, og saaledes daterer Fornedring, Undertrykelse, Indflydelsen af fremmede Sæder, og Indforelsen af fremmede Lejetropper, netop fra den Epoche, der begyndte med Valdemars Sonner. Uden Tvisol blevé Virkningerne først da ret følelige; men de forberedende Skridt til en saadan Omskiftning vare allerede forhen tagne, og Almuens politiske Betydning var efterhaanden bleven undergravet i en tidligere Tid; ligesom alle gennemgribende Forandringer behøve Tid for at vinde Stadighed og Varighed. Dog maa man derhos erkende: at netop med Valdemar Seier tabte sig den oplostende Aaland, som ørefulde Krigs og store Hærsker-Egenskaber meddelede en Nationalkraft, der i henved 80 Aar, fra Begyndelsen af Valdemar den Forstes Regering, var blevet næret og udviklet i en udad gaaende Retning. Efter Valdemar Seiers Tid fortøredes derimod Kræsterne i indvortes Splid; eller, man udtrykker sig maastee rigtigere naar man siger: at en ny Tidsstræben vandt meer og mere Fremstrid ved Opforelsen af den aristokratist-scudale Statsbygning, hvis Grund tildeels allerede var lagt, og som fuldendtes med Folkesfrishedens Undergang. Som fremskyndende Marsager til den store Omskiftning nævner Hvitfeldt de hyppige Kongestifter

i det 13de Aarhundrede, eller efter Valdemar II.s Død; den indre Uro i Landet, der idelig tilteg, i Stedet for at formindskes eller ophøre; Rigets stærkt medtagne Indtægtskilder, hvorved tunge Byrder paalagdes Almuen; Krænkelser af Geistlighedens og af Folkets Friheder, og en gien nem græbende Forandring, som indtraadte med to Kongeskister, og hvorved et nyt Raad, ny Skif, nye Tjenere og Besalingsmænd, indsørtes i Riget: Alting var nu forandret fremfor udi Kong Valdemars Tid. Udi Krig begyndtes da efter Tydiske Visus at brugis fremmet Folk for Besoldning. Vore egne blev foragtet; og Vi, formedest fremmede Gistermaal, og Fremmede, som her indkom at tine i Krig, toge fremmede Klædebon og Sæder an⁸³⁾.

Hvilke Uordener bl. a. de fremmede Tropper og deres Anføreres Indpas i Riget medførte, viser sig i den beriedte Henrik Wimelrops Grempel. Denne mærkelige Hovedsmand for en Skare af tydiske Leietropper havde sat sig fast i Landet, og var bleven meget nok til at kunne trodse flere danske Konger, af hvilke han i Begyndelsen overvandt Christoffer I.; men var siden mindre heldig, og mistede de faste Slotte, Skjælkior og Svendborg, som K. Abel havde pantsat til ham. Siden bidrog han til at forøge den urolige Tilsand i Danmark ved de Unsaldo, han gjorde paa Skaane i Spidsen for tydiske Leieskarer, da han var traadt i den brandenborgske Markgreves og Lybekernes Tjeneste; og senere ved at angribe Møn og Falster, hvor han gjorde betydeligt Bytte. — Disse Tildragelser kunne ansøres som Grempler paa, hvormeget Kongemagten siden de sejerrige Valdemarers Tid maatte være svækket, da den ei engang var i Stand til at giøre en dristig Eventyrer kraftig Modstand; men de vise uden Twivl tillige de Tydskes Overlegenhed i Krigshaandværket, og Nodvendigheden

⁸³⁾ Hvitfeldts Kron. I. S. 235.

for Danmark af at tilsegne sig den fremmede Skik i Krigskonst og Bevæbning. Dertil var vel ogsaa ildligere en Begyndelse gjort; og det bemærkes allerede i Valdemarernes Tid, at i det mindste Afdelen i Danmark havde lagt sig efter ridsdertil Rustning⁸⁴⁾). Henrik Wimelorp var heller ikke den eneste Udlænding, der med fremmede Tropper vandt Magt og spillede en Rolle i Danmark. En Hertug Otto af Brunsvig havde under Erik Glipping Solvitsborg i Forlehnning, og eiede meget andet Jordegods⁸⁵⁾). Hertug Albert af Brunsvig, som under Erik Glippings tidligere Aar beklædte en Rigsforsstanders Embete, besættede det kongelige Parti med en Strenghed, der formodentlig var nødvendig, men opirrede baade Adel og Almue. Eigeledes kan her nævnes Grev Ludvig Albert af Eberstein, som under Erik Menved fik betydelige Pantelehn i Skaane, og saaledes flere; hvilket alt viser, hvors ledes tydiske Soldtropper og deres Anførere vandt mere og mere Indflydelse. Under Erik Glipping hervede også den svenske Konge Magnus Ladulaas i Danmark baade danske og tydiske Ryttere, ved hvis Hjælp han udførte Thronomvællningen i Sverrigé. Derom hedder det i Niimfrønsken:

„Sju hundredad Örs loth han soldera,
Han prölvade, att han torste ej mera;
Bade Tydzka ok Däna,
Raska Hälade, fromma och väna.“

Disse Tropper maa have staact i Erik Glippings Dieneste, eftersom denne Konge siden gjorde Fordring paa en imellem ham og Magnus betinget Pengesum, for Venyttelsen af disse Krigsfolk; og da den svenske Konge ikke holdt sin Forpligtelse, udbrod derover en Krig imellem Nørerne.⁸⁶⁾ I Berettelsen

⁸⁴⁾ „Danos non rustica aut ignobili armatura, sed operoso ac militari instrumento bella gerere solere.“ *Saxo.*

⁸⁵⁾ Hvitsfeldt (1263) I. S. 263.

⁸⁶⁾ Chron. rytm. maj. Scr. Rer. Suec. I. p. 12. 14. 15.

om de danske Ridderes Indsald i Sverrig nævnes „plata och hälma” (Harnisk og Hjelm) som hørende til deres Bevæbning.

Det saaledes ikke blot under Erik Glipping, men allerede i den nærmest foregaaende Tid i det 13de Aarhundrede, begyndende Indpas af tydsk Riddere, Hovedsmænd og Krigssolk i Danmark, maa, som Historien tydeligt viser, regnes med til de Aarsager, der betydeligt bidroge til Udviklingen af feudale Nettigheder og Adelsmagtens Overvægt ved Bevæbning, større Krigsdygtighed, befæstede Borge med Besættning af væbnede Svende; paa samme Tid ogsaa til Almuenes Svækelse og Bondefriheden Undertrykelse. — En ikke uvigtig Omstændighed, der stod i Forbindelse med de udenlandsk Sæder, Stikke og Samfundsforhold, som optoges i Danmark, var Opsærelsen af sterkere Borge og murede Besætninger. At det især var Adelen, som i disse fandt Støttepunkter for deres vorende Magt, tiltagende Voldsomheder og Undertrykelse af Bondestanden, sees ogsaa deraf, at det haade var Kongerne og Almuen, som jævnlig angreb og nedbrød saadanne befæstede Borge og Herresæder⁸⁷⁾, der vel aldrig blevet saa farlige for Landfred og offentlig Sikkerhed, som Middelalderens berygtede Røverborge i Tydskland; men dog altid vare et betydende Middel for Adelen til at kunne bestyrke dens aristokratiske Uashængighed, udvide dens Magt over Almuen, og giøre den mere farlig for Kronen. Det hørte ogsaa til Klagepunkterne mod Jacob Erlandsen, at han paa Kirkens Grund skulde have opført tre nye Borge; hvilket han dog benegtede, og paastod, han if Kun havde fors-

⁸⁷⁾ Saaledes i Annalerne 1254: „Bundones multas munitiones destruerunt . . . Swineburg destruitur.” — 1264. „Castrum Aos de-structum est.” &c. — Om Christoffer I. Regering: „Parum habuit de industria naturali; ideo rustici cooperunt insolescere, destruentes fortalitia & munitiones, pugnabantque contra eum.” S. R. D. V. 529.

nyet ældre Bygninger. — I ethvert tilfælde maatte det for Almuen, eller den Deel af samme, der var gaaet over til at blive Landboer eller Jordfæstere paa Adelens Gods, være en af de tungeste Byrder, selv at maatte yde Dagværk og Arbeide til Opsærelse og Vedligeholdelse af de Borge, fra hvilke sikre Værn Adelsherrerne kunde udøve strengere Evang og Herredomme over deres Bornede. Høppig udgik Bondernes Misfornoelse og Uvillie, baade mod Adelen og mod Kongerne, fra denne Kilde; og dog kunde hos de sidste meget ofte, baade deres personlige Sikkerhed, og Omsorg for Rigets Forsvar (s. Gr. ved Anslægget af Koldinghuus imod de slesvigiske Hertugers Fiendtligheder), giøre det uundgaaeligt nødvendigt, at sørge for befæstede Slottes Opsærelse. Alt imidlertid Almuens Uvillie mod dette Slags Evangarbeide, ogsaa ved Kongelige Slottes Bygning, maa have været alvorlig i den omhandlede Periode, kan stønnes af de gientagne Forsikringer, Kongerne gav, at Bonderne skulde være befriede for usædvanligt Bygningshoveti. Saaledes i Erik Glippings Nyborgske Forordning eller Haandfæstning (af 29 Juli 1252), hvor Kongen bl. a. lover, at ingen Bonder herefter skulde tvinges til at bygge eller standsette Kongens Gaarde, Møller, Fæstninger (castra) eller anden Bygning, undtagen i Nodstilfælde⁸⁸⁾; og heri skulde ikke Mere fordres af Almuen, end den var vant at yde i K. Valdemars Tid. — En anden Tynde, som Kronens faste Borge medførte, var den at ligge i Besætning, Bagthold eller Borgeleie (at sidde paa Huus); og der findes Lovsteder, som vise, at ogsaa dette har været en i ældre Tid for Almuen ubekjent, formodentlig med den vorende Mengde af befæstede Huse eller Kongsgaarde opkommen Byrde. En Forordning for Sjælland fastsætter: „Ei

⁸⁸⁾ Jfr. Kof. Anchers jur. Skrifter. II. S. 508. 509. 545. Suhm X. 839.

skal oc Konings Embesman *nöthe noget til at sitæ paa hus*".⁸⁹⁾

Man har vel ogsaa villet finde en af Alarsagerne, der fremfaldte Almuens Utilfredshed og Opstand under Christoffer I., og Gientagelsen af disse indvortes Uroligheder, som Folge af Undertrykkelser og lovlos Tilstand under Erik Glipping, i Horneylsen af den Plovskat, der allerede under Erik Plogpenning havde fremfaldt alvorlig Missfornoelse, og vist nok givet Anledning til denne Konges Tilnavn. Denne Skat har upaatvistelig været udskevet ogsaa under Erik Glippings Regering; men var saa meget mindre et nyt, eller tilsorn ufindt Paalæg, som den allerede fandtes under Valdemar II.⁹⁰⁾, og Velobet af „Ploghpenning“ for visse Herreder angives i den Fortsættelse af Valdemars Jordebog, der hensores til Christopher I.s Tid. Maar man saaledes vel maa antage denne Jordafgift eller Plovskat for at have været et staaende Paalæg, i det mindste i 13de Aarh., seer man dog ogsaa af Christoffer II.s Haandfæstning, som lover dens Afslaffelse, at det altid var en Afgift, som blev ydet med Uvillie; endskindt det maaske ikke saa meget var Plovskatten i sig selv, som dens ubestemte, formodentlig jævnlig forandræde og forhoede Velob⁹¹⁾, der har fremfaldt Missfornoelsen. Det er heller ikke afgjort, hvad der egentlig menes med den „Tynde og Vesværing“, som Erik Glipping 1282 ved Danchoffet i Nyborg lovede at afskaffe; og man kunde af Stedets Sammenhæng snarere tænke sig, at Talen var om usædvanlig Arbeidsbyrde eller Dagsværk.

⁸⁹⁾ I et Tillæg til Staanske Lov nævnes derimod „Kongens Mænd“ som de, der ere beschiede for „at sidde paa Husene“, (eller sitæ *burgsætha*, som det i en anden Codex hedder.) Ros. Anch. saml. jurid. Et. I. 543.

⁹⁰⁾ Jvf. Kef. Anchers Undersøgelse om Plovskattens Alder, og dens Paalæg. Saml. jur. Et. I. S. 456—463.

⁹¹⁾ R. Anch. ans. Et. S. 462. 463.

I Besværingerne fra Jakob Erlandsens Tid over Erik Glippings Regierung nævnes intet om usædvanlige Paalæg; men derimod vel, at denne Konge tilstede sine Hofmænd og talrige Drabanter at udplyndre og voldsomt medhandle Undersætterne, sørdeles Bonder og de Ringe eller Fattige."

Herved stemmer det ogsaa overens, at den Nyborgste Haandsætning omtaler Misbrug og retsstridige Handlinger, hvis Afkaffelse tilsiges i denne kongelige Forpligtelse, og som forklare es Udtrykket om „legis articuli multum necessarii“. Saaledes lover Kongen: at Ingen skal blive fængslet, uden at være paa Rettens Bei anklaget (eller, som det paa et andet Sted hedder, uden frivillig Bekendelse), eller uden at være overbevist om sin Brode); at Ingen skulde blive straffet haardere, end Loven paabød; at Kongens udgivne Breve og Privilegier skulde overholdes, med mindre Nødvendigheden af en Forandring i samme bevidnedes af Kongens troe Mand paa Danchosset; at Ingen skulde miste sin Jord, uden for Majestætsforbrydelse; at Stridigheder med Kongen om Gods, som han formeentlig med Uret havde tilsegnet sig, skulde undersøges af Danchosset; og at den danske Kirkes Friheder skulde holdes ved Magt⁹²⁾. — Saadanne Lovter og Forpligtelser, som Kongen her afgav i et offentligt Document, der kan betragtes som den første Haandsætning i Danmark, visste tydeligt nok, at lovstridige Handlinger under Kongens Regierung have fremkaldt de Besværinger, man ved dette Middel vilde afhjelpe. Den sidstnævnte Artikel om Aftelse for Kirkens Rettigheder finder Bestyrkelse ved de Klagemaal, som i dette Punkt fremsortes, baade mod Erik Glipping og hans Eftersølger, i Processen med Erkebisperne Jacob Erlandsen og Jens Grand. Saaledes klages over, at disse Konger skulle have giæstet

⁹²⁾ Suhms Dansk Hist. X. S. 818—40.

Klostrene saa længe og med saa talrigt Folge, at de i Bund og Grund udarmede dem. Tiender og geistlige Stiftelser Eiens domme siges de at have tildegnet sig; og Erik Glipping beskyldes for at have af Lunds Indbyggere udpresset 5000 Mark Skaans, og af Aarhus 4660. Hvad det sidstnævnte Punkt angaaer, da blev det heller ei af Kongens Procurator modsagt; men fun forsvaret med det Foregivende: at her var Tale om frivillige Laan, som vare fornødne til Landets Forsvar. Naar der i Sammenhæng med dette Klagepunkt tilfores, at ogsaa andre Personer paa andre Steder i Riget havde været Gienstand for Undertrykelse og Pengeudpresning: da besvares dette dermed, at disse Midler vare et paa ulovlige Maader samlet Vytre, som K. Erik Glippings Mordere havde tildegnet sig, da de under denne Konges Regierung raadede for Ulling i Danmark; efterdi Kongen, hedder det, havde ophojet sine egne hemmelige Flender til de høieste Værdi; eder; disse Personer havde ved Underslæb tilsvendt sig alle Rigets Indkomster, og til sidst fun levnet Kongen det tomme Navn.

Sammenligne vi disse og flere, tildeels hinanden modstridende Beskyldninger, saavel med adskillige Steder i Annalerne, som med endee af de ved Erik Glippings Forsikringer i Bordingborg 1282 indgaaede Vilkaar, og de Misbrug, der ved samme antydes: da bliver det meer end rimeligt, baade at Kirken og det geistlige Gods under Christoffer I. og Erik Glipping har maattet lide betydeligt under Striden imellem Kongemagten og Prelaterne; og at det heller ikke har staet paa den bedste God med Netspleien og med de kongelige Fogders eller Embedsmænds Afsærd mod Almuen. Paa den anden Side bliver det ogsaa fiendeligt nok, at et aristokratisk Parti, eller, om man hellere vil, en Adelssmagt, netop under Striden imellem Kongerne og Hierarchiet, udvidede sin mægtige Indfly-

delse, bragte vigtige Statsager til Afgørelse ved Danehoffet, og paa disse Rigsforsamlinger, eller Herredage, som de nu allerede rettest kunne kaldes, ikke allene tiltog sig en overvejende Myndighed, i Forhold til de øvrige, af det offentlige Liv næsten forsvundne Stænder; men endog, med hver ny Reglering, meer og mere stræbte efter at indskrænke den konfugelige Myndighed, hvortil de fandt Midler baade i deres vorende Grundeiendom, i deres væbnede Underlygne og Dienere, og i den Stilling, de indtog som Deleltagere i Lovgivningen og i det Kongerne omgivende Raad.

At „principes regni“ opreiste sig mod Erik Glipping 1282, og at Adelen maa have bidraget det meste til den i Vordingborg givne Haandfestning, med dens vigtige Betegnelse af et aarligt Danehof: synes vel at tale for, at ogsaa denne Stand har taget sig af den under Indvortes Urolighed og Gisering forstyrrede Reilstillstand; men man kan desfra ikke slutte, at Omsorgen herfor skulde have været Hovedgrundten til den foregaaende Uenighed imellem Adelen og Kongen. Der viser sig tydelige Spor til, at enkelte Magtiges Misfornøjelse, og bl. a. Utilfredsheden hos nogle af disse med Bortgivelsen af vigtige Forlehnninger, har medvirket betydeligt til Spændingen. Det tor vel ogsaa være utvivlsomt, at havde Kongen ikke ligeledes staet i et spændt og fiendtligt Forhold til Clereslet, navnligen til de mægtigste Prælater, Bisshopperne i Lund og i Roskilde Stift, og havde ikke denne Stand været noie forbundet med en Deel af de Mægtigste blandt Adelen: da havde vi vel i Kronikerne fundet flere Undretninger om de Undertrykkelsær og Misbrug, der udgik fra denne Stand, og ikke allene, eller i Sædeleshed hvor de kunde lægges Kongerne til Last. — En enkelt, mørkelig og samtidig Klosterhistorie gaaer nærmere ind paa Grundene til Danmarks uheldige Tilstand under Erik Glipping, og tilskriver dens

Ansædning fornemmelig den under Kongens Mindre aarighed herkende almindelige Forvirring; i det enhver paa den Tid gjorde hvad han fandt for godt⁹³⁾). Kong Erik Christoffersen var endnu et Barn, som hverken funde regiere sig selv eller Andre; og Spaadommen blev opfyldt paa os, hvori der siges: *Vee det Land, hvis Konge er et Barn!* Dette Barns Moder (Enkedronning Margrethe) raadede da for Migt; og betyngede os, efter hendes Raadgiveres Tilskyndelse, i saadan Grad, at hun gjæstede hos os i to Aatter med 1600 Heste, foruden Cobere og Fodgængere, og foruden Geistlige og Adelige (clericis & baronibus), som søgte Høfset for Sagers Skyld.⁹⁴⁾ Et dette endog fun et enkelt Fremstilling, ikke har været nogen god Tid for de geistlige Stiftelser; og vi have allerede seet, at den, naar vi holde os til de Geistliges Fremstilling, ikke har været meget bedre for Enkedronningen kom til at raade, eller under Christoffer I. Om Erik Glipping hedder det paa samme Maade i Annalerne, hvis Forsattere alle tilhørte denne Stand, at han plagede og forarmede Klosterne, paalagde dem at føde hans Heste og Hunde, tilegnede sig Kirkens Tiender og Rettigheder, m. m. (Suhm. X. 931). Naar derimod denne Konge, som allerede er bemærket, af sin geistlige Modstander blev beskyldt for, at han befordrede Ulfred og Uro i Landet, og overlod de usle Wonder (miseriores) til et Nov for den Skare af Drabanter, han overalt forte med sig⁹⁴⁾, (hvilket vel især gaaer ud paa, at han trykkede Almuen ved alt for betyngende Rathold eller Giclesteri;) saa kan paa den anden Side denne Bebreidelse ogsaa

⁹³⁾ „Tempore huius Abbatis magna fuit per totam Daciam perturbatio, quia unusquisque fecit quod sibi bonum videbatur. „Exordium Caræ Insulæ. Scr. R. D. V. p. 267.)

⁹⁴⁾ S. Rer. Dan. VI. p. 238.

bestyrke Sagen selv, nemlig den i Landet herskende Usred, der nedsagede Kongen til at drage om med et sterkst Folge. Det laae i den hierarchiske Tænkenaade, og i det Sindelag mod Erik Glipping, som man kan forudsætte hos Jacob Erlandsen, at denne skod Skylden for enhver Uorden, der foregik i Landet, paa Kongen; og dersom ikke andre Grunde maatte vække Formodning om, at Erik Glipping som Regent neppe var sin Stilling voren, vilde man vel ei lægge alt for megen Vægt paa de Ord, som Jacob Erlandsen skal have ytret om denne Konge: at han dog engang skulde blive fornustig, og om han ikke selv forstod det, dog skulde lære af sine Raadgivere at styre Riget til dets Vedste⁹⁵⁾). Man seer i denne Uttring, hvad enten den virkelig er udgaet fra Jacob Erlandsen eller ikke, tydeligt nok, fra hvilken Side den kom; og at Meningen deraf var: at det havde staet bedre til i Landet, naar Kongen mere havde hort de Geistliges Raad. I ovrigt funde man snarere voere tilboelig til at antage for mange, end for faa Raad, givne for Kongerne, naar man erindrer, at de fleste betydnende Regleringshandlinger ledssagedes af Dauehoffets Samtykke, og derhos betænker Indflydelsen af en Stand, som uetop var den, der ved disse Forsamlinger gjorde sig gældende.

Uden at ville i Erik Glippings og hans Faders Strid med Prelaterne i eet og Alt retserdiggiore den aabenbart voldsomme Handlemaade, som disse Konger stundom brugte, om den endeg blev fremkaldt ved Bisoppernes Felonie og Landsforræderi: kan det derhos ei negtes, at Striden sortes af disse to Konger med en Dicervhed, Vedholdenhed og Fremgang

⁹⁵⁾ „Monitiones paternæ Regi factæ sunt publice & aperte: ut saperet, & sinon de suo sciret, saltem de suorum consilio regnum salubriter gubernaret“. Der tilfoies endog, at det var herfor, at Kongen lod Erkebisen fangse. (S. Rer. Dan. VI. p. 298.)

der var større, end i flere andre europæiske Riger, hvor Hierarchiet naaede endnu mere Myndighed, end i Norden. Uden Twivl har der ogsaa blandt Fyrsternes Raadgivere været Mænd, baade af adelig og geistlig Stand, som med Kraft have understøttet Kongemagten i Striden mod Hierarchiet; og man kan maaßke til saadanne regne en Jon Little, den høis-beromite Ridder⁹⁶⁾, og en Martinus de Dacia⁹⁶⁾. I et- hvert Tilfælde vilde det i en sønderreven Tid, da Enhed i Regieringsmagten meer og mere tabte sig, da en Mængde stridige Retninger i Statssamfundet krydsede hverandre, da ind- viklede Feudalforhold havde rystet eller omstødt den øldre For- satning, og Riget befandt sig i en svækket eller halv oplost Tillstand, som gjorde det lettere for de Store at tillegne sig ulovlig Magt og Rettigheder, være uretsørdfigt, at tilregne Re- genterne allene en uheldig Tillstand, der i det mindste var begyndt tidligere, end Erik Glipping, eller hans Mindreaarig- hed. Vi ses vel, hvem i ham eller hans Fader, udmærkede Personligheder, der havede sig over den almindelige Forvirring; men vi kunne heller ei overse, hvormeget der skulde til, at bevirke en gennemgribende Forbedring med Savnet af tilstræk- felige materielle Midler, og af et for hele Folket fælles Maal, der havde funnet forene de spredte Kræfter. Kongerne levede overhovedet ligesom den høiere Adel, eller som Samtidens tydse Fyrster, drog omkring med deres Hof og Drabanter i Landet, jagede, holdt nu og da Ridderfspil og Turneringer, gjæstede stundom med endel af Ridderstabet i Klosterne under Jagttiden; og dette Liv blev da ogsaa undertiden afbrudt, snart ved Opror

⁹⁶⁾ Anno MCCCCVII. obiit dominus *Jon Little*, miles devotissimus (regi?) & præclarissimus regni Dacie." Ser. Rer. Dan. I. p. 250. *Martinus de Dacia* bestyldes af Reinhard, Jens Grands Procu- rator, for at han funstrekte efter at undertrykke Lunds Kirke, hvis uwardige kannik han selv var, og at bringe den under Kongens Herre- domme. (S. R. D. VI. 297.)

af Almoeu; snart ved udenlandske Fienders Indfald og Svis-digheder med Cleresjet. Saaledes omrent viser sig i det mindste Billedet for os af Erik Glippings Regering.

Det kan her endnu bemærkes, med Hensyn til Adelstansdens vorende Magt, at svenske Historiestrivere i de adelige Friheders og Rettigheders Tildeling ville see en Bestrebelse af Kongerne for at erhverve Kronen en større Krigsmagt⁹⁷⁾ i den saakaldte Rosstieneste, eller Dienesten til Hest, som var blevet nødvendig ved den indtraadte Forandring i Bæbningen og den hele Krigføring, og som var en Byrde, hvormed den ringere Bondesland ikke funde betynges. Uden Twivl have ogsaa disse og andre Tidsomstændigheder medvirket til Udvældelsen af Adelens Rettigheder; men det var ogsaa disse, hvorfaf denne Stand funde betiene sig til at undergrave Folkesfrigheden, og tillige bringe Kongedømmet i en Afhængighed, der til sidst sluttedes med fuldkommen Aflmagt. Alt imidlertid Lehnsvæsenet dog var og blev en for Danmark og Norden fremmed Indretning, skionnes deraf, at Arvelighed i Lehnene overhovedet var ukiendt og aldrig i Middelalderen, eller for Souverainiteten, sit Indgang i Danmark; at dersor ogsaa enhver ny Konge maatte bekræfte de Friheder, der var tillagte Adelsmænd som Lehnsbesiddere; og at de fun vase det under saadanne Betingelser (bestemte Aflgister, eller Brugen af Lehnets som Pant), hvilke forudsætte, at de overladte Rettigheder var af sildigere Opkomst, og ikke havde deres Rod i Landenes oprindelige Forfatning. Hvad angaaer Omfanget af disse Adelens Rettigheder, udenfor Lehnsbesiddelsen, da bestod de i Danmark paa den Tid egentlig kun i den Andeel i Sagefald og Straffesboder, som Kongerne havde overladt dem; tilligemed det forhen omtalte, ved Jydske Lov hiemlede Privilegium for Hærmænd,

⁹⁷⁾ Sv. Folkets Historia, af Geijer. I. S. 192.

der opdyrkede øde Jord. I Processen med Jacob Erlandsen forekommer ogsaa 40 Marks Bøder, som en Indkomst, Erkebiskeppen vilde tillegne Kirken af det geistlige Gods; hvorimod fra Kongens Side paastaaes, at dette var et Regale, som aldrig bortgaves, eller kun med yderst saa Undtagelser; i hvilke Tilselde det udtrykkelig maatte være indført i et kongeligt Brev. Erik Glipping tilstod Jorddrotten 1282, at nyde 3, 6 og 9 Marks Sagefald; men endnu i Christoffer II.s Haandsætning (1320) er der kun Tale om 3 og 4 Marks Sagefald, som Adelens Rettighed. Saaledes var deus Deeltagelse i Rettebøderne endnu kun indskrænket; og at disse for Kongerne i det 13de Aarhundrede ikke vare nogen ubetydelig Indtøgt, kan sluttet deraf, at deres Beleb under Valdemar II. ansloges til 100,000 Mark. Har denne Vurdering været rigtig, da medfører den, selv under Forudsætning af den Folkemængde, hvore Historikere ville tillægge Danmark paa hin Sid, et anseeligt Antal af Forbrydeller og criminelle Tilselde, som efter Lovene funde sones ved Bøder. — I Domstrettighedens Udbølelse havde Adelen egentlig ingen anden Deel, end den, som Gaardsretten hiede dem paa deres Borge, i Henseende til Idommelsen af Straf for saadanne Forbrydeller, som der blev begaade af Borgherrens egne Folk og Svende. At disse Gaardsretter, hvis Opkomst tilhører Danmark, have givet Anledning til Virkerettigheden, eller den, enkelte adelige Jord ejere af Kongerne overdragne førststille Jurisdiction udenfor Herredsretten, er en sandsynlig Formodning, paa hvis Undersøgelse vi ikke nærmere kunne gaae ind; saalidt som paa de, af Nordens Historie ikke meget belyste Dagsværks eller Hosveris-Forhold. At denne Skyldighed til en vis Grad fra gammel Tid hvilede paa Kronens Bonder, kan gløre det rimeligt, at den med Forlehnningen af Kongeds er gaaet over til de adelige Lehntagere; og ligesom Kongerne udvidede Dagsværks-

forpligtelsen paa Kronens Gods til Arbeide ved Kongelige Slottes Opsættelse, Befæstning og Vedligeholdelse²⁸⁾: saaledes er det sandsynligt, at Adelen eller Herremændene paa Grund heraf baade paa deres Lehnsgeds og Køb ejord, have villet paalægge, og virkelig have paasort Bonderne, denne Byrde, med flere andre. Bonderne havde derved saameget mere Anledning til den Forbittrelse, de visste, og ved enhver given Lejlighed udøvede mod Adelens befæstede Huse og Borge. — Den væsentligste Fordeel, Kongerne paa den Tid, vi her omhandle, skulle have af Forlehnninger til Adelen, bestod i Forpligtelsen til personlig Krigstjeneste til Hest, og til at stille et vist Antal Ryttere i fuld Rustning med deres ligeledes væbnede Folgesvende til Gods; eller hvad der indbefattedes under den saakaldte Rostjeneste. Man seer imidlertid let, at dette Vækningssystem, under visse Vilkaar, kunde giøre Kongerne betydeligt afhængige af Aristokratiet; ligesom det kunde give Adelen Lejlighed til saadanne indbyrdes Foreninger, hvorved den blev i Stand til med mere Eftertryk at modsette sig Kongemagten. At Kongerne dorfør jævnlig sogte at styrke sig ved at tage udenlandske Hælpetropper og deres Condottieri i Sold, bliver saameget mere forsvarligt. En Veskyttelse maatte Kongemagten synes at eie i de strenge Vedtægter og Love mod Fejlonie, og mod den Forbrydelse, paa en forræderisk Maade at svige Hærfølgen, eller forlade Kongen og hans Hær i Fejdetid. Hvorledes det dog kunde gaae, naar Adelen sollte sig stærk nok til betydelig og alvorlig Sammensværgelse, dette see vi allerede under Erik Glipping; endnu mere sees det under Christoffer II.

²⁸⁾ Jvf. Schlegels Ann. til Kosod Anch. Saml. jurid. Skr. II. 502.

510 (hvor det antages for rimeligt, at Bondeoprøret under Erik Menved 1313 har haft en saadan Anledning.)

III.

Man har kun siden Kundskab om noget egentligt forræderst Anslag af Aristokratiet imod Erik Glipping, forend i de sidste Aar af hans Regierung, da Missforstaalser imellem Kongen, de Slesvigiske Hertuger, Grev Jacob af Halland, Rigets Marsk Stig Andersen og disses Slægt og Tilhængere, fremkalde den Sammensværgelse, der pludselig udbrod i en blodig Katastrofe, og senere paafolgtes af den langvarige Krig med Norges Konge, under hvil's Beskyttelse de landsflygtige Kongemordere forte Alwindstold imod deres Fædreland. Vel tilskrev man Marsken Peder Findsen's og Ivar Tagesens Freighed i Slaget paa Lohede (1261), som havde den unge Konges og hans Moders Fangenskab til Folge, et Forræderi; og det er bekjendt, at Enkedronningen Margrethe og Hertug Albert af Brunsvig et Par Aar efter denne Begivenhed (1263) lode en streng Undersøgelse gaae over de Skyldige, som begge blevne hængte og Peder Findsen's Borg (Arrestov) slofset. (Suhm. X. 470.) Have disse ikke blot været fllette og feige Anforere, men Forrædere, saa have de dog neppe haft et medskyldigt Parti. En stor Deel af Danmarks Adel faldt i bemeldte Slag, og Mange blevne sangue; hvilket ikke tyder hen paa nogen Deelstagelse i Forræderi⁹⁹⁾. Imidlertid blev Lovens Straf i

⁹⁹⁾ Endogsaa om Kongemerernes Slægt og Frænder hedder det i det mindste i Jens Græns Forsvarerstift: at de havde været Erik Glippings troe Dienere og Lehnsmænd, og for ham opoffret baade deres Personer og Ejendom. „Pro ipso rege, eiusque honore conservando, non dubitarunt quamplures exponere propria corpora atque bona.“ S. R. Dan. VI. 299. I Forbindelse hermed ansfores, at de tillige havde medtaget Lehn og Belgierninger af Kongen, som Bevæs for, at Beskyldningen mod dem maatte være ugrundet. Man maa vel lade en saadan Forsikring fra Prælatens Side, og det deraa grundede Forsvar, staae ved sit Verd; dog er det neppe troligt, at

sin hele Strenghed anvendt paa de Skyldige; og skulde nogen Misfornøjelse derved være fremkaldt, som man funde kunne sig i Forbindelse med Bonde-Oprøret i Skaane 1263 (Hvitfeldt I. 265), saa havde den dog ingen videre udbredte Folger. For Resten lader dette Oprør sig maaske forklare af Bondernes Utilfredshed med Hertug Alberts Strenghed overhovedet, og med Evangasarbældet ved de Vorze, som denne Rigsforstander, en svig og kraftig Beskytter af Kongemagten lod besætte 100). Det mangler iovrigt ikke paa Kjendsgierninger, som robe den hos Enkelte af Adelen fremtrædende Misnøje, og derved fremkaldte straffskyldige Handlinger under Erik Glippings Regering. Saaledes nævnes Hans, en Son af Stanul Thorstensen, der blev dømt til at have sit Gods forbrudt, for oprørst og ulydig Adfærd imod Kongen 1). Anders Mundskien (Andreas Pincerna), en riig og anseet Herre, hvis Fængsling 1266 flere Annaler 2) berette, har formodenlig været skyldig i lignende Forseüler. Nogen Anledning har man vel ogsaa til at slutte, at alvorlige Siridigheder imellem Kongen og enkelte Magnater have fundet Sted længe før Herredagene i Vordingborg og Nyborg 1282, efter de Spor man finder i den svenske Råmatrikkle til landflygtige, af Danmark forjagede Adelsmænd, der søgte og fandt Beskyttelse i Sverrigé. Peder Porse, Øve Dyre og flere Andre, fandt her Tilhold hos Hertugerne; og disse fredlyste Danske tente endogsaa Magnus Ladulaas i Krigen mod Erik Glipping 2).

aabenbare Facta, som beriste en modsat Handlemaade, eller aigjort Treloshed og Forræderi af disse Personer mod Kongen, tidligere have ligget for Dagen.

¹⁰⁰⁾ S. Rer. Dan. I. 186. 291, II. 682. (jvf. Suhm. X. 471. 472.)

¹⁾ Hvitfeldts Bispekron. S. 23. Suhm Danm. H. X. 477.

²⁾ S. R. Dan. II. 264. 632. V. 530. (jvf. IV. 547. not. e.) Hvitfeldt I. 269. Suhm D. Hist. X. S. 565.

³⁾ Her Peder Porsse af Hallande,
En rasker Hälad from ok stark,

Hærift Tidskrift. VI.

Om en nærmere Forbindelse imellem Jacob Erlandsen og den danske Adel imod Erik Glipping virkelig har fundet Sted, er efter de histeriske Data ikke let at sige. Uden udtrykkelig Forening imellem dem, lader det sig meget vel tænke, at både denne Erkebisshop og de øvrige mod Kongen uvillige Prælater, i Folge deres hierarhiske Grund sætninger, have benyttet Omstændighederne under den opstaende og tiltagende Misfornielse hos Adelstanden, hvortil flere af de fornemste Prælater selv hørte; ligesom det heller ei kan være tvivlsomt, at Erkebisoppen, til sine Hensigters Fremme, har understøttet den naturlige Paastand paa Thronfolgen, som K. Abels Efterkommer i Slesvig aldrig opgav. Den Udholdenhed og Conseguents, hvormed Planerne mod en Kongeslægt, der ikke var Kirken gunstig, forfulgtes af dens fornemste Prælater gennem meer end en Generation, rober en dybere politisk Aand, større Fasthed og Enhed i Grund sætningen, end man kan forudsætte hos Adelen, der, i Folge Tidens Characteer, mere tabte sig i particulaire Formaal, uden noget fælles Foreningspunkt. Saaledes maa vi vel snarest sege Middelpunktet for den fiendtlige Modstand, Erik Glipping mødte under sin Regering, hos Clerket; og vi forstaae da saameget bedre det forhen anførte Udtryk: „at Grev Jacob, Marst. Stig, Peder Jacobsen, Rane Jonsen, „cum eorum complicibus et sequacibus“, havde forfulgt eller udført Jacob Erlandsens Feide med Kongen. Deri ligger da ikke saameget den Menig, at disse Aristokrater umiddelbart havde deeltaget i de indvortes Uroligheder og

Han war vthdriswin af Danmark,
Her Offwe Diure, ok flere slike,
The wore tha rymde til Swerike
Ok hade af Hertuganom et hald,
Hertugen läute them godz ok wald,” osv.

(Den store Sr. Rümf. Padorphs Udg. I. 42. S. Rer. Suec. p. 15.)
Suhm X. S. 748. 535.

Feider, hvilke Jacob Erlandsen anstistede; som at de i en
folgende Tid havde optaget og søgt at udføre en af Erkebis-
koppen smedet Plan til at styrte Kongehuset i Christoffer I.
Linie. At bemeldte Personer i tidligere Aar aabenlyst skulde
have optraadt i Forening med Erkebiskoppen, imod
Kongedømmet, lader sig ikke forene med deres og deres Slægts
(i Jens Grands Forsvar) paaberaabte Trostak mod Kongen, eller
med den længe udøvede og tidi misbrugte Indflydelse, hvoraf
de havde været i Besiddelse under hans Regering. Man seer
derimod tydeligt, at disse Magnater, ved at folge den Bei,
Erkebiskoppen havde viist dem, opreiste Besværinger og Klage-
maal mod Kongen, der gif ud paa dennes Misbrug og ulov-
lige Unvendelser af sin Myndighed; men tillige alt for vel ro-
bede, at Indskrænkningen af deres egen Magt var den virk-
somste Bevæggrund. Vi see vel, at under Processen taldes
bemeldte Adelsmænd Prælaternes „affines & amici carissimi et
adjutores“⁴⁾. Men her kan vel noget skrives paa Regnun-
gen af et Indløgs eller Klagemaals Natur, hvori man ikke
plejer at tage det alt for nede med Grundenes Vagt; og vi
funne et glemme, hvad der udtrykkeligt siges: at Erkebiskoppen
slet ikke havde noget Parti mere, da han døde.

Da Aristokratiet, med Slutningen af Erik Glippings
Regering, stiftede den berygtede Sammensværgelse imod Kon-
gens Liv, laae dennes rette og egenstige Motiver i aristos-
kratiske Villkaar, der stode i Veroring med kongelige Forlehs-
ninger og med reent personlige Forhold; om end Sammen-
sværgelsen kan have haft det Maal, at bringe Kronen over
til Abels Slægt, tilfelles med Jacob Erlandsen og flere høje
Prælater. Marsh Stigs Misfornøjelse synes vel at have været
tidligere, da han allerede 1276 negtede at hylde Erik Glippings
Son som Faderens Efterfølger; men paa den Tid forenede

⁴⁾ Script. Rer. Dan. VI. 313.

endnu ingen andre Stemmer sig med Marskens. Forst 1282 udbredt alvorlige Stridigheder imellem Kongen og Rigets Store, om hvilke der siges, at de eenstemmigt forbandt sig imod ham; og om det endog ikke kom til indvortes Feide, hvortil formodentlig Kongens Magt ikke var sterk nok, seer man dog tydeligt, at den forenede Modstand maa have været betydende, da dens Folge blev de ovenfor omtalte Erklæringer om Kongens Skyldigheder (1282. 1284), der kunne gielde for den tidligste danske Haandsfæstning⁵⁾). Tillige kan det ikke drages i Tivol, at i det mindste en Deel af Rigets Adel har staet i et venstabeligt eller Parti-Forhold til K. Abels Sønneson Hertug Valdemar af Slesvig; og at dette Parti har været sterk nok til at bringe Erik Glipping til at bevilge ham det slesvigiske Lehn; ligesom Grev Jacobs Forlening med Nørre-Halland formodentlig har været en neppe fuldkommen frivillig Concession fra Kongens Side. Imidlertid sees det, at det aristokratiske Modparti endnu ikke har været tilfredsstillet, da Grev Jacob var en aabenbar Deeltager i Sammensværgelsen mod Kongen, og Hertug Valdemar sterkt mistænkt for at være det hemmeligt; ja i en af Annalerne ligefrem beskyldes herfor. Hertugens Fængsling klaret for Kongens Mord, bestyrker endnu mere Sagen; eller gior det i det mindste klart, at der fra Erik Glippings Side maa have været en sterk og neppe ugrundet Frygt for, at Lejlighed til at giøre sin Stammes Fordringer paa Thronfolgen gielbende ikke vilde være Hertugen ubekommen. At Hertugen 1286 ved Adelens Møgling igien sattes i Frihed, taler for den Sandsynlighed, at Valdemars Parti i Danmark ikke kan have været svagt; og begge Begivenheder forklare i det mindste, at Forholdet imellem Kon-

⁵⁾ Jvf. Annal. Esrom. S. R. Dan. I. 247. „Rex adjecit libro legis quosdam articulos multum necessarios“. Hvitfeld I 281 benævner ogsaa de Nyborgste Artiller „Kong Erik Christoffersens Haandsfæstning.“ (Jvf. p. 287).

gerne og Hertugen har været et saadant, at man lettere bescriber den sidstes Tillbeielighed til at understotte Anslag mod Erik Glipping, end man kan fatte, hvorfor Adelen skulde være misfornøjet med en Konge, hvis Negligering i mange Dele netop begunstigede Aristocratiet i deis Stræben efter Magt og Indflydelse. At dette endnu mere var blevet Tilsældet, om Valdemar havde funnet bestige Thronen, kunde være uvist; og det er under alle Omstændigheder vanskeligt, at see nogen anden Grund for Aristokratiet til at foretræffe Valdemar som Konge for Erik Glipping, end Partisondeel, Enhentes utilsredsstillede Paastande og Fordringer, eller personlige Krænkelser og Hævnlyst hos Andre; hvorfor ogsaa Sammensværgelsen 1286 kun strakte sig til et vist Adelsparti, ja havde endog et Slags Udseende af en Slaegtfeide. Mere almindelige politiske Grunde have derimod snarere bestemt Retningen for den tidlige Forbindelse imellem Adelen, som bragte Kongen til at give de Vordingborgske og Nyborgske Forsikringer. Man kan saaledes maaske bl. a. antage, at K. Erik har undladt flere Aar at sammenkalde Danchos, siden han nu udtrykkelig forpligtede sig til at sammenkalde det aarlig.

Imellem Kongen og Hertugen laae et Hovedmotiv til Twisten i Lehnshorholdet til Danmark, hvilket behøver en kort historisk Oplysning. I Virkeligheden gaves der i dette Rige ingen arvelige Lehnssrettigheder eller Forlehnninger; disse vare personlige, og medforte Forpligtelsen til Krigstjeneste for Lehnstageren, hvorfor de bencænnes beneficia eller seuda data ad gratiam, eller oblata. Hertugens Paastand gif derimod ud paa at erholde Slesvig som arveligt Lehn, og uden nogen saadan Forpligtelse til den danske Krone; med andre Ord, han visste besidde Hertugdommet som Arvegods for sig og sin Slaegt, der allene, naar denne uddede, kunde falde tilbage til Riget; og at han grundede en sleg Fordring paa sin formrente

Rettighed til Thronfolgen i Danmark, og paa den Erstatning han funde giore Krav paa, var noget, der ikke holdtes skjult. Da Spørgsmaalet første Gang vaktes under Erik Glippings Mindreaarighed, vilde Formynderregieringen ikke gaae ind herpaa, men kun bevilge Abels Son Hertug Erik, Slesvig som et Echtn ad vitam, eller ad gratiam. Hertugen fik Understøttelse for sine Fordringer hos de holstenske Grever, der stode i Slægtskabsforhold til ham, og hellere vilde have en politisk svag, end en mægtigere Fyrste til Nabo. Slaget paa Lohede gav de mod Danmark forenede Fyrster en anseelig Overvægt, især da baade den unge danske Konge, og hans Moder Gakledronningen, der styrede Riget, faldt i Hertugens Fangenskab. Hvilke de Forhold vare, der bevægede Holstenerne til at udlevere Erik Glipping til de brandenborgske Markgrever, og paa hvilke Vilkaar Kongen opnaaede sin Frihed, er noget, vi her kunne forbigaae; men bemærke, at Kongens Stilling til Slesvig ikke blev mindre fiendtlig, efter hans Lossladelse, end tilforn. Erik Glipping betragtede Slesvig som et Sted, han ikke uden grundet Frygt for sin personlige Sikkerhed kunde besøge, og vilde derfor ikke efterkomme Legaten Guidos Indstørning til der at mode. I Året 1271 tog K. Erik Anledning til af adskillige Besværinger over Hertugen, saasom over hans Vægring ved at indfinde sig hos Kongen, efter denne's Kaldelse, i Anledning af det Kongen tilhørende Arvegods i Slesvig, over Den Åls, som Kongen paastod, hørte til Danmark, m. m. at begynde en ny Krig, hvori Erik Glipping indteg og ødelagde Tønder Slot, og tilføiede Landet saa stor Skade, at Hertugen endog menes at have taget sin Dod derover (11 Apr. 1172)⁶⁾. Da nu ogsaa hans Gemalinde Margrethe (fra Rygen) døde samme År, paastod Erik Glipping, at være nærmest berettiget til Formynderskabet for Hertugens to efter-

⁶⁾ Enkm. Dansk. Hist. X. S. 667. 667. Inv. Heufelt. I. 2 1.

ladte Sønner; agtede heller ikke paa de holstenske Grevers Protest, og forsvarede sin egen Paastand med Vaabenmagt. Heraf var Folgen, at Kongen blev i Besiddelse af Slesvig indtil 1283, da han paa Danehoffet i Vordingborg forlenede Valdemar, Erik's ældste Sou med Hertugdommet; uden at noget udtrykkelig blev afgjort om Lehnets Arvelighed⁷⁾). Men her ved standsedes saa lidet Uenigheden imellem Christoffer I. og Abels Slægt, at Hertug Valdemar allerede Alaret efter optraadte med en Protest, som han indgav til Erkebispen i Lund, og hvori han ei allene glentog alle forhen hævdede Besværinger over den Uret, &c. Abels Born havde lidt af Christoffer og hans Dronning; men erklarede, selv at ville af al Magt og Evne forfolge sin Paastand paa det danske Rige. Hans fiendtlige Stilling mod Erik Glipping var saaledes aabenbar. En Dom, som ved Danehoffet i Nyborg fældtes (28. Mai 1285), tilskindte Kongen og Riget Den Als; Fiendskabet hos Hertugen blev derved endnu bittere, og da han samme Aar vilde beglive sig til Norge for at føge Hjelp (Hvits. I. 288) fik Erik Glipping ham i sin Magt i Helsingborg, og lod ham fængsle paa Søborg Slot. For at komme paa fri Fod, maatte Hertugen (31 Marts 1286) udstede en Forsikring, hvori han ikke allene frasagde sig enhver Fordring paa Den Als; men lovede at opfylde sine Lehnspligter mod Kongen i deres fulde Omfang, og at bevise ham al Ære, Underdanighed og Trostab.⁸⁾ Handlede han herimod, eller indlod sig med nogen i Forbund og Sammensværgelse mod Kongen og Riget, skulde han derved have sit Lehj og Gods forbrudt og være Kongens Dom underkastet, om den endog lod

⁷⁾ Hvitseldt (I. 285) synes at antage det (hvis ikke hans Uttryk blet gaae ud paa Gr. Jacobs Forlehnning med Halland; hvilket vi af hans paafølgende Ytringer kanne have høje til at slutte.) Documentet selv flettes.

paa Livsstraf. Hertugen skulde komme Danmarks Rige til Hjælp og Forsvar, naar Fiender anfaldt det, eller naar Kongen og hans Raad fandt Udbud til en Angrebskrig nødvendigt. Ved Rigsdage skulde han indfinde sig, naar Kongen kaldte ham dertil. Alle Fordringer og enhver Tiltale til Kongen, for tidligere Oppeborsel af Hertugens og hans Brodres Arvegeds, skulde være udslettede, ligesom al Twist om Kongens Kibegods i Hertugdommet. Bonderne paa det kongelige Arvegods i Slesvig skulde Hertugen agholde sig fra at besøcre; ligesom fra at paalægge Bisloppen og Geistligheden nogen usædvanlig Byrde, eller fordre Ged af dem for noget Kirkegods, som de havde af den danske Krone. Om nogen Twist skulde opkomme imellem Kongen og Hertugen, skulde den afgiores ved Danelæfts Dom; og Valdemar frasige sig al Tiltale eller Hævn over Nogen for sit udstaade Fængsel m. m. Derimod havde Kongen, efter de danske Prelaters Raad og Formaning, givet Valdemar Hertugdommet Sønderjylland tilbage som Fanelein, tilligemed al hans Fædrenearv, og forundt ham Rettighed til at slaae Mynt i Slesvig; dog at han ingen Mynt lader slaae udi Jylland (Sønder-Jylland) i sit Navn, men i de danske Kongers^{m. m.}⁸⁾.

Gjennemgaae vi de vigtigste, her meddeleste Punkter af denne Overenskomst og gjensidige Forpligtelse, kunne vi ikke negte, at den bestemt afgjorde Hertugens Lehnshængighed og hans Stilling til Kongen og Riget, som dettes Basal, og det endog paa Vilkaar, som kunde kaldes de mest fordeelagtige for Lehnsherren. Saaledes var den feudale Pligt, at tiene Kongen i hans Krige, paalagt Hertugen i Almindelighed, og uden at den, som ellers oste var Tilsældet i Lehn-

⁸⁾ Hritfeldt. I. S. 230, 231. Suhm. D. Hist. X. 920—25.

forpligtelser, indstrænkedes til et bestemt Aantal Bevæbnede⁹⁾). Lehnets Arvelighed findes ikke udtrykkelig omtalt; og har kun sin Understøttelse i Tillægget: med Fanens Overantvordelse. Den ydmige Tone i Brevet, og Erfiendelsen af at Lehnet var en Gunst eller Skuek af Kongens Maade, staar i stærrende Modsatning til de høit stemte Forderinger og de bittere Besværinger, som Hertugen Alret tilforn i sit Klageskrift indgav til Erkebisshoppen i Lund; og hvori han endog gik tilbage til Christoffer I.s Tid, og til forældede Klagemaal og Forderinger. Vi maa vel især tilskrive Hertugens Stilling som Kongens Fange, uden at det saae ud til nogen nær Hjælp fra Holstens Side, hilti for ham mindre gunstige Bending; heller ikke har det vel været uden Indsydelse paa Udsaldet, at Erik Glipping, ved sine udstedte Haandsætninger, var kommen paa en bedre God med den danske Adel. Unegteligt viser den indgaaede Forpligtelse tydeligt nok, at Kongen havde afgjort Overmagt, og at Hertugens Udsigter ikke vare meget lovende; men det er dog neppe troligt, at en saa gammel, langvarig og vildtudseende Strid, pludselig skulde blive aldeles afgjort, eller at man med den Eethed havde kunnet bringe Hertugen til at indgaae saa ydmigende Vilkaar, hvis han ikke havde tænkt sig Mueligheden af at kunne, ved en snart intræffende Lejlighed, tilbagekalde givne Forpligtelser, som Overmagt og personlig Fare havde astvunget ham.

Et andet Spørgsmaal, som af historiske Kniendsgierninger ikke lader sig besvare med afgjort Visshed, er dette: om, og i hvilken Grad Hertugen deltog i Sammensværgelsen mod Erik Glipping? — At en enkelt Kronike udtrykkelig anklager ham for et Forbund med den sammensvorne Adel, der fuldbyrdede

⁹⁾ Jof. Kobod Anchors Jurid. Str. III. S. 323. 24. Hertugdommet Slesvig havde fillet 40—60, men undertiden endog 200 Maud.

Kongens Mord, er dog intet tilstrækkeligt Bewiis. Man kunde deri vel se Virkningen af en Mistanke og Formodning, der var opkommen ved senere Tildragelser, og særlig ved Hertugens hemmelige Forbindelse med det mægtige Parti hos den danske Adel, der havde lagt Planer mod den unge Konges, Erik Menveds og hans Moders personlige Frihed. Mistanken om en saadan Forbindelse er vel ikke omtalt hos Hvitsfeldt, og forbigaact i mange af de gamle Annaler; men den er langt fra at være usandsynlig.

I midlertid vidste Hertugen paa andre Maader, end ved aabenbar Opstand og Fiendtlighed, at opnaae betydelige Fordele. Ved Danehoffet i Nyborg 1287 erholdt han Als, Gro og Femern tilbage; ja blev endog antaget til Rigsforstander i Danmark. Saaledes var da den til Erik Glipping 1286 indgaade Forpligtelse de facto ophøvet; og man kan i det mindste sige, at Sammensværgelsen og Kongens Mord som Hertugen meget vel tilpas, og at der i Tildragelsernes pragmatiske Forbindelser heller ikke ligger noget til Hinder for, at Hertugen paa en eller anden Maade kunde have nærmest sig til de sammensvorne Adelige, ellers været medvirkende om deres Anslag paa en saadan Maade, at han dog har holdt sig uden for al umiddelbar Deeltagelse. Det var dog uden Twivl hans Forhold til et betydende Adelsparti i Danmark, som hjalp ham baade til sin Frihed, og til at komme i Besiddelse af sit Hertugdomme. Men med Snildhed og Forsigtighed har Hertugen, som man seer, gaaet frem efter sin Frigivelse. Intet Bewiis kunde giøre nogen Mistanke imod ham til Bisched; ja han vedblev endog længere hen at staae i et tilshyneladende godt Forhold til den unge Konge, blev af ham slaaet til Ridder, og opnaaede at funne styre Danmark som Rigsforstander; imedens de sammensvorne Magnater i mange Aar som fredelose Landflygtige seidede paa Riget.

En anden misfornolet dansk Basal, Grev Jacob af Halland, sluttede sig derimod aabenlyst til de Medlemmer af Danmarks Adelsslægter, der sammensvore sig mod Erik Glipping; og Kongens Blod maatte slukke et Sød, som vel sørdeles paa Grevens, men ikke paa Adelens Side i Almindelighed, kan finde sin Forklaring i politiske Bevæggrunde og Forhold. Grev Jacob havde længe seet sig berøvet Forlehnningen af Norre-Halland, hvortil han havde Indkomst derved, at denne Landsdeel var blevet overdraget hans Fader Grev Nicolaus i Udbytte for denes Audeel i Grevstabet Schwerin, da denne Besiddelse blev afstraaft for at udloese Kong Valdemar II. af hans Fangenskab, eller som Vidrag til Rosepengene. Valdemar var Formynder for Grev Nicolaus. Der findes intet historisk Bewiis for, at enten Grev Jacob, eller hans Fader have erholdt nogen anden Erstatning for deres schwerinske Arvegods; eg da den fersinævnte endelig under Erik Glipping fik Norre-Halland i Forlehnning, fandt Grev Jacob sig misfornolet dermed, at man forholde ham Indkomsterne for alle de Åar, hvori han ikke havde haft Lehnet; og at der af dette fordredes Krigstideste (nemlig 50 Væbnede), uagtet Greven skulde have det til Erstatning for fri Ejendom. At Erik Glipping derimod i Grev Jacobs Træverelse skulde have vanceret hans Egteseng, er en Beskyldning, der ikke finder Befræstelse i de øldre Aarbøger, og formodentlig reiser sig fra en Forverling med Marst Stig. — Det synes ikke at Grev Jacob gjorde nogen Hemmelighed af sin fiendtlige Tønkemaade, estersom han besøgte Norge, og modtog Ridderverdigeden af den norske Konge, paa en Tid da dette Rige befandt sig i Krig med Danmark¹⁰⁾. Det er ikke meget sandsynligt, at hans Reise

¹⁰⁾ S. R. Dan. I. 293. „1285 blev Grev Jacob slaget til Ridder af Kong Erich af Norge, med hvilken han havde hemmelig Forstand.“ Hvitfeldt. I. S. 288.

til Norge skulde have sigtet til at bringe en fredelig Nærmelse imellem begge Konger tilveie; skonadt et Document blev udsædigt, hvori der gjordes Rede for det Velob, der tilkom enhver af K. Erik Plogpennings Døtre, som Arvelod efter deres Fader. At den norske Kong Erik (Præstehader) ikke havde funnet opnaae at erholde sin Moders Undeel, havde været en Hevedaarsag til Stridighederne imellem de to Konger; skonadt Erik Glipping ikke uden nogen Grund henviste Prætendenten til Hertug Waldemar af Slesvig, hos hvem denne Aarv indestod. Ikke desto mindre kan bemærkes, at denne Undskyldning dog først gialdt efter 1283 som det Aar, da Waldemar modtog Hertugdømmet; og Eventen imellem Kongerne om den norske Eufedronning Ingeborgs Aarv havde allerede taget sin Begyndelse 1278. — Der ligger i øvrigt ikke megen Magt paa, hvilken Bevæggrund man vil tillægge Grev Jacobs Reise til Norge, da det engang er afgjort, at han aldeles ikke dulgte sin Missforståelse, og at han var en af Hovedmændene i Sammensværgelsen mod Erik Glipping.

Der findes flere betydelige Fejl i en Beretning hos Hvitsfeldt (S. 292), om et Møde, som skulde være berammet at holdes i Bovensberg imellem den norske Kong Magnus (der for lange siden, i A. 1286, var død) og Danmarks Dronning; og at man paa dette Møde havde villet bringe et Aftestab i Stand imellem Erik Glippings Søster Ingeborg og den norske Hertug (rettere Konge) Erik. Herved berores denne Beretning al Troværdighed; og det bliver forgives, at ville i en saadan Omstændighed soge nogen Oplysning af mindre bekendte politiske Forhold og Tildragelser, eller komme paa Spor efter et Forsøg til ved Gistermaal at bilægge den lange Strid imellem de to Konger¹¹⁾). Denne vedblev i en Række Aar

¹¹⁾ Prof. Suhms Danm. Hist. X. S. 980—31.

at sveække og ødelægge Danmark. Krigen sortes af de Norske endnu efter de gamle Vikings Skif; de danske Kyster blev hærjede under aarlig gientagne Sotog fra Norge; især gjorden ved sin Driftighed og Grumhed bekendte Fribytter-Jarl, Mindre-Alf, sit Navn frygtet og afskyet ved sine Plyndringer i Jylland og i Skaane. (S. R. Dan. I. 247. 248. 293.) Disse og andre Sorøvertog, hvorved de danske Kystlande lagdes øde, vakte og vedligeholdt national Forbitrelse og Fiendskab imellem begge Folk, imedens de tillige havde politisk Indflydelse, og knyttede Forbindelsen imellem den danske Regierung og Hansestæderne endnu fastere; eterdi begge havde fælles Tab og Krenkelser at hævne paa Normændene. Den fortrolige Stilling, hvori Erik Glipping havde sat sig til Hansestæderne, og de store Friheder, han havde tilstaet dette Handelssamfund, paa en Tid da Stæderne optraadte i fiendtligt Forhold til Norge, forsikrede Kongen om Bisstand fra denne Side, og bidrog til at bestemme Retningen af Danmarks udvortes Politik, og saaledes tillige Støttepunkterne for den danske Kongemagt og dens Modstandere. Lybekkerne afslog aldeles, at give de Sammensvorne et Tilflugtssted i deres Stad. Derimod sandt de fredlose Kongemordere haade Bestiermelse og Undersøttelse i Norge, i hvis Heide mod deres Fædreland de længe deeltogte. Uden at ville giøre den norske Konge til egentlig Deeltager i de Sammensvornes Mord-Anslag, lader det sig derimod tilsyne, at han vidste at drage al opnaaelig Fordeel for sine fiendtlige Planer mod Danmark af dette Riges udvortes Uroligheder; at han indgik i fortroligt Forhold med Kongemorderne, og benyttede deres Hjælp til at foretage sine ødelæggende Krigstog. Man behøver dersor deg neppe at antage, at han virkelig har gjort deres Sag til sin egen, eller at han fortsatte Krigen saa længe i den Hensigt, at ville skaffe de Fredlose deres mistede borgerslige Rettigheder i Danmark

tilbage. At en Opsordring til den norske Konge udstedtes af Erkebisshop Jens Grand, og at der i den norske Konges Krigs-erklæring blandt andre Alrsager til Krigen påaberaabtes, at man i Danmark havde negtet de Fredløse deres Ret, da man ikke havde tilladt dem at forsøre sig ved Klionsbed: beviser endnu ikke, at den norske Konge har taget nærmere Deel i de Sammensvornes Sag, end den, som stemte overeens med hans egen Fordeel. — Nærmere at gaae ind i en Beretning om Krisen imellem Danmark og Norge, og om den Deel, de landflygtige danske Kongemordere toge i denne Krigs Oprin under Erik Menved: ligget udenfor nærværende Afhandlings Grænser. Vi kunne derimod ikke forbigaae den Bemærkning, at man seer, de Sammensvorne, skindt aabenbare Landsfiender og Forrædere, ogsaa fandt Understøttelse og Forsvar i den danske Erkebisshop Jens Grand — en myndig Hierarch, som paa Lund's Erkesøde ganske fulgte Jacob Erlandsens Grundsatninger, og arbeidede for Bestyrkelsen og Udvidelsen af Kirkens Friheder ved en Overeensstemmelse i alle Tendentser, der viste en gennem flere Stægter vedvarende Consequents i det hierariske System, ligesom den visle den vedvarende stærke Spænding imellem den danske Stat og Kirke, hvis Fremgang især besordredes ved den forstes politiske Svækkelse¹²⁾.

I det Foregaaende har jeg søgt at giøre det tydeligt, hvilke de fiendtlige Modstandscrester vare, som bidroge til at svække baade Kongemagten og Nationaliteten i Danmark; i det jeg i Korthed viste, at Tidsalderens Natur og Udvifling vedligeholdt og fremmede baade Hierarchiets og Aristokratiets Fordringer, hvilke stode i Berorring med beslagte Tendentser næsten i alle europæiske Lande; og at det saaledes ogsaa var disse Kretsters overvejende politiske Betyd-

¹²⁾ Svo. Udviflingen af Jens Grants hele Forhold, i Kongens Indlæg i Procesacterne (Responsiones Regis) S. R. Dan. VI. p. 291—293.

ning og Indflydelse paa Statsudviklingen, hvorved efterhaanden, da Genheden i Statslivet blev sondret og den gamle Krigshæder tabte i sin Glans, ogsaa Folkelivet tabte i sin Betydning og Udvikling. Fra dette Synspunkt, men vist nok ogsaa af uedlere Bevæggrund kan man for en Deel forklare sig, at et Adelsparti i Danmark endog sluttede sig til Danmarks Fiender imod deres Konge, til Slesvigs Hertuger, til de mod Kongen fiendtligtindede Prælater; muligen ogsaa til Norge. Men det synes tillige tydeligt, at endelig dette Riges aabenbare Fiendtlighed, Landsforræderiet, og det af Loven og af en gammel, uudslættelig Folkesolelse lige brændemærkede Kongemords nationale Vandre, paa ny have vækket den flumrende Bevidsthed om et fælles Fædrelands Krav, og igien forenet Nationens Kræfter til Forsvar, baade mod Forræderne og mod den udenlandske Fiende. De sammenvorne Fredlose havde overskredet de Grænser, som endog den mest ensidige Partiaand hos en aristokratisk Faktion maatte erkiende, under dens egoistiske Stræben, og under Striden mod Kongedømmet og dennes Rettigheder. Saaledes funne vi forklare, saavel den hestige Strid blandt Adelen paa Danehoffet i Nyborg ved Pintsetid 1287¹³⁾), hvor Kongemorderne blev domte; som ogsaa Aarsagen til den almindelige Mangel paa Deeltagelse og Understøttelse, de Fredlose maatte prove i den Krig, hvori de optrædte som Danmarks Fiender. Med al den Varsomhed, Jens Grand synes at have sagtaget, kunde han dog ikke undgaae, at ogsaa paa ham faldt Skyggen af et tvetydigt Forhold til de Sammenvorne, fremfaldt baade ved Slægtforbindelser, og ved den hierarchiske Fornegtelse af Fædreland og Nationalitet. Derimod maa det forekomme os, at Kongemordernes hele Stilling til den danske Adel i Allmindelighed,

¹³⁾ „Orta est magna dissensio inter meliores regni de morte Regis.”
S. R. Dan. I. 17°. (Ifr. Suhm. XI. S. 9, 10).

uagtet den stundom fiendtlige Modsatning, der fremtraadte imellem Kongen og Uristokratiet, ikke berettiger os til at betragte Mordet fra samme Synspunkt, eller som udgaaet fra de samme Forhold og Omstændigheder, som andre ulovlige Optru under Erik Glippings Regering. Vi kunne finde Sammenhæng imellem de danske Hierarchers dybere Planer, og den Bistand, de fremfaldte for disse hos en Stand, hvis Straaben havde meget tilfælles med deres egen; vi kunne finde det rimeligt, at de slesvigiske Hertinger, der uafladeligt havde, om ikke den danske Krone, saa i det mindste deres Uafhængighed i Sigte, gjerne til deres egen Fordeel benyttede den danske Adels Opposition mod Kongedømmet. Men da denne Uristokraties Magthyst netop maatte finde og fandt svagere Modstand hos Erik Glipping, end Tilsædet vilde have været med en mere kraftig Personlighed hos Regenten: saa funde det ikke være almindelig Stands-Interesse, der fremfaldte et Anfauld paa denne Konges Liv. — Inden vi nu nærmere betragte de personlige Omstændigheder, som baade Kroniken og Folkeviserne nævne eller antyde, som egentlige Bevæggrunde til en Forbrydelse, hvilken den allerstørste Deel af den danske Adel gav dens rette Navn og Betydning, ville vi endnu tilføje nogle Slutningstræk til den ovenfor udfastede Skildring af de Elementer til et politisk Liv i Danmark, der staae i Slægtstab og Verorring med Tidsalderens fleersidige Bevægelser, hvoraf nogle (s. Ex. de videnkabelige) neppe endnu havde naaet til Norden; imedens andre (saasom de hierarkiske) længe havde fundet Vejen dertil. Der er et saadant Element, hvis Udvikling i Danmark under Erik Glipping Regering, eller overhovedet i det 13de Aarhundrede, vi hidtil ikke have omtalt: Borgerstanden. Dens Tilværelse og Stilling i Staten kan dog ikke lades ganske ubesort i en almindelig historisk-politisk Skildring af hin Tid.

I det sydlige Europa vare Stæderne allerede fremtraadte som en politisk Magt. I Italien havde de, under en alvorlig Kamp med Keiservælden, grundet betydelige Friheder under demokratiske Former, hvori et særeget aristokratisk Element enten oprindeligen var tilstede, eller suart dannede sig. I hvilken Grad og med hvilken Virkning Stæderne i Frankrig og Tyskland kunde optræde som Modkraft mod Feudal-Aristokratiet, efterat de havde frigjort sig fra deres Uafhængighed af samme, kan ikke være Formaal for disse Betragtninger. Mere vedkommer det vort Maal at fremstille, hvorledes tydelige Spor findes i de danske Stadsretter til en Oprindelse, der i det mindste var ligeartet med de forberedende Vilkaar for Stæders Opkomst i Tyskland; uden at dog en fastere Uddannelse af politisk Betydning hed eg udvortes Magt satte de danske Stæder i Classe med de tyske. Man finder saaledes unegtelig en Overensstemmelse imellem de Forhold i Tyskland og Danmark, som kunde give Oprindelse og Fremvoert til saadanne Immuniteter (Klobstedsfriheder), der varer uundværlige, naar en særskilt Commune skulde frigjøre sig fra Andres Domsret, og uafhængig ordne sin indvortes Vestyrelse og Politimagt; og denne Overensstemmelse viser, at Optagelsen af nye Elemlenter i Staten fulgte med Culturens Fremskriden under det hyppigere og mere fredelige Samqvem med andre Folkesærd. Men Stæders politiske Betydning beroede paa foregaaende, meer eller mindre gunstige Vilkaar for Udviklingen af materiel Velstand og statsborgerlige Rettigheder; og disse Vilkaar varer meget forskellige i Tyskland og i Danmark.

Stæder sandtes allerede i en langt ældre Tid i Norden; saadan nemlig, hvis Opkomst var belinget ved Kongernes jævnlige Ophold paa et vist Sted; ved Folketingene og de store National-Osfringer; eller ved eet og andet Steds fordeelagtige Beliggenhed for Handelen, og flere heldige Lecal-

forhold. Disse ustridige ældgamle Kiendsgierninger have dog ikke efterladt sig blivende Spor i den sildigere Samfundsorden og Forfatning, som dannede sig samtidigt med den mere afsluttede Stilling, hvilken Stæderne antog, da ogsaa de maatte prove Virkningerne af Middelalderens Cultur og af de borgerlige Næringers Fremskridten. Vi have her saameget mindre at giøre med hün ældre Periode i Stæernes Historie, og holde os kun til Slutningen af det 13de Aarhundrede, da Stædersnes Menigheder i deres Tilsand og communale Forhold mere nærmede sig deres udenlandske forbilleder.

I Danmark gaves der paa den Tid Stæder, baade med umiddelbare og middelbare statsborgerlige Rettigheder; eller som baade af Kongerne selv, og af Bispepperne, vare begavede med Statbretter og Privilegier¹⁴⁾. Højhedsrettigheder over København udevedes saaledes af den Roekildske Bisrop, og i samme Forhold stode de Bornholmske Kibstæder til Erkebisoppen i Lund. Det er derhos ikke let at sige, om en ældre Autonomie i saadanne Stæder var gaaet forud for den Stilling af Lydighed under Prælaterne, hvis Spor man finder i mange historiske Documenter. Vist nok fremtræder ogsaa i dem et Forhold af giensidige Rettigheder eller Pretensioner, der hvor Formen selv minder om „leges paclitiæ“; men Nedvendigheden af at manne hos Prælaten sege Stadfestelse af Vedtegternæ vidner dog om Borgernes Afhængighed af ham. De Afgifter af forskellig Venøvnelse, som Københavns Borgere maatte yde til Roekildes Bisrop; Borgernes Skyldighed, paa egen Bekostning at befordre Prælaten over til Skaane; hans Rettighed til Boder for Forbrydelser, begaaede inden for Stadens Grænser, og til at kunne kræve Undersøttelse af Stadsboerne til Beskyttelse af hans Ejendom, hvorimod Sta-

¹⁴⁾ Jvf. Schlegel om de gamle Danses Rettsredvauer. S. 191.

dens Indbyggere derhos skulde være fristagne for anden Udrustning: disse Omstændigheder synes at vidne om et gienstigt Forhold af Lehnsbolhed og Lehnspligt. At en Borger i København ej kunde støvnes til noget Ting udenfor Staden, stemmer overeens med Købstædersnes Paastand paa egen Domstrettighed; men indskrænkes dog ved, at Bisshoppen kunde besilge Undtagelser for denne Rettsighed¹⁵⁾). — I de umiddelbart under Kongerne lydende Stæder var ogsaa den kongelige Stadsfæstelse for Stadsretterne uundgaaeligt nødvendig, naar de skulde vinde Lovkraft; men at der saa ofte fun er Tale om en saadan Bekræftelse, viser ogsaa tydeligt, at Stadsretternes skriftlige Optegning er udgaet fra Borgerne selv¹⁶⁾). For alle nye Statuter (eller Alt, som skulde stilles af Ny) udkrævedes „Fogedens“ og Borgernes Samtykke¹⁷⁾). Fogden var den Embedsmann, der vaagede over Kongens Rettsigheder, havde Deel i Boderne, tog Vare paa Politiordningen, og udøvede en baade executiv og styrende Magt; hvormod Undersøgelser om Drab og andre Forbrydelser steer ved Fogden (Advocatus) og Consules (Raadmænd) i Forening. I disse de biskoppelige og kongelige Stæders Forfatning finde vi mange Spor til tydske forbilleder; og saaledes ogsaa i Geistlighedens Overdragelse af egen Jurisdiction og førstikalte Privilegier til Stæder, som opstode, naar de under Kirken hørende Stadboer fritoges fra den verdslige Domstret, hvilken Greverne i ældre Tider udøvede i Tyskland paa Keiserens Begne.

Bel sandtes i Danmark ingen saadan, af verdslig Lehns-højhed afhængig Rettspleie, som bidrog ved dens Misbrug og

¹⁵⁾ Danse Gaardsretter og Stabsretter, udgiv. af R. Rosenvinge. S. 96—100.

¹⁶⁾ Schlegel om de Danses Retssædvaner. S. 178. 198. 210.

¹⁷⁾ Roskilde Stadsret: (Stadsretet af Erik Glipping, 1234) S. 16. Rosenvinges Gaardsr. og Stabsretter S. 181.

Fortryk til at fremkalde i Tydskland Uddannelsen af de biskoppelige Immuniteter; men der fandtes dog, som vi have set, biskoppelige Stæder, eller saadanne, som erkendte Bisshoppen for deres nærmeste eller umiddelbare Overherre. Formodentlig udgik dette Slags geistlige Lehnhøihed fra enkelte Rengers Gaver og Bevilgninger, der hyldede den opkommende Grundsetning: at den kirkelige Vordeindom skulde medføre Fordringen paa Udøvelse af den i sig selv udenlandske Welchbildsrecht.¹⁸⁾ — Vi funne her ogsaa bemærke, at den Midtørhed, hvormed Jacob Erlandsen ivrer imod „Sodalitia & ebrietates“, som Anledninger til meget Ondt, minder om de i Danmark og Norden hyppige Gilders Indflydelse paa Statsforsatningens Udvikling, og om Vedligeholdelsen af ældsgamle Retsforhold, hvilke i Anvendelsen af Nørvninger og Kiened som Reisbevis, og i criminale Sagers Hensyden til Afgangselse ved den Anklagedes Eigemænd, sogte en Støtte for personlige og borgerlige Rettigheder. De Grundsetninger, som gjorde sig gældende i Gildeerne og deres „Skraer“ eller Vedtegter, agtedes ogsaa i Stadsretterne; og Fortrin, som tilstoddes Medlemmerne af hine førstlste Foreninger, af halv geistlig, halv verdslig Charakteer, vidnede om hin vedvarende Agtelse for en Institution, der var ældre end Stadsretterne. Maaske har den demokratiske Tendents i samme bidraget til Ekebiskoppens Uwillie imod „Sodalitia“; men upaatvivlelig henviser ogsaa Tillægget „ebrietates“ til en hyppig Ustik, hvis Virkninger ikke blot indskränsedes til Gildestuen, hvor man ved Voder sogte at modarbeide den; men som ogsaa udenfor Salen vist nok ikke sjeldent har medført Uordener, till hvil Natur vi kunne slutte os af det, som yttres om „illicita conjuratio, et

¹⁸⁾ Jvf. Nordstrøm Bidrag till Sv. Statsförfattn. Hist. I. 264. 65.

*conspiratio, et perjurium*¹⁹⁾). Formedenlig sigtes herved ogsaa til Misbrug af Nævningers Ged (Edgårdzmän) og af Gildebrodrenes Skyldighed, at beskytte en Broder imod Folgerne af Lov-Overtrædelser; ligesom at ledsgage ham bevæbnede til og fra Herreds- eller Landsting, i Tilsælde hvor han blev nødsaget til at mode for disse, og ikke kunde slippe med at dommes efter Gildets Vedtægter. Man kan let tænke sig, at Retskrænkelses, og Protester mod saadanne, stundom kunde reise sig af visse Forhold, i en vild og anarchistisk Tid, hvor ikke engang Agtelse for Kirkefreden altid beskyttede mod Voldsgierninger. Det er uden Tvivl ogsaa i Trangen til at sege Vestkermesse mod Vold og Uret, ved sælles Understøttelse og Forsvar, at vi kunne se en af Anledningerne til Gildernes Optkomst, og til Udviklingen af deres Forfatning og Vedtægter. Men disse mindre og sluttede Samfund maatte nødvendigen, under de større Stadscommuners Streben efter borgerlig Frihed og Orden, og under Udviklingen af deres autonome Retsforfatning og Stadsret, stundom kunne komme i et Slags Opposition til de sidste; sørdeles da man seer, at undertiden anseelige Prærogativer vare indrommede Gildebrodrene, fremfor de øvrige Stadsborgere. Saaledes skulde ethvert Medlem af et Knudsgilde i Vidnesbyrd gielde saameget som tre Mand gilde og gieve; og efter den Roskildeiske Stadsret kunde en Gildebroder frie sig med en Trediedel mindre Lov, end andre Borgere²⁰⁾; saaledes at i disse Tilsælde den personlige Rettighed steg i Forhold til Vedkommendes forskellige Stilling som uden byes Mand (uthortis kommen-des), som Børger, eller som Gildebroder; af hvilke f. Ex. den første, naar han anklagedes for Hærverk, ligefrem skulde værge

¹⁹⁾ Ser. R. Dan. V. p. 594. Nordstrøm, l. c. S. 372—74.

²⁰⁾ K. Anch. om gamle danske Gilder. Jur. Skrifter III. 186. 187.

sig efter Landslov²¹⁾). For Resten lader det sig neppe med Bisched afgjøre, hvorvidt uffravne Retsvedtægter, eller Landsloven, i Kibstæderne gialdt som subsidiaire, i de mange Tilfælde, der ikke vare optagne i de særskilte Stadsretter.

I øvrigt funne vi fremhæve, som charakteristiske Træk, næst efter Stadscommunernes Stræben efter særegen, af Landstingene uafhængig Jurisdiction, en hermed forbundet Bestrebelse for at holde både Adel og Geistlighed ude af Menigheds Borgersamsfund, tilligemed den deelvis opkommende oligarchiske Retning blandt Borgerne, og i enkelte Stæders communale Love en vis Tendents til større Strenghed i Straffelovgivningen. Saaledes finder man, at i Ribe's Stadsret (1269) er Straffen for grove Forbrydeller skærpet fra Voder til Legems- og Livsstraf. Det kan maastke have været særskilte Forhold, hyppigt Saenguem med udenlandsk Handelsmænd, der segte til Staden, m. m. som har foranlediget slige Afsigelser fra Straffelovenes ældre Normer og Grundsatninger (s. Gr. i Rees-filde og Holbeks Stadsretter). I øvrigt see vi ogsaa allerede i bemeldte Stadsret for Ribe en foregået Indflydelse af Raadet eller Stadsevigheden, i det Fogeden og Raadmændene i denne Stad tilkiendes Ret til at udstede Anordninger, som kunde blive gældende uden Borgernes Stadfestelse; ja denne Stadsret forbyder endog Borgerne, at fremkomme med noget Forlag paa Stadens Ting, uden Raadets Samtykke. Principet for en Modsatning fra Stædersnes Side, med Hensyn til Adel og Geistlighed, rober sig bl. a. i Ribes Stadsret ved det mærkelige Forbud, den indeholdt: at Ingen i Staden maae til Kirke, Kloster, Biskop eller Riddermand sælge eller testamente nogen fast Ejendom; men enhver saadan stal bydes fal til Stadens Borgere, og Kibbesummen kan vedkommende Gier da

²¹⁾ Resenvinges D. Stadsretter. S. 189. §. 5. S. 175. §. 3.

auvende til Sælegaver efter eget Godtbestindende²²⁾). Eigesledes foreskriver den ældste københavnske Stadsret af 1254, §. 13, at ingen Borger, under noget Paaskud maa sælge nogen saadan Ejendom, enten til Kongen, eller til nogen Ridder, eller Herremand („Principi, aut militi, aut *homini domino-rum, qui vulgariter dicitur Herræmæn*“), uden Bisshopens Tilladelse, eller uden at Ejendommen først var buden ham tilkiobs²³⁾). — Om en saadan Borgernes Afsondring fra Ridderkabet udsprang fra en Spænding imellem begge disse Stæder i Danmark, eller slige Anordninger ligefrem ere kaan fra Lybek eller Hamborg, i hvilke Hansestæder man paa samme Maade sogte at holde Adelsmænd ude²⁴⁾): ville vi lade være uafgjort. Bekjendt er det, at adskillige Forskrifter i Riber-Ret ere overførte fra den Lybekske Stadsret, som desuden ligefrem blev antaget i enkelte flesavige Stæder.

I Almindelighed lægges det saaledes for Dagen ved de danske Stadsretter fra det 13de Aarhundrede, at der i disse ligesaavel tages Hensyn til Kongenseller, i en biskoppelig Stad, til Bisshopens) Hovhedsrettigheder, som til Borgerskabets Paastand paa Rettigheden, at dommes af sine Eige efter Bedtægter, eller Lovforskrifter, hvori Borgerne selv havde samtykket; men til hvis Lovgyldigbed behovedes Kongens, eller Øvrighedens Befræstelse. Raadets tiltagende Magt og Indskrenkning af den almindelige borgerlige Autonomie, finde vi dog bl. a. allerede tydeligt udtrykt i Ribe Stadsret. Gildernes Indflydelse paa Købstæders og Borgerstandens Udvikling er oiensyntlig, og deres Sammenhæng med Trangen til at beskytte personlig Sikkerhed kan heller ikke miskiendes. Maar endog

²²⁾ Rosenvinges Stadsretter. S. 224. 225. §. 7. Jvf. Schlegel, I. c. S. 212. 213.

²³⁾ Rosenvinges Stadsretter, S. 99 og 103.

²⁴⁾ Jvf. Nordstrøm. I. c. pag. 360.

de geistlige Gilder fra Oprindelsen synes at have været fors-
trulig herstende og hyppige i Norden, saa var ved disse For-
men for dette Slags Samsund given, og deres Indvirkning
paa Retsstilstanden og det communale Liv i Stæderne var
dersor ikke mindre. At Stæder kunde optræde som et magt-
eende Element i Staten, viser sig i deres Jurisdiction og i
Rettigheden til at tage Veder; ligesom Individernes Rettighed
som Borgere i en vis Stad, fremtræder i de dem tillagte Fortrin
for Fremmede, Afgifter, som paalagdes disse, Forkobsret, som
forbeholdtes hine, m. m. Kongens Højhedsret erkendtes
ved Bystatien, der betaltes ham, Danefø, som tilfaldt ham, ved
den kongelige Fogeds Udvørelse af en styrende og executiv Magt,
og endelig ved den offentlige Sanction, han gav Stadsretterne.
At man for Resten i disse ikke kan soge nogen Lovgivningstheo-
rie, udgaet fra enkelte Konger, er allerede sagt. Med Hen-
syn ssær til Erik Glipping kan dog bemærkes den Over-
ensstemmelse, som findes imellem de skærpede Straffe i
Riberetten, og et Forslag af denne Konge paa Danehoffet,
at ophøre Mandebod og indføre Livsstraf for Drab, for at
virke mod de tiltagende Forbrydelses og Voldsgierninger; og
netop de samme Personer, der siden blev Erik Glippings Mor-
dere, siges at have fuldkastet baade dette og andre til Rigets
Bedste sigtende Forslag af Kongen²⁵⁾. — At i øvrigt, lige-
ledes under hans Regering, en ny Periode indtræder i Stæ-
dernes Lovgivning, i det man kan tillægge Erik Glippings
Tid de tidligste Skridt til Nedaction og Indførelse af almin-
delige, eller i det mindste provincielle Stadsretter i Dan-
mark, i Stedet for de tidligere particulaire, for enkelte Byer,²⁶⁾

²⁵⁾ Script. R. Dan. VI. p. 289. Jvf. Suhm. X. 881. 82.

²⁶⁾ Det formodes, at Ribe Stadsret, med nogen formildelse blev den
gældende i Nørre-Jylland og Øyen; ligesom Slesvigis i Sønder-
Jylland, Noe skildres i Sjælland og Småalandene, og Lund's Et-
rat i Skåne. (Jvf. Schlegel, I. c. S. 215.

viser ydermere, at Erik Glippings Regierung, med de stærke Bevægelses blandt Stænder og Corporationer, som robe Transgen til Indforelsen af nye, men ogsaa fastere og hævdede former, heller ikke savner Mærkværdighed i Eo vogivningens Historie, uden at man i den Henseende bør lægge Vægt paa Kongens personlige Medvirkning hertil.

Sperges der, om Stædersnes Borgerskab var betydende nok til at kunne styrke Kongemagten, eller understøtte Kongerne i deres Strid mod Adelen og Cleresiet: da maa man vel kalde dette i Trivl, naar Talen er om større Kraftytringer, eller om betydelige materielle Hjelpefilder. Endel danske Stæder synes vel efterhaanden at have opnaaet en temmelig Grad af Velstand, men neppe egentlig Rigdom; dertil var Handelsrørelsen for indstrenget, og det var ikke de int'fodte Borgere, som drev Handelen i en storre Scala paa en Tid, da Hanseaterne begyndte at faae fast Hold i Skandinavien²⁷⁾, eg at begunstiges ved betydelige Privilegier af Kongerne. Dersmed var allerede Begyndelsen skeet for Erik Glipping, og der gik Aarhundreder hen, inden de danske Kibstæder og deres Borgere kunde afkaste det Aag, som gjorde dem afhængige af den hanseatiske Handelsmagt, der bl. a. allerede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede ikke allene havde faaet det vigtige staanste Sildesfiskeri i sine Hænder; men endog egen Jurisdiction²⁸⁾, og Toldfrihed for Varer, som Hansestæderne indførte ved deres Fiskerlejer, hvor de havde egne Boliger og Oplagssteder. Imidlertid vare uden Trivl ogsaa de Indtægter, som Kongerne droge

²⁷⁾ Rimeligvis er det fornemmelig utsendte Reisende fra Hansestæderne, der forlaaes ved de i Stadsretterne forekommende Giæster (hospites.)

²⁸⁾ Denne udøvedes af sydste Fogeder fra de forstiiellige vendiske Stæder; og Erik udvidede endog Domænetten for den Greifswaldeste Foged 1280 til Livssager. (Ivf. Garterius urkundl. Gesch. des Urspr. der deutsch. Hanse. S. 161. 167. 169.)

af de hanseatiske og vendiske Stæders Sildefiskeri og Sildelejer ved Falsterbo og Skanor, ikke ubetydelig; og dette kan bidrage til at forklare den Tilboelsighed, Kongerne viste til at begünstige denne Industrie, efterat de Fremmede engang var komne i Besiddelse deraf. Erik Glipping bekræftede de af hans Følgengere til de vendiske Stæder forundte Handelsfris heder, gav dem Forsikring om at Tolden for dem ikke skulde forhøjes m. m. (Sartorius S. 168.) Kongen behovede baade Pengelaan og anden Hjælp; denne fandt han hos Lybeckerne, og fælles Fordeel, eller begges politiske Stilling til Norge, bidrog end mere til at forene dem. Et nærmere Forbund sluttedes 1284 med de vendiske Stæder paa 8 Aar; hvorimod Erik Glipping forbod sine Undersætter at handle paa Norge, og lovede at lufse sine Havnne for norske Skibe, indtil Norges Konge havde erstattet Hansestæderne deres Tab, m. m. Paa denne Maade vorede det fortroligere politiske Forhold imellem denne Konge og de hanseatiske Stæder; et Forhold, hvis fuldigere Indflydelse paa den danske Stat vi her ei kunne berøre; men hentyde fun paa de Hindringer, som høist Forhold og Stædernes Privilegier, i Forening med deres større materielle Kræfter, maatte lægge i Weien for den indenlandiske Handels og de danske Kiosbstæders Opkomst.

Heraf lader det sig ogsaa yderligere forklare, at Kiosbstæderne, skondt i Besiddelse af borgerlig Selvstændighed, Autonomie og egen Styrelse, ikke havde funnet erhverve sig politisk Magt og Rettighed, ved Siden af de to højere Stænder; og at deres Indflydelse ved Forhandlingerne paa Danchoffet er reent umørklig. Vel finder man, at Stædernes Desputerede modte paa Herredagen i Roeskilde 1250; men det er derimod ikke afgjort, at de som en stemmeberettiget Stand deltog i de offentlige Beslutninger; og de have maaske indskrænket sig til at hylde Kongen og at begjøre Bekræftelse paa

deres Privilieger²⁹⁾), hvilket ogsaa var det sædvanlige ved enhver ny Konges Tilstrædelse. I øvrigt savues under de nærmest paafølgende Regieringer al Underretning om Kibstædersnes Deeltagelse i politiske Forhandlinger; hvoraf man tor slutte sig til, at der er lagt lidet eller ingen Vægt paa deres Deputeredes Stemme. Heller ikke finder man Anledning i de historiske Data til at tænke sig nogen saa betydelig Befolknings i de danske Stæder³⁰⁾, som man maa skee, f. Ex. af Kirkerenes Aantal i nogle af dem, funde være tilboelig til at antage.

Det kunde endnu staae tilbage, at undersøge de Grunde og Omstændigheder, som medførte Nærmessen imellem Danmark og Sverrigé under Erik Glippings Regierung og den heraf opkommende Forening imellem K. Erik og Hertug Magnus Birgersen (1275); ligesom den snart igien opkomne Misforstaelse og Krig imellem begge Rønner, hvilken dog et Par Åar efter endtes ved en Fredsslutning. (1278.) Men disse Begivenheder havde ingen kiendelig Indflydelse paa Danmarks indvortes Forsatning og Stilling under Erik Glipping, og ligge saaledes uden for vort egentlige Formaal; heller ikke ere de i den politiske Historie af en saadan Vægt eller Betydenhed i deres Virkninger, at de kunde giøre Fordring paa særdeles Opmærksomhed. Vigtigere, end de forbogaaende Fejder imellem Erik Glipping og Kong Magnus, hvortil en Pengefordring fra den førstes Side skal have givet Anledningen³¹⁾,

²⁹⁾ Jvf. Hist. Tidsskrift. IV. S. 251, 252.

³⁰⁾ Ester en Beregning grundet paa Størrelsen af de Summer, som Stæderne betalte i "Oværsæde", kan man f. Ex. neppe tillægge Lund, Ribe og Viborg, tre af de betydeligste Stæder i Danmark, med en Ledingsafgift af 40 Mark Solv, meer end 960 Familier, eller omtrent 5000 Indbyggere. (Jfr. Welschow om Folcemængden i 13. Aarh. Hist. Tidsskr. IV. S. 51, 52.)

³¹⁾ Ericus Osl. lib. III. p. 126, 130. Jvf. Suhr D. Hist. X. S. 784, 785.

synes i politisk Henseende den sildigere. Nærmeste og næreste Forening imellem Kongerne at være; da den medførte Trolos vessen imellem den svenske Thronfolger Birger og Erik Glippings Datter Margrethe. (Suhm. X. S. 767. 860. 896.)

IV.

Efter de foregaende Betragtninger af almindelige historiske Forhold og af Tilstanden i Danmark under Erik Glippings og hans Faders Regering, gaae vi over til en Undersøgelse af de mere specielle Forhold, der stode i Forbindelse med denne Konges Mord, og nærmest funne antages at have fremkaldt denne Misglerning. Naar vi endog erkiende alle de Banske ligheder og farlige Stillinger, som en Konge i hin Tid maatte forefinde paa den danske Throne, ved sammenstodende hierarkiske og aristokratiske Fordringer, og en vidt drevne Paastand hos disse Staender paa selvstændige Prærogative, der lagde Bagnd paa Kongemagten, og indskrænkede Folkets Reitigheder: saa funne vi dog i disse Omstændigheder ikke finde Anledning til at udlede Forbrydelsens Motiver fra reent politiske Forhold. Vi heve allerede ovenfor antydet den slesvigiske Hertugs Forhold, saavel til den myrdede Konge, som til hans mindreårige Efsterfolger. Var Hertugen end ikke fri for Mistanke om Medvidenhed i de Sammensvornes Planer³²⁾, (en saadan Mistanke var ogsaa falden paa hans Drost, Løke Albildgaard, hvis Navn dog ikke findes blandt de øvriges, i Proceszen mod Jens Grand) saa viser dog hans Udnævnelse til Rigsførstander, baade at han havde mægtige Forbindelser i Dan-

³²⁾ Ges. om Hertugen S. Rer. Dan. I. p. 125. II. p. 389. V. p. 531. 615. Om hans Herhold til den mindreårige Konge, Erik Menved, VI. p. 220.

mark; og at disse Forbindelser, for at virke til Opnaaelsen af denne høje Værdighed, maa have ligget uden for det Parti af Misfornøede, hvorfra Sammensværgelsen udgik. Om disse maaskee have haabet og ventet sig mere af Hertugen og hans Beskyttelse, end han fandt det raadeligt at opfylde? — Derom kan intet afgiores efter historiske Vidnesbyrd. Enkelte Narbogers Beskyldning sætter ham vel i et tvetydigt Lys; men Bevis imod ham giver denne ikke. Heller ikke er det af Historien klart, hvor sterk de Sammensvorne Parti har været; thi ei engang Antallet af Deelstagerne i Mordet berettes overensstemmende i alle Kilder. Flere af de Sammensvorne synes ei at have været tilstede ved Udsorelsen; ogsaa dette kan have givet Anledning til den forskellige Angivelse af Tallet. Den sikkerte synes at maatte have været Opregnelsen af de Personer, der domfældtes paa Danelhoffet i Nyborg 1287; og dog mangler her endog den af Morderne, der allerforst skal have anfaldet Kongen: Palle Eitle, Marst Stigs Svigerfader. Maaskee var han død i Mellemtíden³³⁾.

Allerede ovenfor have vi antydet, hvor lidt det danske Aristokraties Fordeel overhovedet kunde fordre Offeret af Erik Glippings Liv; og ligeledes mene vi, at foregaaende Skildringer have lagt for Dagen, at Adelen, som Stand betragtet, allerede havde vundet saa betydelige Rettigheder ved de kongelige Tillstaaelser; at Danelhoffets Deeltagelse i Rigets Styrelse var blevet sat paa saa fast en Fod, og Aristokratiet politiske Magt blevet saa vidt betrygget ved Kongens Haandsætninger, at det hverken kunde være rimeligt eller troligt, at denne Stand pludselig, ved den farligste og mest eprørende Forbrydelse, skulde sætte de nylig vundne Fordele i Bone. Det er saameget

³³⁾ Jvf. bl. a. S. Rer. D. I. p. 125. 170. 188. 218. 256. 291. 302.
VI. p. 315. Suhm. X. D. 933-40.

mindre rimeligt, da vi snarere maa antage, at Adelstanden i sin Stilling til Kongemagten og de ovrigt Stænder, af Erik Glipping, som en Folge af denne Konges mindre kraftige Charakteer, var bleven formeget begunstiget, end at den i Virkeligheden skulde have haft Grund til Klage. Vel beskyldes han af det hierarchiske Parti, i Forening med det misfornøjede Adelsparti, for Rettens Forsommelse og udøvet Vold og Undertrykelse; men hvad berettiger os til allene at høre den ene Part i Sagen? Kunne ikke Kongens Forsvarere have haft lige Foie, naar de fremstille dens anden Side — naar de skildre os et Adelsherredomme, der udsugede Landets Krofster, og tilranede sig Kongedommets Rettigheder? ³⁴⁾ — Vi antage derfor dette Resultat: *I Standens Interesse laae ikke Erik Glippings Mord.*

Hvorvidt Slesvigste Anslag og Hertug Valdemars Fremtidssplaner i Landom have virket, tor Historien ikke afgjore; men at Ullskyndelser fra denne Side til Oprør eller Kongemord ei kunne have været de nærmeste eller umiddelbare, er allerede vist, og modsiges endeg af Forbrydelsens Udførelse, af den Forbitrelse og Grumhed, der røber sig i Mordgierningen selv. Denne bærer intet Præg af at være en ved hemmelige Anstifter fremkaldt Udaad; men snarere af at være et Værk af Eidsstab, personligt Had og Hævnlyst. — Saaledes føres vi derfor med større Sandhylighed til de i nogle Annaler forekomende Beretninger om Kongens Ukydskhed, om hans Krænkelse af Egtestabets Ret i adelige Huse, og særlig om hans Vandrelse af Marsten Stig Andersens Egteseng; skondt det ei kan lades ubemærket, at andre Marbøger reent forbigaar en saadan Bevæggrund til Mordet; — medens enkelte derimod ikke uhydeligt henvise til Virkningen af Hertug Valdemars Deels-

³⁴⁾ Script. Rer. Dan. VI. p. 287.

tagelse i Anslaget. — Men, hvor sterkt endog Partihadet imod Erik Glipping har været, og hvor magtpaaaliggende det kan have været endog for det hierarchiske Parti, at sætte en Konges Charakteer og Handlinger, som laae i aabenbar Strid med Hierarchiet, i det mørkeste Lys: saa lader det sig dog ikke antage, at en Beskyldning, som ovennævnte, reent funde opdigtes, da dens Falskhed og Grundløshed, under de stedsindende Forhold, alt for let af Samtiden, eller en ikke meget sildigere Estertid, funde være bevist; især da Erik Glippings Esterkommere i flere Sloegted bare den danske Krone. Kongen fattedes desuden ikke Venner, ogsaa blandt det danske Cleresie; og det var jo fra denne Stand, at Historiens Esterretninger og Skildringer i Annalerne udgik. Man kan derfor vel see en taus Veltalenhed i endel af disse Aarbøger, for hvis Forsatstere det var lettere, stiltiende at forbigaæ Handlinger og Omstændigheder af den Art, end reent at opdigte dem, naar der aldeles ingen factisk Grund havde været. En saadan Forbigaaelse finder man endog hos en meget sildigere Annalist. Petrus Olai (fra Beg. af det 16de Aarh.) har i sine Annales Dan. (S. R. D. I. p. 188) af en langt ældre Kroniske næsten ordret optaget dens Verrettelser om Erik Glippings Mord; men af en eller anden Grund har han udeladt Anledningen til Kongemordet, som den gamle Aarbog fremfører med stærke Udtryk³⁵⁾. Man kan vistnok vanskeligere hos den sildige P. Olai tænke sig noget Hensyn til Forsigtighed i at omtale en Konges Handlinger, der var død for meer end to hundrede Aar siden. Snarere funde man antage en saadan Grund til, at ogsaa den saakaldte „Chronicon Erici Regis”, som

³⁵⁾ „In ultionem, ut ferebatur, ultio nefandæ libidinis, qua (rex) corruperat & expugnaverat multarum, etiam nobilium pudorem; inter quas etiam fuerat stupatra uxor domini Stigoti, Marschalei regni.” Anonymi Chron. Dano-Suec. S. R. D. I. p. 392. (Skr. Petr. Olai Chron. I. 125.)

tillægges Erik Menveds Tidsalder, ikke har optaget noget om de Marsager til Sammensværgelsen og Mordet, der findes anførte i saadanne Annaler, hvis Førfattere levede udenfor Danmark; (f. Ex. den ovenfor anførte Kronike, og *Annales Minorum Wisbyenses*. S. R. Dan. I. p. 236.)

Man seer derimod, at flere Annalister udtrykke en stærk Harne og Uvillie mod en Voldsgierning, der satte en Ekamplet paa det danske Navn („sempiternum opprobrium Dano-rum“); og at de saaledes have bedømt et ved sine Omstændigheder endnu afskyeligere Kongemord fra det religiose og moraliske Synspunkt. Hvor saadanne Narbøger derhos intet melde om nogen Anledning fra Kongens Side til de Sammensvornes Forbittrelse, der maatte det undersøges — hvis endog en saadan Taushed ikke har været frivillig — om vedkommende Annaler ikke kunne tilhøre en sildigere Tid, da de berørte Omstændigheder vare mindre alment bekendte; ligesom eg, hvorvidt de virkelig ere forsikellige, og ikke, i det her berørte Punkt, have udføret hinanden, eller lade sig henfore til een og samme Kilde. At flere af de ældre Narbøger udtrykkelig fremhæve, hvorledes Morderne netop vare saadanne Adelsmænd, der havde staet i fortroligt Forhold til Kongen og nydt stor Gunst af ham: strider ikke imod Adelens Stilling i Almindelighed under Erik Glipping — en Konge, der mere gav efter dens Fordringer, end modte den med kraftig Modstand. Saameget mere rimelig bliver den Forudsætning, at Forbittrelsen over en personlig Krænkelse har været en sterkere Drivfieder til Forbrydelsen, end Standens eller Enkeltes Fordeel. Betænker man, at den største Deel af de Sammensvorne skulle have tilhørt Skalm Hvides og Absalons beromte Slægt, der var saa rig paa store Navne eg indteg en saa anseelig og ærefuld Plads i Danmarks Historie: da bliver det saameget mere forklarligt, at en For nærmelje eg

Krænkelse, tilvojet en mægtig Herre, som tilhørte denne Slægt, og en saa betydende Mand, som Rigets Marst, funde giøre det til en Ugressag for hans Frænder, at tage Hævn over en Uret, hvis saarende Virkning foltes ikke blot af den Paagiel-dende, men af hele Slægten. Den oprørende Grumhed, hvormed Mordet udøvedes, taler ligeledes for den personlige Hævn; og vi maae gientage, hvad forhen er sagt, at det angivne Motiv for denne var af saadan Bestaffenhed, at det snarere, hvor Annalisten vilde det, kunde forbigaes i Beretningen, end ligefrem opdigtes.

I øvrigt funde man vel sige, at dette Kongemord i sin Charakter, i sine Omstændigheder og Folger var et af de Optin, hvor Virkeligheden paa en Maade digter et Drama i tragiske Aand. En Konges personlige Fejl og brødefulde Handlinger maa sones med Kronens og Livets Tab, og ved at fremkalde den blodige Slægthævn, tændes Krigsluen i Landet; Vikings-togenes Barbart fornærer sig i de Røverfejder, hvorved de fredlose Sammensvorne og deres norske Hæspere, en lang Nække Nar forstyrrede hele Danmarks Fred, bragte Mordbrand og Øde-læggelse over en stor Deel af dets Indbyggere, og vakte Usred og Forbitrelse imellem to beslægtede nordiske Nationer. Saaledes strakte Sammensværgelsen mod Erik Glipping sine Folger meget længere ud i Tiden, end til Mordnatten i det øde Finderup; og det i sine virkelige Optin poetisk-historiske Drama taber ikke denne Charakter, saaledes Bevæggrundene til den blodige Handling, som er dets Middelpunkt, kunne modtage en psychologisk, og ikke en blot politisk Forklaring. Stands-Interesser bragte vel allerede Kronen - ill at vakte paa Erik Glippings Hoved; men den faldt først, da Kongens private Handlemaade fremkalde hans Livs tragiske Katastrofie. En saadan Opsatning af Anledningen til Erik Glippings Mord stemmer ogsaa overeens med den usordeelagtige Skildring, som

adskillige Annaler give af en Konge, hvis sandelige Øyster ikke skaaede hellige Rettigheder. Den Tydelighed, hvormed G. B. Jens Grand betegner, at et twetydigt Eventyr havde løkset Kongen ud paa øde, uvisomme Steder, hvor han fandt sin Dod (ob quam miseram causam in loco deserto & suspecto interiū): synes at bekræfte den Formodning, som Annalisterne's Beskyldning vækker: at slige Eventyr hos denne Konge ikke vare usædvanlige. — Derved, maae vi dog erindre, svækkes ikke hvad vi tilforn have ytret, at disse usordeelagtige Træk af Erik Glippings Privatliv ikke indeholdt noget til videre Oplysning af hans Egenskaber i det offentlige Liv, eller af hans Charakter som Regent; og der maa i den Henseende endog blive et Slags ikke let forklarlig Contrast imellem den svagere Østergivenhed, han synes at have viist imod Aristokratiet, og den faste Stilling, han indtog mod Hierarchiet.

Men — kunde man spørge — er ikke de enkelte Kro-nikers eller Annalers Fremstilling af Marsagen til Marst Stigs Sammensværgelse mod Erik Glipping hentet fra Folkeviserne, og forsvinder da ei, paa Grund heraf, Fortællingens strengt historiske Charakter? — Hertil kan svares, at det deels er uafgjort, hvad Alder de bekendte Viser om Marst Stig have; og at det er meget sandsynligt, at de i det mindste kunne være yngre, end endeel af Annalerne; deels har det ingen Rimelighed, at disse torre Narbogers Forfattere, der aldrig stroede nogen poetisk Farveduft paa deres knappe og strenge Tegninger, skulde have givet sig af med Brugen af dette Slags Kilder, eller ved dem ladet sig lede til at omplane deres historiske Facta paa Digtningens Grund. Man vilde i saa Fald ogsaa upaatvivlelig have fundet langt flere enkelte Omstændigheder, Sammensværgelsen og Mordet vedkommende, hos Annalisterne, end disse meddele.

Hvad Folkeviserne selv, og deres Behandling af Erik

Glippings og Marsk Stigs historiske Drama angaaer, da maae vi først bemærke, at de uden Tvivl baade maae have en temmelig hoi Alder og have været vidt udbredte i Norden; hvilket ikke allene bekræftes ved Maaden, hvorpaa Hvitfeldt endnu i sin Tid omtaler "Nyget" eller det levende Sagn om Marsagen til Kongens Mord; men ogsaa ved deres Omtale hos Eriksen Olai (i Slutn. af 15de Aarhundrede.) Saameget mere udfordres det, at vi noget noiere undersøge disse Uttringer af en siern Tidsalders Anskuelse og Forestilling af Forholdene — Uttringer, som vel ei kunne giøre Fordring paa at besidde egentlige historiske Kilders Egenskaber; men som dog giengive enkelte Fortidssagn og Minder i den Skikkelse, hvori Samtiden (eller en nær Eftertid) opfattede Tildragelserne.

I de sierne Tidsalder, da Digt og Virkelighed endnu ikke for bestandigt havde adskilt sig fra hinanden i saadanne poetiske Udgrydelser, der fremtraadte som Udttryk af et heelt Folks digtende Evne, aasspejlede dets Stemninger, dets Følelser, og Livets ungdomsfriske Uttringer, naar Sagnets Skikkelse og Minder vandrede forbi den nationale Bevidsthed — i disse længst forsvundne Tiders Tilværelse og Willede havde et reent episk Element endnu ei afløst sig fra det lyriske, efter hvad den nordiske Folkevises Slægtskab med den sydligere Romanze antyder. For ikke at tale om de endnu siernere liggende Fremstillinger af Volsunga og Vilkina Saga-Kredse, som i mange Lande have havt en vidstrakt Udbredelse, og paanode os Erkiendelsen af fælles, heroiske Minder: saa møde vi, selv indenfor en historisk Cyklus, der i Tid og Rum eier en fastere Skikkelse og sikkre Stottepunkter, Folkesagnet i Besiddelse af saadanne Gemner, hvis Indhold have slaaet an paa den poetiske Sands; og stundom ere ogsaa disse Overder fælles for det hele skandinaviske Norden. Vi funne og ville ei

bestride, at Folkevisen som oftest bygger paa en digtet Grund. Men den nylig yttrede bemærkning om Digtningens og Virkelighedens inderligere Veroring i ældre Tider bekræftes dog tillige ved Tilvoerelsen af Sange, der behandle historiske Grindringer paa en saadan Maade, som bibeholder det mest charakteristiske af Personer og Tildragelser i deres historiske Fremtræden; imedens dog tillige Enkelthederne i historiske Facta betragtes som noget tilfældigt, og noget som dersor tillader en poetisk Omdannelse af Virkeligheden. I Detalierne kan man ikke vente sig historisk Trostab; og Phantasten forandrer og udsmykker temmelig vilkaarligt mange enkelte Troef. Beskrivelsen er som oftest for den poetiske Fremstilling, indenfor den her angivne Kreds, noget uvæsentligt, der ikke tillader stor Omstændelighed, men afgøres ved et Par rafte Penselstrøg. Totalsindtrykket af et Eventyr fremstaar derimod levende for en ungdommelig Forestillingsevne, og Folkets naturlige varme Følelse giengives i den lyriske Grundtone, som gennemtrænger det af Digtningen opfattede Saga-Æmne. Det ydre Materiale besidder sit Livsprincip (nemlig for den konstløse poetiske Bearbejdelse) netop i hin Følelse, og i den moralske Bevidsthed, som fæster sig ved det for begge Væsentlige i de historiske Tildragelser.

Saaledes have ogsaa Viserne om Marst Stig, efter en berømt Forsatters Omdonne, deres Hovedindhold, eller besidde deres Livsprincip for det Factiske, i den Nemesis, der først hævner Qvindens og Hustruens frænkede Ære, og ders efter hævner Kongeværdighedens frænkede Hellighed³⁶⁾. Anstænge vi den ligesom organiske Forbindelse imellem Digt og Virkelighed i Viserne, som allerede er antydet, da lader det sig

³⁶⁾ Dette er W. Grimms Udtryk i Fortalen til de af ham oversatte "Alt-dänische Heldenlieder." Heidelberg. 1811. S. XXVIII. Prof. Nam. til Nyerups m. fl. Udb. danske Folkeviser. II. S. 259.

neppe bestride: at det maa være et historisk Factum, der har fremstaldt Naturdigtsingens Behandling i Folkevisens Form af Hændelser, som besidde en saa omfattende tragisk Dybde. Naar man altsaa endog tilstaaer, at Skildringen har optaget mange reent fingerede Træk, maa dog Handlingens Motiver have ejet historisk Sandhed; efterdi man dog, ved Sammenhold med Narbegerne og andre Kilder, ikke kan andet end henfore de her omhandlede Viser (om Marst Stig og Erik Glipping) til de saakaldte historiske — eller saadanne, der staae i en vis Forbindelse med virkelige Personer og Begivenheder. Skulde ogsaa Eventyrets Motiver være digteede, da vilde et saadant Misforhold komme i Strid med hin Nærmelste imellem Digt og Virkelighed, der bestemte Optagelsen af det Væsentlige i Sagstoffet, for at lade det reflecteres gennem det lyriske Udtryk af en ethisk Opsatning og en reen menneskelig Følelse. Antager man derhos, hvad rimeligt er, at Visernes oprindelige Digting tilhører en Tid, ikke alt for vidt fiersnet fra selve Tildragelsen: da kunde en saa vilkaarlig Behandling af denne, hvorved et reent opdigtet Motiv indlagdes i Sagnet om en Begivenhed, der maatte være i frist Minde, da baade den selv og dens Folger i lang Tid mærkedes over det hele Land, ikke let være mulig. Vilde man nu forudsætte, at Kroniken havde taget sin Beretning om Anledningen til Kongens Mord af Folkevisen, da maatte denne have ligget Begivenheden endnu nærmere, og dens Fremstilling saaledes være endnu paalideligere. Ere Narbogerne derimod en øldre Kilde, end Folkeviserne, da er hines torre Prosa-Natur, der ikke slender det mindste til noget poetisk Element i Fortællingen, saa meget mere Vorgen for, at et saa afgjorende historisk Motiv, som Kongens Forhold til Marst Stig og dennes Slægt, ikke ved Opdigting er bragt ind i en annalistisk Beretning. At heller ikke Partihadet kunde uimodsagt have tilladt sig en

saa betydende Forvanstning af Sandheden, have vi allerede sagt at vise.

Vi maae saaledes antage, at der i den paa det levende Sagn grundede Folkedigtning om denne Begivenhed har været noget Væsentligt, der under Traditionens Vandring fra Slægt til Slægt, fastet i Bisernes Form, ikke kunde omstabels af Phantasien, men oppejledes af denne i levende Tidsbilleder, som fandt Gienklang i hele Folkets menneskelige og moraliske Folelse. Historien har her, paa en Maade, selv digtet et tragisk Drama. — Flere Bipartier i Folkevisernes Skildring stemme desuden ganske overeens med den historiske Virkelighed, f. Ex. at Marst Stig indgik Forbund med Morges Konge, at han byggede en Borg paa Den Hielm, at de Sammensvoerne hørjede i Danmark, m. v. Vi behøve dersor ei at antage for afgjort, at dette skete efter Fru Ingeborgs Raad. Heller ei maa vi glemme, under den hele Udmaling af Tildragelserne, at den dialogiske Form, det metaphoriske Sprog, det eventyrlige Unstrøg og den poetiske Holdning, hensatte os i en Phantasieverden, hvor en Mængde Biomstændigheder kunne være reent digtede. Vi holde ei ållene fast ved det historiske Fundament som et Hovedmoment i Bisernes Fremstilling; men vi tilføie endeg: at det i nærværende Tilfælde er rimeligt næf, at Sagnmindets indgrindende Virken paa Folkedigtningen har strakt sig videre end til det ene Factum, som bestemte Grundtanken i den poetiske Behandling. Man kan neppe troe andet, end at flere udtryksfulde Scener i denne maa gienfalte det Forsvundnes Billeder i Virkelighedens Skikkelse. Den ganste individualiserende Charakter gjør det saaledes troligt, at f. Ex. Mordscenen selv er tegnet med en Trohed, der kommer den historiske Sandhed temmelig nær. Kiendelig Opdagelse er derimod Fortællingen om Kongens Modt med en deilig Domsfru i et Skovhus, og om hendes pludselige Forsvinden under

Omfændigheder og paa en Maade, der giver Fortællingen et Ausstrof af Hæxeri og Trolddom³⁷⁾. Det Overnaturlige, der gjerne slutter sig til Balladen og Folkevisen, og som i sin taa-
gede Skikkelse nærmere sig de handlende Personer i flige Digte,
gaaer ogsaa igien i denne Veretning, der paa engang indeholder
en varslende Spaadom, og en Charakteristik af Kongens
letsindige Tilboselighed, hvorved Digting og Virkelighed smelte
sammen i uadskillelig Forening.

Man kunde imidlertid spørge: robe ikke Viserne om
Marst Stig en afgjort Forklarlighed for Alderstanden, og maa
ei Mistanken om, at de ere digtede i et Parties Interesse
giøre os varsomme, saaledes at vi fun med megen Forsigtighed
maa hylle til deres Sagn og den usordeelagtige Skildring af
Erik Glipping, som disse indeholde? — Vi mene dog, at
denne Betænkelsighed maa forsvinde, naar vi betragte den be-
vidstlose, fra fremmede Vihensigter frie Virksomhed, der tilhø-
rer Naturpoesien; foruden at ogsaa hün Indvending kan bes-
svares med alle de Grunde, i Folge hvilke man maa tilkiende
bemeldte Viser en historisk Kærne, hvortil den digtende
Phantasie støtter sig³⁸⁾. I samme Grad som disse Sange
ikke saameget afspeile en individuel Digers Charakteer, men
suarere en heel Tidsalders konstlose Opfatning af Emner,
der sloge an paa den poetiske Natursands: i samme Grad
maa de fierne en grundet Anledning til at befrygte, at uødle og

³⁷⁾ Jvf. Molbechs Uittringer om de emhaudede Visers historiske og
epdigtede Træk: „Nogle Bemærkninger over de gamle danske Folke-
viser“. Stand. Lit. Selsk. Skr. XIX. S. 37. 38; og S. 78, f. g.
(Hernied kan sammenholdes Geijers Uittringer i Indledn. til Uds-
gaven af E. Folkeviser; astrykt i „Smære valda Skrifter. I. p. 227-
285. 264.)

³⁸⁾ Geijer forslarer vist nok (Anh. St. S. 272) Visernes Upartisched hel-
digere, naar han gaaer tilbage til Folkepoesiens Charakteer, end naar
han søger Anledningen i en Tid, der endnu ikke havde været Standes-
Interesser. (S. 282. 83.)

upoetiske Bevæggrunde skulde have vænktabt den Kongesaga, som paa sin Omwandring blandt Folket opfattedes af deis Natursangere. — Vi finde vist nok unegteelig en vis Forstiel paa Behandlingen og Fremstillingen i den tredie af Viserne, hvor der tales om „Saa mange i Danmark, der alle ville Herrer være“ og om Forræderne, der længe luredে (vogtede) paa Kongen; indtil „den franke Stund“ kom, da „han skulde til Finderup ride“; eller om Marst Stigs „den væue Liv“, der lagde det svigfulde Raad med Ranild, som kosted K. Erik sit Liv, o. s. v. Disse Udtryk af Daddel finde maaßke deres Forklaring i den ufordærvede Folelse hos Naturdigteren, som oprores ved Forestillingen om Forræderi og Kongemord, og til en Tid beherskes af denne Folelses Indtryk. Her dolges ligesaa lidt Misgierningens Skændsel, som der fastes Sloer over den gængse Mistanke om Kongens Forhold til Marstens Frue, saaledes som det fremtræder i Slovjomfrenuens halv spottende Bebreidelser. Det Gruelige i Forbrydelsen maa vase sig ved Siden af Alarsagerne, der fremkaldte Hævnen; og en slig upartisk Opfatning af Stoffet synes suarere at styrke den Forestilling, at Viserne ikke ere digtede indenfor Adelens eller de Sammensvornes Kreds; da man ellers neppe i dem vilde modt Klager over Aristokratiets Tryk og Herfeshyge, og over Landets og Folkets farlige Tillstand. — Herved maae vi dog ei forbigaae den bemærkning, man ikke uden Anledning har giert: at skøndt meget kan tale for, at Folkeviserne fornemmelig ere udsprungne i en lavere Folkekreds, eller fra de ringere Folkeklassers Skiod, lader det sig dog ikke saa let forklare, hvorledes Sange, der have en saadan Oprindelse, komme til næsten udelukkende at skildre adelige Sæder og Levestik, og at berøre den Forestillingskreds, der havde sine Organer blandt Ridderstabet; ligesom der heller ikke i Skildringen af de højere Classers individuelle Forhold frembryder noget Spor til den

Uwillie og Ugunst, som Undertrykelse og vilkaarlig Behandling saa let fremkalde. At Folkeviserne skulde trive sig fra en Tid, da Adelsmagten endnu ikke foltres trykkende, og da en uforstyrret Harmonie skulde have hersket imellem Høie og Lave — vilde være en Forudsætning, der modsagdes af alle de Tidsforhold, som Nordens Historie i det 13de og 14de Aarhundrede lægger for Dagen. Netop til den Periode, da Adelsmagten havde naaet sit Høidepunkt, kunne vi henvøre Folkepoesiens Opkomst, gennem de Viser, som da begyndte at dinges, og som i Tidernes Løb ere blevne omdigtede og overleverede Esterverdenen i en efterhaanden noget forandret Sprogsform³⁹⁾). Alrsagen til den rolige, upartiske Behandling af Fortidens Sagn og Minder, maae vi snarest søge i den Mangel paa Reflexion, Didaktik eller Satire, som er kiendetegnet paa en Digtart, i hvilken den skabende Evne umiddelbar grises af Sagnets Indhold, og da, med den friske Natursands, slutter sig inderligt og nærlig til et poetisk Stof, som har de Egenskaber, der ei kunne forseile at vække en saa livelig Declstagelse, at den udelukker alle fremmede Motiver, Bihensigter eller subjective Antipathier.

Vist nok træffe vi i den tredie af Marsk Stigs Viser negle Spor til Utilfredshed med den daværende Tillstand i Danmark⁴⁰⁾; men disse Udtryk ere ei af den Art, at de ophører Folkepoesiens ovenfor betegnede Charakter. Vi kunne i Folge heraf ikke tænke os nogen fortrinlig Bevaagenhed for Adelstanden, eller at Visedigteren skulde med Forhæv have forsvarset historiske Facta efter et vist Parties Interesse; saa lidt som man maa vente sig annalistisk Neiagtighed og Paalidelighed

³⁹⁾ Jvf. herom Molbech's Bemærkn. over de gamle Folkeviser, I. c. S. 81—92; og S. 44, 45.

⁴⁰⁾ Jvf. de i Maanedstr. for Lit. 1829. II. S. 488, 489 foreommende Bemærkninger herom (af Molbech.)

heder, der medførte Erik Glippings Mord; og af Begivenhederne, der var den umiddelbare Folge af samme, har Kroniken kun bevaret Brudstykker og mangelfulde Bidrag til en Skildring af Sammenværgelsens Natur og Anledning, og af de politiske Bevægelser, som Mordet og de Skyldiges Fredløshed medførte. Deeltagernes Personlighed har den forbogaaet, og i Stedet for Charakteerbilledet skimtes blot enkelte moralske Grundtræk. Det samme gælder om Erik Glipping selv, naar man overveier, hvor stor Indflydelse Tidsforholdene kunne have haft, med Hensyn til de Klagepunkter over Vold og Undertrykelse, øvet mod Kirker og Klostre, eller forsømt og tilsidesat Retspleie, m. m. hvilke dog Kroniken retter umiddelbart mod Kongen selv. — Danmarks forringede og værgelose Stilling under Erik Glippings Regierung, som tillægges hans Udygtighed til at styre Riget, og gjorde Savnet af gode Raadgivere føleligt: ere Omstændigheder, som det falder lige vanskeligt at tillægge bestemt Visshed og Paalidelighed; thi vel udtales Vebredelsen aabenbart og lydeligt nok, men man seer tillige, at den kommer fra Kongens Fiender. Mindre Anledning troe vi, der findes til at betvivle de personlige Fejl, som tillægges Kongen, paa Grund af sandselige Eyster og disses Tilsfredsstillelse; eg i denne Omstændighed troe vi, af de anførte Grunde, at finde en indvortes Overeensstemmelse imellem den blodige Katastrofhe, saaledes som den fremstilles af Sagernet og Folkevisen, og de Bestyldninger mod Kongen, der gengænge sig de fleste gamle Alarboeger, og paaberaabes i Erkebisop Jens Grands samtidige Procesacter.